

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

DİVAN EDEBİYATINDA İSTANBUL: 15.YÜZYIL

Gülay YILMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

DİVAN EDEBİYATINDA İSTANBUL: 15.YÜZYIL

Gülay YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

ÖZET

YILMAZ, Gülay. *Divan Edebiyatında İstanbul: 15. yüzyıl*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

İstanbul, 1400 ile 1500 yılları arasında hem fetih amacıyla hem de fetihten sonraki elde edilen büyük başarı sonucuyla edebî ve tarihî eserlere konu edilmiştir. Bu tarih aralığında dikkatlerin bu şehre çevrilmesinin en önemli nedeni iki büyük imparatorluğa ev sahipliği yapmış olmasıdır. 324 ile 1453 arasında, 2000 yıllık miladi tarih sürecinde toplamda şehri 1123 yıl elinde tutan Bizans ile yeni bir çağı açan Osmanlı arasında el değiştiren şehir, doğal olarak edebî alanda da bu süreçte en önemli gündem olmuştur.

Çalışmada, bu süreç içindeki İstanbul'un divan şiirine ve tarihî metinlere yansımaları, şair ve yazarların şehre bakışları, onunla ilgili duygu ve görüşleri çok yönlü olarak ele alınmış, değerlendirilmiş; İstanbul sanatsal, sosyolojik, mitolojik, coğrafi, mimari ve kültürel yönleriyle tahlil edilerek yorumlanmıştır.

Çalışmanın 1. Bölümünde on dört eser taranmış, bu eserlerden İstanbul ile ilgili metinler ele alınarak incelenmiştir. Çalışmada esas alınan şiirler kaside, gazel, mesnevi, murabba nazım biçimlerinden oluşmaktadır. Kasidelerde daha öncede fetih girişiminde bulunulan ancak alınamayan İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından alınması ve bu nedenle de fetih sultanının övgüsü, şehrin eşsiz güzelliği yer almaktadır. Bilhassa Cemâlî'nin "feth ü zafer" redifli kasidesi padişah övgüsünü anlatması yönünden önemlidir. Gazelerde İstanbul'un güzelleri, semtleri, doğal güzellikleri edebî bir zevkle anlatılmıştır. Mesnevi ve murabbalarda da daha çok İstanbul'un doğal güzellikleri, kültürel ve sosyal yapısı ele alınmıştır. Çalışmanın 2. Bölümünde on sekizeser taranmış, İstanbul'un anlatıldığı bölümler esas alınarak metinler incelenmiştir. Bu eserlerde bilhassa şehrin tarihsel değişimi, fetih öncesi ve sonrası, padişah övgüleri yer almaktadır. Batı seyahatnamelerinde seyyahların İstanbul'un tarihî yapıları, sosyal yaşantısı, doğal güzellikleri ile ilgili izlenimleri anlatılmaktadır. Batı

seyahatnamelerinin sayıca çokluğu da Batılı seyyahların İstanbul'a yönelik ilgi ve hayranlığını göstermesi yönünden önemli bir husustur.

Elde edilen veriler doğrultusunda, İstanbul'un inanç hayatı, sosyal ve siyasi yapı, coğrafi ve doğal yapı, sanat hayatı ile şiirde ve tarihî metinlerde anlatıldığı görülmüştür. Divan şairleri fetiften duydukları sevinçle İstanbul'u tarihî ve doğal güzellikleri ile överken Batılı seyyahlar Müslümanların eline geçen şehri üzüntülü bir hisle ve tarihî Ayasofya'sıyla anmışlardır.

Anahtar Sözcükler: Divan şiiri, 15. yüzyıl, tarihî metinler, İstanbul.

ABSTRACT

YILMAZ, Gülay. *Istanbul In Ottoman Literature: 15th Century*. Master Thesis, Ankara, 2020.

Between 1400 and 1500, Istanbul was subject to literary and historical literary works both for conquest and with the great success achieved after the conquest. The most important reason why Istanbul drew attention in those period of years was that it had hosted two big empires. The city which hosted Byzantium Empire, for 1123 years between 324 and 1453 and Ottoman Empire which opened a new era, became the spotlight in the literary field.

In this study the reflection of Istanbul in poems and proses within this historical era as well as the perspectives and feelings of poets and writers regarding the city were discussed in detail. And the analysis was done taking into consideration the city's aesthetic, sociological, psychological, mythological, geographical, architectural and cultural aspects.

In the first part of the study, fourteen works were scanned and texts related to Istanbul were examined. The poems, based on the study consist of poetry, gazel, mesnevi and verse forms. There is the acceptance of Istanbul, which others attempted conquering in the past but were unsuccessful until the coming of Fatih Sultan Mehmed. His victory earned him the accolade the sultan of conquest. Here, Cemâlî's "disqualified victory" is particularly important in terms of expressing the praise of the sultan. In the ghazels, the beauties and districts of Istanbul are described with a literary pleasure. The natural beauties and cultural structure of Istanbul were also addressed in mesnevi and murababa. In the second part of the study, eighteen works were scanned and the texts were examined based on the sections in which Istanbul was mentioned.

In this study, the projection of Istanbul on poems and proses and its historical epoch; poets' and writers' perspectives and feelings on the city were discussed in utter detail and analysed from aesthetic, sociological, mythological, geographical, architectural and cultural aspects. The large number of western travel books is an important issue in terms of showing the Western travelers' interest and admiration for Istanbul.

In line with the data obtained, it can be seen that the description of Istanbul in poetry and historical writings touches on its belief system, social and political structure as well as its natural and geographical form including its art life. Divan poets praised Istanbul with its historical and natural beauties with the joy they received from the master, mean while the Western travelers remembered the city which had fallen into the hands of Muslims, with sad feelings and with the historical Hagia Sophia.

Key Words: 15th century, divan poetry, historical texts, Istanbul.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ: TARİHTE İSTANBUL	1
FETİH ÖNCESİ İSTANBUL	1
FETİH SONRASI İSTANBUL.....	6
1.BÖLÜM: ŞİİRDE İSTANBUL.....	10
1.1. İNANÇ HAYATI	11
1.1.1 Dinler	12
1.1.2. Allah	14
1.1.3. Peygamberler.....	15
1.1.4. Cennet	16
1.1.5. Kâbe	17
1.1.6. Mescid-i Aksâ.....	18
1.1.7. Günah	19
1.1.8. Haç	19
1.1.9. Küfr	20

1.2. SOSYAL VE SİYASİ HAYAT	20
1.2.1. Tarihî Şahsiyetler	21
1.2.2. Sanatkarlar	26
1.2.3. Tarihi-Efsanevi Şahsiyetler	27
1.2.4. Şehirler ve Semtler	29
1.2.5. Musiki	33
1.2.6. Etnik Yapı	34
1.3. COĞRAFI VE DOĞAL YAPI	35
1.3.1. Deniz	35
1.3.2. Bağ ve Bahçeler	36
1.3.3. Hava	37
1.3.4. Su	38
1.3.5. Toprak	39
1.3.6. Bitkiler	39
1.3.7. Çiçekler.....	40
1.4. SANAT HAYATI.....	41
1.4.1. Şairler	41
1.4.2. Sütunlar	42
1.4.3. Saraylar	43
1.4.4. Hamamlar	46
1.4.5. İmaret	46
1.4.6. Surlar	47
1.4.7. Çeşmeler	48
2. BÖLÜM: TARİHİ METİNLERDE İSTANBUL.....	50
2.1. İNANÇ HAYATI.....	56
2.1.1. Dinler	55
2.1.2. Allah	58
2.1.3. Peygamber	59

2.1.4. Cennet	60
2.2. SOSYAL VE SİYASİ HAYAT	62
2.2.1. Tarihî Şahsiyetler	62
2.2.2. Sanatkarlar	65
2.2.3. Şehirler ve Semtler	66
2.2.4. Etnik Yapı	73
2.2.5. Silahlar	73
2.3. COĞRAFİ VE DOĞAL YAPI.....	75
2.3.1. Deniz	74
2.3.2. Dağ ve Bahçeler	75
2.3.3. Hava	76
2.3.4. Bitkiler	77
2.3.5. Çiçekler	77
2.4. SANAT HAYATI.....	80
2.4.1. Saraylar	79
2.4.2. İmaret	80
2.4.3. Kaleler ve Surlar	81
2.4.4. Kiliseler ve Camiler	83
2.4.5. Meydanlar	85
2.4.6. Sütunlar	86
2.4.7. Anıtlar	87
2.4.8. Çeşmeler	88
3. BÖLÜM: ÖRNEK METİNLER.....	91
SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	120

EKLER:	124
EK 1: ORİJİNALLİK RAPORU	124
EK 2: ETİK KOMİSYON MUAFİYET RAPORU	125

KISALTMALAR

Çev.:Çeviren

Hz.: Hazreti

İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İTO: İstanbul Ticaret Odası

MS: Milattan sonra

s.: Sayfa

YKY: Yapı Kredi Yayınları

TTK: Türk Tarih Kurumu

vs.: Vesaire

ÖN SÖZ

Tarihin çeşitli dönemlerinde pek çok medeniyete beşiklik eden İstanbul, gerek yurttan gerekse dünyada insanları her daim kendisine hayran bırakan bir kent olmuştur. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan bu muhteşem şehir, çok uzun bir süre bu özelliğini korumuştur. İstanbul, coğrafi konumu, tarihsel yapısı, doğa güzelliği ile sadece tarih ya da coğrafya kitaplarında değil edebî eserlerde de çok geniş bir yer edinmiştir. Edebiyat tarihine bakıldığında İstanbul üzerine yazılmış sayısız eser bulmak mümkündür. Divan edebiyatı metinlerinde de çok geniş bir yer bulan İstanbul, Batılı birçok seyyahın eserlerine de konu olmuştur.

15. yüzyıl İstanbul'un fethi olması nedeniyle oldukça önemli bir hadisedir. Bu tez ile de amaç, 15. asır divan edebiyatı şiirinde ve tarihî metinlerde İstanbul temasının nasıl işlendiğini ortaya çıkarmaktır. İstanbul, tarihin her döneminde siyasi, iktisadi ve edebî açıdan önemli bir şehir olmuştur. Bu öneme bağlı olarak da ilgi alanlarına göre anıtlardan heykellere, tarihî vesikalardan edebî metinlere kadar birçok görsel ve yazılı materyale konu edilmiştir. Her dönemin İstanbul'u o dönemin kendi zihniyetine göre tematik olarak işlenmiştir.

Üç bölümden meydana gelen çalışmanın 1. Bölümünü “Şiirde İstanbul” konusu oluşturmaktadır. Bu bölümde, 15.yüzyılda yazılmış divanlarda ve mesnevilerde yer alan İstanbul temalı şiirlerde İstanbul'un nasıl anlatıldığı incelenmiştir. “Tarihî Metinlerde İstanbul” başlıklı 2. Bölümde tarihî metinler ve seyahatnamelerde İstanbul konusu ele alınmıştır. Şiirlerde ve tarihî metinlerde ele alınan temalar doğrultusunda tezin ana ve alt başlıkları oluşturulmuştur. Çalışmanın 3. Bölümünde ise incelenen eserlerde yer alan metinlerden örnekler verilmiştir.

Ele alınan metinlerde, 15. yüzyılın İstanbul için bir dönüm noktası olduğu görülmüştür. Bu dönüm noktaları Batılılar ve Türkler için farklı mânâları ifade etmektedir. Batılılar için, ellerinden kaybedilen büyük bir şehri ve köklü bir imparatorluğu; Türkler içinse

ele geçirilen cennet gibi muhteşem bir şehri ve cihan devletine başkentlik yapacak bir coğrafyayı ifade etmektedir. Bu iki farklı bakış açısına ait ifadeler de siyasi ve edebî olarak iki ana hattı oluşturmaktadır. Siyasi hatta fetihten önceki ve sonraki İstanbul'un beşerî, idari yapısı ve sosyal anlayışı yer almaktadır. Edebî hatta ise Batılı ve Doğulu; Hristiyan ve Müslüman kültürün bu şehre bakışı görülmektedir.

Divan şiirinde öncelikle fetih öncesinde İstanbul'un fethedilmesi için İlahî yardım beklentisi, şehrin fethedilmesi için yapılanlar; fetih sonrasında ise şehrin güzelliği, benzersizliği, insan bedeni ve duygusu üzerindeki etkisi, elden çıkarılmaması için dile getirilen dilek ve dualar saptanmıştır. Tarihî metinlerde ise Batılı yazarların İstanbul'u kendi kültürlerine ait Venedik gibi şehirlerle karşılaştırdığı, ekonomik ve siyasi yapısını gözlemlediği, dinî ve ticari yönüne dikkat çektiği görülmüştür. Batılılar için İstanbul kadar Ayasofya'nın da çok önem taşıdığı kaleme aldıkları eserlerde görülmüştür.

Çalışmanın meydana gelmesinde öncelikle literatür ve kaynak taraması yapılmıştır. Verilere ulaşmak için; 15. yüzyılda yazılmış divanlar ve mesneviler, tarihî metinler taranmıştır. Çalışmada Avnî (Fatih Sultan Mehmed), Cemâlî, Necâtî Bey, Aynî, Ahmed Paşa, Celîlî, Mihrî Hatun, Adnî, Cem Sultan, Molla Aşkî Dîvânları, Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme'si*, Ahmed-i Rıdvân'ın *İskender-nâme'si*, İbrâhim İbni Bâlî'nin *Hikmet-nâme'si*, Cem Sadisî'nin *Der-Medh-i Kostantiniyye Min Kelâm-ı Sa'dî-i Cem'i* incelenmiştir. Tarihî metinlerde Tursun Bey, Kıvâmî, Enverî, Sarıca Kemal ve Âşık Paşazade'nin tarihleri; Batılı yazarların seyahatnamelerinden Clavijo, Zosimos, Bertrandon, Gullebert De Lannoy, Bertrandon De La Broquiere, Pero Tafur, Gilles Le Bouvier, Arnold Von Harff De Colugne, Buondelmonti, Schiltberger, Angiolello, Cyriacus'un eserleri incelenmiştir.

İstanbul ile ilgili beyitler, şiirler, tarihler, seyahatnameler tespit edilirken otuz iki eser incelenmiş ve İstanbul ile ilgili beyitler verilerek yorumlanmıştır. 1. Bölümde incelenen on dört eserde, İstanbul kaside, gazel, murabba, mesnevi nazım şekilleriyle ele alınmıştır. 2. Bölümde on sekiz eser incelenmiştir. Enverî, Sarıca Kemal, Tursun Bey, Kıvâmî ve Âşık Paşazade'nin İstanbul'u manzum bir biçimde anlattığı beyitler ve

seyahatnameler ele alınmıştır. Ayrıca çalışmanın ortaya çıkmasında yararlanılan ek kaynaklar çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Bu çalışmaya kaynaklık eden bir asrı kapsayan şiir, tarihî metinler ve seyahatnamelerin taranması sonucu İstanbul'un bu metinlere; inanç hayatı, sosyal ve siyasi hayat, coğrafi ve doğal yapı, sanat hayatı gibi değişik yönleriyle konu edildiği belirlenmiştir. Bu metinlerden konunun amacına yönelik seçilen beyitler ve metinler tarihî, sosyal, siyasi ve kültürel bağlama göre yorumlanmıştır.

Yüksek lisans öğrenimim süresince benden özverili yardımlarını esirgemeyen, tezimin hazırlık aşamasında bana her türlü desteği veren, yaptığı akademik çalışmalarıyla bilim dünyasına ve tezimin oluşmasında bana ışık tutan, sabrı ve hoşgörüsüyle süreci tamamlamamda bana yol gösteren, saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Osman Horata'ya sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Tezimi oluşturma sürecinde çözüm odaklı yaklaşımıyla yanımda olan ve benden hiçbir desteğini esirgemeyen değerli eşim Rıdvan Yılmaz'a, çalışmalarımda bana zorluk çıkarmayan, hayatımıza anlam katarak geleceğe daha umutla bakmamızı sağlayan aydınlık yüzlerimiz olan çocuklarım Ali Görkem ve Defne Yılmaz'a minnettarım. Ayrıca tez çalışmamda önerileriyle bana destek olan değerli meslektaşım Osman Şahin'e de teşekkür ederim.

GİRİŞ:

TARİHTE İSTANBUL

FETİH ÖNCESİ İSTANBUL¹

Tarihin çeşitli dönemlerinde pek çok medeniyete beşiklik eden İstanbul, gerek yurtda gerekse dünyada insanları her daim kendisine hayran bırakan bir kent olmuştur. Sultan II. Mehmed, 1453 yılında İstanbul'u fethettikten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti yapılan bu muhteşem şehir, çok uzun bir süre bu özelliğini korumuştur.

Yavuz'a göre (2017), İstanbul'un fethi; Türk tarihinde olduğu kadar dünya tarihinde de önemli ve tarihin akışını değiştiren bir olaydır. Bu fetihle birlikte bin yıldan fazla bir süredir varlığını devam ettiren Doğu Roma İmparatorluğu tarihe karışırken, Osmanlı İmparatorluğu açısından yeni bir tarihî dönemin kapıları açılmıştır. İstanbul'un alınmasını takip eden dönemde Osmanlı İmparatorluğu, siyasi ve ekonomik anlamda gücünü giderek artırmış ve 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Akdeniz Havzası'nın tartışılmaz hâkimi olarak dünya siyasetinin önde gelen aktörü hâline gelmiştir (s.186).

Ece'ye göre (2008), İstanbul, 324'te Byzantion üzerine kurularak kısa süreli Latin egemenliği sayılmazsa 1453 yılına kadar Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Kuruluşundan itibaren "İkinci Roma" ya da "Yeni Roma" adı ile anılan Konstantinopolis, Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra da uzun bir süre resmi yazışmalarda "Konstantiniyye" adıyla kullanılmıştır. Bin yılı aşkın tarihinde, Bizans egemenliği altındaki topraklar büyük ölçüde değişse de Konstantinopolis, imparatorluğun idari ve dinî merkezi olmayı sürdürmüştür (s.3,4).

Yavuz'un belirttiği üzere (2017), Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetme isteğinin arkasında biri dinî diğeri ise siyasi olmak üzere iki temel güdü bulmak mümkündür.

¹ "Fetih Öncesi İstanbul" başlıklı bölümün hazırlanmasında Altan (2017), Ece (2008), Yavuz (2017)'un eserlerinden yararlanılmıştır. Diğer alıntılar kaynak belirtilerek gösterilmiştir.

Siyasi güdülenmenin temelinde Fatih Sultan Mehmed'in devlet üzerindeki mutlak gücünü sağlamak isteme amacı vardır. Fatih Sultan Mehmed, tahta ikinci kez geçtiğinde gerek Osmanlı çevresinde gerekse Bizans çevresinde bir tehlike olarak görülmemiştir. Bu durumun farkında olan II. Mehmed de yerleşmiş olan kanıyı değiştirebilmenin tek yolunun İstanbul'u fethetmek olduğunu bilmektedir. Dinî güdü ise kaynağını doğrudan İslam Peygamberi Hz.Muhammed'in hadislerinden almaktadır. Bu hadislerin en bilineni de İstanbul'u fethedecek komutanın ve ordunun övüldüğü hadistir (s. 190,191).

Osmanlı İmparatorluğu, Fatih Sultan Mehmed'den önce 1395-1423 yılları arasında Konstantinopolis'i alma teşebbüsünü gerçekleştirmiştir. Yıldırım Bayezid, şehri kuşatmış ancak Macar kralı Sofya'ya saldırınca kuşatmayı kaldırmıştır. Bu saldırının bir sonucu olarak Anadolu Hisarı yapılmış, şehir kuşatılmış ve şehre Müslüman mahallesi kurulması kararlaştırılmıştır. II. Murad, 1422'de şehri kuşatsa da İmparator II. Manuel'in ağır şartlar içeren antlaşmayı kabul etmesiyle kuşatmayı kaldırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, 1422'deki kuşatmadan sonra gücünü giderek hissettirmeye başlamıştır. Bizans'ı tedirgin eden bu durumu Ece (2008) şöyle tasvir etmektedir:

“Osmanlı fütuhatı, ağırlığını Balkanlarda hissettirirken Bizans, başkentini çevreleyen şehir surları içine hapsedilmiştir. Ayrıca Bizans'a ait olan Konstantinopolis, Osmanlıların Anadolu ile Rumeli topraklarını birbirinden ayırarak Osmanlı arazisinin içinde bir yabancı, rahatsız edici, hükümlü bütünlüğünü engelleyici ve tehditkâr bir unsur olarak kalmıştır. Balkanlarda hâkimiyetin sağlanması, Karadeniz ve Ege denizinde söz sahibi olmak, dolayısıyla da Boğazlara hâkim olmaktan geçmekteydi. Bizans, başkenti çevreleyen kalın surların gerisinde kendisini emniyette hissettiği her fırsatta Osmanlı'ya zarar verme arayışına girmekteydi. Anadolu'da Türk-İslam birliğinin kurulmasını önlemek amacıyla Anadolu beylerini fırsat buldukça Osmanlı aleyhine kışkırtmaktaydı. Ayrıca birçok Haçlı seferinin düzenlenmesine önyak olmaktadır.” (s.5).

Ece'nin ifade ettiği gibi (2008), Osmanlı doğuda ve batıda ilerleme kaydederken Bizans Osmanlı aleyhinde faaliyetlerde bulunmakta, Osmanlı'nın ilerleyişini akamete uğratmaktaydı. Bizanslılar bilhassa Osmanlılara karşı bazen hasımlarını Osmanlı'ya karşı kışkırtarak bazen şehzadeleri kullanarak bazen de savurduğu Haçlı seferleri tehditleriyle bölgede uzun zamandır tutunabilmekteydi (s.5).

Papa ile Ortodoks Kiliseleri, 12 Aralık 1452’de İmparatorun da bulunduğu bir tören ile Ayasofya’da toplanmıştır. ‘‘Papa ile Ortadoks Kiliseleri Birleşme Antlaşması’’ Osmanlılara karşı bir birlik ve tehdit mesajı olarak görülmüştür. II. Mehmed, dış nedenlerin yanında iç nedenlerden dolayı da Konstantinopolis’i bir an evvel fethetmesi gerektiğinin farkına varmıştır.

Altan’a göre (2017), Sultan II. Murad’ın 1451 yılında ölümünün ardından II. Mehmed, genç yaşta ikinci kez tahta çıktığında Bizanslılar ve Batı dünyası rahat bir nefes almıştır. Kendi iç sorunlarıyla uğraşmakta olan Batılılar, böylesine genç ve deneyimsiz birinin kendileri için herhangi bir tehlike oluşturabileceğini düşünmemiş, aksine barışçıl bir politika izleyeceğini zannetmişlerdir. Ancak 1451 yılında Sultan, Anadolu Hisarı’nın karşısına bir hisar yaptırmak üzere harekete geçince Bizanslılar ve Batılılar için korkulu günler başlamıştır. Çünkü hisar inşasının başlaması, İstanbul’un kuşatılması için ilk adımdır (s.64,65).

İmparator Konstantinos, Edirne’ye elçi gönderip sultanı, bu isteğinden vazgeçirmeye çalışmış ancak çok sert bir biçimde reddedilmiştir. Bunun üzerine İmparator, hisarın yapımına engel olamayacağını anlayınca sultana hediyeler göndererek, ondan Boğaziçi’ndeki Bizans köylerine zarar vermemesini ve hisarın da şehre saldırmak için inşa edilmediği konusunda teminat istemiştir. Her iki taraf da barışın artık devam edemeyeceğini ve savaşın yakın olduğunu anlamıştır (Altan, 2017, s.65).

Osmanlı askerleri, 2 Nisan’da şehrin surları önüne geldiğinde Bizans birlikleri ile aralarında küçük bir muharebe olmuştur fakat Bizans askerleri, arkadan daha büyük bir birliğin geldiğini görünce geri çekilmişlerdir. Şehrin kapıları kapatılarak hendekler üzerindeki köprüler de yıkılmıştır. Sultan II. Mehmed, 5 Nisan’da şehrin önüne geldiğinde İslami geleneklere uygun davranarak önce İmparatora elçi göndermiş, kan dökülmemesi için şehri teslim etmesini istemiştir. İmparatorun kabul etmemesi üzerine II. Mehmed otağını Romanus Kapısı önüne kurmuştur. Ardından top atışları başlamış ancak bu girişim netice vermemiştir. 22 Nisan gecesini Galata’nın üstündeki ormanlık arazi içinden geceleyin kızaklarla çekilen yetmiş kadar orta ayar gemi, pazar gününün

sabahı Haliç'te görülmüştür. Bir hafta içinde Haliç surları denizden kuşatılmış ve karşı yaka ile köprü bağlantısı tesis edilmiştir. Bizans, birliklerinin bir kısmını Haliç'in savunmasına yollamıştır. Artık şehir hem karadan hem Haliç'ten mancınık ve toplarla dövülmektedir.

Uzayan kuşatma, beraberinde halkın birtakım zorluklar yaşamasına da yol açmıştır. Ece (2008), şehrin içinde bulunduğu durumu şöyle ifade eder:

“Şehirdeki gıda maddelerinin tükenmesine sebep olmuştur. Mevzilerde olması gereken askerler, ailelerine yiyecek bulmak umuduyla sık sık yerlerini terk etmeye başlamıştır. Mayıs ayının ilk günlerinde kıtlık, gerçekten dayanılması zor bir hal almıştır. Şehrin içindeki bağ bostanlar da o mevsim beklenen ürünü vermemiş, balıkçılar dahi Haliç'e açılmamıştır. “ (s.12).

Ece'ye göre (2008), II. Mehmed, şehri harap olmadan ele geçirmek isterken “Frenk kâfirleri”,Rumları savaşa devam etmeye zorlamıştır. Sultan, defalarca barış teklifinde bulunmuş ancak şehirde bulunan müttefiklerin kararları doğrultusunda hareket eden İmparator, şehri teslim etme noktasına gelmiş olsa da savunmaya devam etmekte ısrarcı olmak zorunda kalmıştır. Bu durum, kuşatmayı uzatmış ve şehrin büyük ölçüde tahrip olmasına yol açmıştır (s.12,13).

Ece'nin belirttiği üzere (2008), 29 Mayıs 1453 Salı gecesini sabaha yakın bir zamanda, genel taarruz başlamıştır. Bunun üzerine, alarm verilince bütün şehir çan sesleriyle çınlamıştır. Sultan 10.000'i silahlı sadık genç kullarıyla beraber surlara yaklaşmaya çalışmıştır. Sonunda, Türk askerleri suru yarmış ve Tavros (*Sultanahmed*) meydanına gelmiş, öğleden sonra da içeriden kilitlenmiş Ayasofya önünde durmuştur. Bu sırada İmparator öldürülmüştür. Hem Galata'dan hem İstanbul'dan eline yüzen bir şey geçiren şehri boşaltmaya başlamıştır. Zağanos Paşa, bu kaçısa engel olmaya çalışmışsa da pek çok kişi bu hengâmeden yararlanarak kaçmıştır. Şehir, o gün yağma yerine dönmüştür. Sultan öğleden sonra, şehirde kısa bir gezintiye çıkmış ve aynı günün akşamı yağmaya son verdiğini söylemiştir. Kente asıl resmî girişini; vezirleri, kumandanları ve ümeradan müteşekkil bir alay maiyetle beraber Ayasofya'ya doğru gerçekleştirmiştir. Sultan, Ayasofya'da müezzinlerinden birine ezan okumasını emretmiş, müezzin ezan

okuduktan sonra maiyetiyle beraber namaz kılmış ve camiyi kendi hayratının ilk eseri olarak vakfetmiştir (s.13,14).

Fatih, fethin ardından derin bir hoşgörü ile sivillerin tutuklanmasının durdurulmasını ve yağmalamaya son verilmesini emretmiştir. Orduya mensup her kişiye kent halkını, kadınları ve çocukları öldürmeyi ya da köle almayı, bunlara karşı kötü davranılmayı yasakladığı, bu emre karşı gelen herkesin öldürüleceğini söylediği de nakledilir.

Osmanlılar, merhametli davranmayı kan dökmeye tercih etmiştir. Fatih, fethin ilk yani birinci gününün akşamında yağmaya son verildiğini bildirerek genel af ilan etmiştir. Fethin sonrasında Ayasofya'ya tahtadan bir minber ve minare eklenmiş, fethin üçüncü gününde Cuma namazı burada kılınmıştır.

FETİH SONRASI İSTANBUL²

“İstanbul’un fethi bütün Türk tarihinin en önemli hadiselerinden birini teşkil ettiği gibi Malazgirt’i bile geride bırakmakta ve tarihte Türk milletine nasip olmuş en şerefli hadise olarak sayılmaktadır. İstanbul’un Türkler tarafından alınmasının neticesinde Orta Çağ kapanmış, Yeniçağ açılmıştır. Avrupa’da Tuna ve Sava ırmaklarına, Asya’da Fırat ve Toroslara kadar yayılan memleketleri zapt edip çok genişleyen ve iki kıtanın birleştiği yerde Doğu Roma İmparatorlarının payitahtını fethederek bu iki parçayı birbiriyle birleştiren Osmanlı Devleti, artık gerçekten bir imparatorluk olmuştur. İstanbul’u aldığından kendisine “Fatih” unvanı verilen II. Mehmed döneminde Osmanlı İmparatorluğu tamamen kurulmuştur.” (Gündüz, 2008, s. 61,62).

Bu sebeptendir ki İstanbul’un fethi genç sultan için aynı zamanda saltanatının da fethi olmuştur. Fetih sultanı, artık batıdaki hâkimiyeti pekiştirmek, sınırları genişletmek ve Hristiyan birliğini bozmak amacıyla hareket edecektir (İnal, 2010, s.149).

İstanbul’un fethi, başlı başına önemli bir olay olduğu gibi, onu elde tutmak ve geliştirmek de bir o kadar önemlidir. Fatih Sultan Mehmed de saltanatı boyunca bu muhteşem şehri kalkındırmak için pek çok girişimde bulunmuş, ömrünün sonuna kadar şehirle ilgisini kesmemiştir. İstanbul dışındaki şehirlere, farklı etnik ve dinî köklerdeki insanları şehre getirterek kozmopolit bir başkent oluşturmaya çalışmıştır. Şehrin silueti değiştirilerek şehre İslami kimlik kazandırılmıştır. Böylece şehrin hem yapısal olarak hem de sosyal olarak çehresi değiştirilmeye çalışılmıştır. II. Mehmed’in, şehrin fethedilmesi üzerine yurdun her tarafına fermanlar gönderip sanatçıları İstanbul’a davet etmesi de bu değişimin başlangıcına kaynaklık etmesi açısından oldukça önemlidir.

Bilgili’ye göre (2011), İstanbul, Dördüncü Haçlı Seferi sırasında akıl almaz derecede tahribata uğramıştır. Bu tahribatın yanında şehrin tüm kaynakları kurumuş ve nüfus da oldukça düşmüştür. II. Mehmed, fetihten sonra Ayasofya’ya geldiğinde şehri buradan izlemiş ve gördüğü harap manzara karşısında derin bir üzüntü duymuştur. Yalnız bu harap görüntü, üç beş günde olabilecek bir durum değildi. Şehrin her yanından asırların

² ‘Gündüz (2008), İnal (2010), Ece (2008), Bilgili (2007) ve Bayram (2018)’in eserlerinden yararlanılmıştır. Diğer alıntılar kaynak belirtilerek gösterilmiştir.

köhnemişliği akıyordu. Bu nedenle, Fatih 30 yıllık saltanatı boyunca şehri mamur hâle getirmek için çok çalışmıştır (s.16).

Fatih Sultan Mehmed'in fetihden sonraki ilk adımı şehrin nüfusunu arttırmak olmuştur. Fetih, doğrusu; çürüyen, insansızlaşan İstanbul için bir kurtuluştur. Nitekim şehir kısa sürede surların dışına taşdı. Bu nedenle şehrin daha fazla kalabalıklaşmasını engellemek için gerekli tedbirler alındı ve nüfus, sabit tutulmaya çalışıldı. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinden insanlar getirilip imparatorluğun yeni başkentine yerleştirildi ancak şehrin beşerî dokusuna pek müdahale edilmedi. Şehir halkı kendi dillerini konuşabilecek, inançlarını yaşayabileceklerdi (Bilgili, 2007, s.16). Bu serbestlik, Fatih Sultan Mehmed'in dinlere ve inaçlara gösterdiği hoşgörünün en büyük göstergesidir.

Sultan, coğrafi konumunun getirdiği kazançlarını zaman içinde kaybetmiş olan bu şehir için, Marmara gibi Karadeniz'i de Osmanlı ticaret mıntıkası içine dâhil ederek kazancı İstanbul ve Osmanlı lehine yönlendirmiştir. Zamanla gelişen ticari sefer ağı, devletin elinde iki asır boyunca kalmıştır. Buna ilave olarak Balkanlarda verimli bölgeler fethedilmiş, Anadolu'da istikrar sağlanarak üretim ve sanayi geliştirilmiştir.

Ece'nin belirttiği üzere (2008), Sultan otuz senelik saltanatı boyunca (1451-1481) pek çok yeri fethetmiş,Otranto şehrine (İtalya) 1480 yılında asker çıkarmış, Otlukbeli Savaşı'yla (1473) Akkoyunluları hezimete uğratmış, Doğu Anadolu'yu devletin sınırları içine almıştır. Bu dönemde Karadeniz kıyılarındaki önemli limanlar alınmış, Karadeniz bir Türk gölü hâline getirilmiş, Anadolu'da Türk siyasi birliği sağlanmış, ülke içi ticari sefer güvenliği temin edilmiş, Ege'de İtalyan gücü bitirilmiş, Doğu Akdeniz ticaretinde üstünlük sağlanmıştır. İstanbul'da medreselerle beraber ilmî faaliyetler hızlanmış, ilk altın para basılmış, ileride görev alacak kudretli devlet adamları bu dönemde eğitim görmüştür (s.18).

Gelişmeler sürerken 1481 yılında Fatih'in ansızın vefat etmesi ve sonrasında evlatları arasında ortaya çıkan şiddetli taht mücadelesi devleti kısa bir süre yıpratmıştır. Mücadelede başarılı olup tahta geçen II. Bayezid, saltanat iddiasında olan küçük kardeşi Cem Sultan'la yıllarca hem kendisi hem devleti adına mücadele etmiştir. II. Bayezid'in

iktidarında Akdeniz’de Venedik’le, Avrupa’da Macaristan’la ve özellikle güneydoğuda Memluklerle uzun yıllar mücadele edilmiştir. Rusya ve Endülüs’le ilişkiler kurulmuştur. Doğuda baş gösteren Safevi tehlikesi ve buna eklenen Şahkulu İsyanı, şehzadeler arasındaki saltanat kavgasının ardından Bayezid önce tahtını sonra da hayatını kaybetmiştir (1512).

Gerek Fatih gerekse II. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti, ciddi kalkınma hamleleri gerçekleştirmiştir. Kaynakların sonuna kadar kullanılması; sınırlar içinde bayındırlık, ilim, ticaret, nüfuslanma, sanayi vs. gibi dâhili konularda gelişimi yavaşlatması gerekirken, her iki padişah döneminde de böyle bir durum gözlenmemiştir (Ece, 2008, s.22).

Ece’ye göre (2008), her iki padişah dönemindehem devlete hem de İstanbul’a ciddi etkisi olmuş doğal afetler de yaşanmıştır. 1455 Ağustos’undan sonra Trakya bölgesini etkisi altına alan veba yüzünden II. Mehmed İstanbul’a girememiş ve Rumeli’de şehirden şehre gezerek salgını atlarmaya çalışmıştır. 1472’de bir veba İstanbul’u sarmış, pek çok ölüme sebep olmuştur. Yurt genelinde 1492 ve 1504 yılları arasında mütemadiyen zuhur eden veba salgınları pek çok can almış, bu sürede altı yıllık bir kıtlık dönemi sıkıntıyı daha da ağırlaştırmıştır. İstanbul’da yoğunluğunu arttıran veba 1496-1497 yılları arasında tüm şehri sarmıştır. Anadolu ve Rumeli’yi etkisi altına alan veba, zaman zaman etkisini yitirse de özellikle 1501’de başlayıp 1504 senesi sonuna kadar devam eden salgınlarda sadece İstanbul nüfusunun ¼’ünden fazlası yani yaklaşık 25.000 küsur kişi hayatını kaybetmiştir. Bir başka doğal afet olan deprem, İstanbul’un fethinden sonra ilk olarak 16 Ocak 1489 tarihinde olmuştur. Kaynakların belirttiği bir önemli olay da İstanbul’u etkileyen çok şiddetli bir kasırganın 24 Temmuz 1490 günü gerçekleşmesidir (s.22-24).

Osmanlı İmparatorluğu, bütün dünyanın ve doğasıyla İslam âleminin yüzyıllardır rüyalarını süsleyen İstanbul’u 15. yüzyılın ikinci yarısında fethederek kudretini tüm dünyaya göstermiştir. Osmanlı, siyasi alandaki fetihlerin kültürel alandaki fetihlerle pekiştirilmedikçe kalıcı olamayacağını farkına varmıştır. Bu nedenle askerî alanda fetihden önce İstanbul’da birtakım siyasi ve dinî faaliyetler gerçekleştiren Osmanlı

yöneticileri, fetihten sonra da bu tür faaliyetlere büyük önem vermişlerdir. 15. asır, Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyet alanında ilerleme devri olmuştur. İstanbul'un fethi, daha önce başlayan edebî kıpırdanmaları daha da güçlendirmiştir. İstanbul'u her açıdan bayındır bir kent haline getirmeye kararlı olan Fatih, bu şehrin her yönden İslam dünyasının merkezi olmasına büyük önem vermiştir.

İlme ve eğitime büyük önem veren Sultan, fetihten sonra da sağladığı olanaklar ile pek çok kültürel faaliyete ön ayak olmuştur. Osmanlı ilim erbabının yetişmesi için onların uzak merkezlere ve yurt dışı medreselerine gitmelerine ya da oralardan ilim erbabının gelmesine gerek kalmamıştır. İstanbul'un fethine kadar farklı kültürel coğrafyalarda yetişen ilim erbabı artık, Osmanlı topraklarında yetişmeye başlamış; padişahlar vesilesiyle, Osmanlı topraklarında pek çok şehir, ilim ve irfan merkezi hâline gelmiştir. Özellikle II. Murad, II. Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde başta İstanbul olmak üzere, Osmanlı ülkesi tam bir cazibe merkezi hâline gelmiştir (Bayram, 2018, s.5).

1. BÖLÜM:

ŞİİRDE İSTANBUL

15. yüzyılın başında Anadolu'da tam anlamıyla siyasi bir birlik olmadığından, Osmanlı toprakları içinde bulunan siyasi başkentlerde de ilim, kültür ve sanatın alt yapıları yeni yeni oluşmaya başladığından bu dönem sanatçıları öğrenim için ya Anadolu dışına çıkmış ya da Anadolu dışından bilim ve sanat adamları gelmiştir. 15. yüzyıl siyasi anlamda olduğu gibi kültürel anlamda da bir yeniden doğuş olmuştur. Bu değişimi İsen (2018) şöyle ifade etmektedir:

“Artık Fatih Sultan Mehmed Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan kara ve deniz yollarını kontrol eden, üstelik de o güne kadar ele geçirilemeyeceği söylenen bu tılsımlı şehri feth edince sadece bir şehri değil, bir efsaneyi de elde etmiş olmaktadır. Bu önemli kazanım derhal etkisini pek çok alanda ve uluslararası düzeyde değişiklikler meydana getirerek gösterdi. Artık Osmanlı devleti bir imparatorluğa gidiyordu. Bunun yazı diline, şair ve yazarlara da etki etmesi gayet doğaldı.” (s.95).

İstanbul'un fethiyle 15.yüzyılın edebî yapısına bakıldığında, divan edebiyatının klasik konularının bu dönemde de şiirlerde hâkim olduğu görülmektedir. Pek çok araştırmacı tarafından toplumdan uzak olması ve soyut olması yönüyle eleştirilen divan şiiri, aslında duyguların ifade edilmesinde somut gerçekliklerden yararlanmıştır. Sevgilinin güzelliğinin gündelik hayatta yer alan kavramlarla anlatılması, doğanın, şehirlerin ve sosyal yaşantının yine bu somutluktan yararlanılarak anlatılması, devlet büyüklerinin ve padişahların övülmesi, vs. şiirin hayatla iç içe olduğunun göstergesidir.

Yazıldığı dönemden kopuk bir edebiyat düşünülemez. Her edebî dönem ait olduğu dönemin zihniyetini taşır. Bu zihniyet kimi dönemlerde daha yoğunken kimi dönemlerde ise daha yüzeysel bir biçimde anlatılmaktadır. 15. yüzyıla bakıldığında da devrin tarihî, sosyal ve kültürel yapısının şiirlere yansıdığı görülmektedir.

Avnî (Fatih Sultan Mehmed), Adnî, Cem Sultan, Cemâlî, Necâtî Bey, Aynî, Ahmed Paşa, Celîlî, Mihrî Hatun, Tâcîzâde Cafer Çelebi, Ahmed-i Rıdvân, İbrâhim İbni Bâlî,

Cem Sadisî, Molla İşkî adlı şairler; şiirlerinde İstanbul'un doğal güzelliklerinden, fethinden, semtlerinden, padişahlarından, fetih ile birlikte değişen mimari, sosyal ve tarihî yapısından özellikle söz etmektedirler.

1.1. İNANÇ HAYATI

15.yüzyılda İstanbul'u anlatan şairler, şehrin inanç hayatına dair betimlemeler yaparak kozmopolit yapısını dizeleri aracılığı ile aktarmışlardır. Bu yüzyılda özellikle Cemâlî, Avnî, Ahmed Paşa, Celîlî vs. adlı şairler İstanbul için yazdıkları şiirlerinde İstanbul'un fethinin Allah yardımıyla olduğunu, İstanbul'da yaşayan halkın inanç sistemini, İstanbul'un güzelliklerinin kaynağını dinî motiflerden aldığını ifade eden beyitler kaleme almışlardır.

Beyitlerde, halkın dinî inanışları ve hangi dinlerin etkili olduğu anlatılırken; şehir, güzelliği ile cennete, kutsallığı ile Kâbe'ye, Mescîd-i Aksâ'ya, sevgili de sevileni heyecanlandırıp aşk ile canlandırması yönüyle ölüleri canlandıran Hz. İsa'ya benzetilmiştir. İstanbul'un fethinin gerçekleşmesi aşamasında, padişahların ve Müslümanların korunmasında Hz. Muhammed'e sığınılmıştır. Diriltici mucizelerin söz konusu olduğu durumlarda ise ölüleri diriltmesi yönüyle harap olan gönül ve mekânları da dirilterek canlandırması için Hz. İsa adı zikredilerek yardım talepleri dile getirilmiştir.

Avnî, giyim-kuşamla Frenk (Hristiyan) kültürünü dile getirmiştir. Zira o dönemde kuşak ve haç Hristiyanlığın, kippa ve altı köşeli yıldız Museviliğin, tespih ve sarık da Müslümanlığın sembolüdür. Mozaik kültürün kadim ve büyük şehri olan dönemin İstanbul'unda bu sembolleri taşıyanlar sokaklarda hiçbir baskıya maruz kalmadan rahatlıkla dolaşabilmektedir. Bu, Fatih tarafından dinlere tanınan hoşgörünün ve korumanın verdiği bir sosyal barıştır.

1.1.1. Dinler

İstanbul kozmopolit bir şehirdir. Bu nedenle tarihinin her döneminde pek çok medeniyete ve inanca kaynaklık etmiştir. İstanbul'un fethini anlatan şiirlerde, o dönemlerde İstanbul'da yaşayan milletlerin dinleri de yer almaktadır. Şiirlerde özellikle İslamiyet ve Hristiyanlık'tan bahsedilmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun elinde olan İstanbul, Hristiyanlık'ın etkisi altındayken Türklerin eline geçtikten sonra İslamiyet'in etkisi altına girmiştir. Bu dinlerin bahsi, genellikle sevgilinin güzelliğinin anlatıldığı yerlerde geçmektedir. Çünkü kâfir kelimesine şiirlerde yüklenen anlamlardan bazıları sevgiliye de aktarılır. Kâfir'den kasıt, İslam'ın doğru yolunu görmeyen, inkâr eden, zulmeden, karanlıkta kalan dinî terminolojiye dayalı anlamlardır. Sevgili de aşığı görmeyen, inkâr eden, ona acımayan ve zulmeden yönüyle kâfirleştirilir.

Avnî, gazellerinde İstanbul'da yaşayan halkın inanç sistemi ile ilgili bilgiler de vermiştir. Bu beyitte de sevgilinin güzelliğinden yola çıkarak İstanbul'da yaşayan halkın dinlerine yönelik atıflar yapmıştır. Hz. İsa ile sevgili arasında bir ilgi kurmuştur. Hz. İsa, nefesi ile ölüleri dirilten bir peygamberdir (Kurnaz, 2012, s.58). Sevgili de gamzesinin yok ettiği âşıklarına, dudakları ile tekrar hayat vermekte ve onların ölmüş ruhlarını diriltmektedir. Gamze bakışla, dudak ve soluk ise dokunuşla ilgilidir. Uzaktan öldüren sevgili yakından diriltmektedir. Şair, burada hem sevgilinin uzaklığıyla ayrılığın verdiği ölüm gücünün ağırlığından ve derinliğiyle gamzenin mezarı andıran karanlığından yakınmakta hem de yakınında olmanın dokunuşuyla diriltici atmosferini övmektedir. Sevgilinin sert bakışından ve belalarıyla ölüm çukurunu andıran gamzesinin karanlığından kurtularak yumuşak öpücüğüne sığınma ve bedenine dokunma arzusunu mübalağalı bir ebedilikle dile getirmektedir. Hz. İsa'nın yolunda olması vasfıyla ve telmih yoluyla da sevgiliye bağımlılığını vurgulamaktadır. Çünkü sevgiliden ayrılmak, şair için can veren İsa yolundan ayrılmaktır, ölüme yürümektir. İsa'nın diriltici nefesinin yolundan giden havariler gibi Avnî de sevgiliye bağlanabileceğini, sevgilinin onu hayat veren soluğuyla dolayısıyla dokunuşuyla canlandıracağını, heyecanlandıracağını, peşinden sürükleyebileceğini terennüm etmektedir:

Gamzesi öldürdüğüne lebleri cânlar virür

Var ise ol rûh-bahşuñ dîn-i ‘Îsâ râhıdur (Doğan, 2014, s. 171)

Avnî'nin Galata'da rastladığı Frenk şiveli sevgili, bir Hristiyan güzelidir. Bu güzel; nefesi ile ölüleri diriltten, hastalara şifa kaynağı olan, cansız cisimlere can veren İsa Peygamber'e benzetilmektedir. Beyitte telmih, mübalağa ve hüsn-i talil sanatları yapılarak sevgiliyi görenlerin İsa Peygamber'in ancak bu sevgilinin dudakları ile hayat bulmuş bir insan olabileceğini düşünmek zorunda kalacakları belirtilmektedir. Burada, sevgilinin çekici güzelliğine sahip olan dudaklarının yanında şivesi de cilvesinin cazibesi olarak ön plana çıkmaktadır:

Bir Firengî şîvelü ‘Îsâyî gördüm anda kim

Lebleri dirisidür dir idi ‘Îsâyı gören (Doğan, 2014, s. 171)

Cemâlî, fetihten sonra pek çok şair gibi, bir kültür ve sanat merkezi hâline gelen İstanbul'a gelmiş ve şehrin fethinden sonra Sultan II.Mehmed için medhiyeler yazmıştır (Horata, 1991, s.63). Cemâlî, Fâtih Sultan Mehmed'i övdüğü kasidesinin bir beytinde de İstanbul'un fethinden söz etmektedir. Bu fetihle Fatih, Kayı Boyu'ndan başlayan küçücük bir beylik sürecinden geçen Osmanlı'yı kocaman bir devlet olma konumuna getirmiştir. Coğrafi ve siyasi olarak da sağındaki İran, solundaki Batılı devletlerin tam ortasında kadim ve büyük bir devlet olan ve Osmanlı'yı gölgeleyen Hristiyan Bizans'ın Haç'ı indirilerek yerine İslam'ın Hilâl'i çekilmiştir. O, âdeta olimpiyatlarda şampiyon olanın altın madalya alıp marşını okutarak bayrağını en yükseğe asması gibi, yüce şahlar şahı olarak nitelendirdiği padişahın, İstanbul'u fethederek İslâm bayrağını göklere çekişini övmektedir:

Geçürdi Sancağ-ı İslâmı ‘arş-ı âliden

Zihî Şehen-şeh-i a'lâ vü yâr-ı feth ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 62)

İstanbul'u Bizanslılardan aldıktan sonra şehre giren II. Mehmed, Ayasofya'ya gelerek burada Cuma namazını kılmıştır. Bu, daha ilk günden kutsal mekânlara İslami kimlik kazandırılacağına bir göstergesidir. İbrâhim İbni Bâlî de, bir beytinde Ayasofya'nın dönüşümünü anlatır. Padişahın, Ayasofya'ya mihrâb ve minâre yaptırarak, orayı İslam dininin kutsal mekânı haline getirdiğini belirtir:

Aña yapdurdı mihrâb u minâre

Ki kıldı hak dîni âşikâre (Altun, 2017, s.173, 174)

1.1.2. Allah

İstanbul şiirlerinde Allah, İslami görüşe uygun olarak özellikle fethin gerçekleşmesinde zikredilmektedir. Cemâlî de *Dîvân*'ında yer alan kasidesinde, İstanbul'un fetih öncesi ve sonrasını benzetme sanatından yararlanarak açıklamaktadır.

Cemâlî, İlahî yardımın nurlarıyla dünyanın aydınlandığını belirtmektedir. İslam inancına göre, fethedilen yerler İslam'ın nuruyla aydınlanmış, fethedilmeyen yerler ise küfrün karanlığında kalmıştır. Beyitte fethedilmeden önce sıkıntı veren ve küfrün karanlığındaki geceye benzetilen İstanbul, İlahî yardımın nurlarıyla fethedildikten sonra zafer gündüzüne benzetilmiştir:

Münevver oldı cihân yine nūr-ı nuşretile

Çü leyl-i miḥneti sürdi nehâr-ı feth ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 61)

Cemâlî, "feth ü zafer" redifli kasidesinde İstanbul'un fetih sürecini ve sonrasını anlatır. Bu beyitte de fetih ve zaferi İlahî yardıma, ok ve mızrakların çokluğunu da ormana benzeterek, bunların Allah'ın gül bahçesinde yetiştiğini ifade eder. İslam inancına göre Allah, küffara karşı yapılan gazalarda melekler vasıtasıyla Müslümanlara yardım gönderir. Cemâlî, "Yardım Allah'tandır ve fetih yakındır." âyet-i mucibince yardım bahçesinden yeşil meleklerin geldiğini orman yeşiline atfederek şiirleştirir:

Çü tîr ü nîze çekildi mişâl-i ḥaṭṭ-ı şecer

İrişdi gül-şen-i nuşretde bār-ı feth ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 62)

Cemâlî, yine İstanbul'un fethi ile İlahî yardım arasında ilişki kurmaktadır. Allah'ın en az sayıdaki kullarına, askerlerine bile izin vererek yardımda bulunduğunu; o askerlerin yerinin de zafer kazandıkları yurtlar olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeler, fetih

dönemindeki İstanbul'un inanç sistemi ve bu inancın derecesine yönelik bilgi vermektedir. Müslümanlar, Allah inancının ve onun yardımlarının etkisiyle İstanbul'u fethettiklerine inanmaktadır:

Kimine bendesinüñ yari nuşret ü ruşsat

Kimine çākerinüñ yiri dār-ı fetḥ ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 62)

Adnî, bir beytinde İstanbul'un Fatih'ten önce de padişahlar tarafından fethedilmek için kuşatıldığını ancak alınamadığını anlatmak ister. Şair, bu durumu Allah'ın o padişahlara yardım etmemesine bağlar. Onlar Allah'ın yardımını alamadıkları için şehri fethedememişlerdir fakat İlahî yardımı alan Sultan Mehmed İstanbul'u fethederek halefi için bir tarih yazmıştır.

Feth-i İstanbul'a nusret bulmadılar evvelün

Feth idüp Sultān Mehemmed yazdı tārīh āḥirun (Şahin, 2019, s.43)

1.1.3. Peygamberler

İstanbul şiirlerinde, özellikle Hz. Muhammed -ki bazı yerlerde Ahmed ismiyle anılmaktadır- ve Hz. İsa peygamberlerin adları geçmektedir. Hz. Muhammed, fethin kazanılmasında, hükümdarın ve Müslümanların korunmasında, Hz. İsa ise mucizeleri ile beyitlerde söz edilmektedir.

Cemâlî, beyitte peygamberin ümmeti ile Müslümanları kastetmektedir. Fatih Sultan Mehmed'e övgüde bulunduğu beyitte, Müslümanların dileğinden bahseder. Onların, peygamberden, dünyanın şahı, fetih ve zaferin hükümdarı olan Sultan'ı Allah'ın koruması için aracı olmasını istediklerini belirtir. İslam inancına göre Hz. Muhammed, ümmeti olan Müslümanlar için cennete giden kurtuluş yolunun rehberi olduğu kadar düşmanlardan ve cehennemden de koruyan bir şefaatçidir:

Murād-ı ümmet-i Aḥmed-penāh-ı ḥalk-ı Ḥudā

Şeh-i cihān u ḥudāvendigār-ı fetḥ ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 62)

Cafer Çelebi, Ayasofya Camisi'nden bahsettiği beyitte, caminin katlarını İsa Peygamber'in göklerdeki makamına ve katlar arasındaki yüksekliği de gökteki bu makamlar arası menzile benzeterek mübalağalı bir övgüde bulunmaktadır. Yine her kubbesine yüz Kısra'nın canının feda olmasını istediğini dile getirir. Kısra kelimesi divan şiirinde özellikle padişahlara övgü amaçlı yazılmış kasidelerde kullanılmaktadır. Bu hükümdarlar özellikle devlet, tac, adalet zinciri, güç, kudret, cömertlik, hoşgörü ve zenginliğin sembolü olarak gösterilir. Kısraların en ünlüsü de İran'da yaşayan ve Dicle kenarında büyük ve şaşaalı bir sarayı olanıdır. Bu gösterişli saraya atfen Kısra denince padişahların büyüklüğü ve ululuğu Kısra ile karşılaştırılır. Osmanlı sultanlarının sarayları ile Kısra'nın sarayları da mukayese amaçlı kullanılır. Cafer Çelebi de beyitte Kısra'yı bu amaçla kullanarak hem tarihî şahsiyete hem de tarihî bir saraya atıfta bulunmuştur:

Ṭıbākı menzil ü me'vā-yı 'Īsā

Fedā her ṭāķına yüz cān-ı Kısra (Sungur, 2006, s.177)

1.1.4. Cennet

İstanbul şiirlerinde, şehrin eşsiz güzellikleri kimi beyitlerde Cennet benzetmesi üzerinden yapılmıştır. Özellikle Ahmed Paşa'nın yazdığı kasidede, mekân olarak Cennet kavramı geçmektedir. Ahmed Paşa, kasidesinde benzetmeleri cennetten alarak İstanbul'un göklere yükselen kasırları, köşkleri, kubbeleri, zafer takları ve eşsiz güzelliğiyle cennete benzediğinden, dünyada eşi benzeri olmadığından söz eder:

Ey kaşr-ı felek-rifa't-ü-ey ṭāķ-ı mu'allā

Her bāb ile beñzer ḳapuña Cennet-i Me'vā (Tarlan, 1966, s.23)

İstanbul, şiirlerde eşsiz güzelliği ile yer bularak, dünyada, eşi benzeri olmayan bir kent olarak verilir. Ahmet Paşa da, bir beytinde, İstanbul'daki köşklere birini tasvir etmektedir. Köşkün ne kadar güzel ve bakımlı bir yer olduğunu, döşeme ve sergilerinin de cennetteki süsler gibi olduğunu belirterek, dünyada eşi benzeri olmadığını söyler. Bu

karşılaştırma ile dünyadaki benzerlerine olan üstünlüğüne ve benzetmesiyle de cennetvari güzelliğine vurgu yapmıştır:

Gerdūnda ne saḳfuñ gibi bir beyt ola ma'mūr

Cennetde ne ferşüñ gibi bir 'arş ola a'lâ (Tarlan, 1966, s.23)

Cafer Çelebi, bir beytinde Topkapı Sarayı'nın konumu ile ilgili bilgi vererek, sarayın bulunduğu yerin etrafına göre yüksekte olduğunu ve Marmara Denizi'ni gördüğünü söyler. Şair, ayrıca saray ile cennet arasında güzellik bakımından ilgi kurarak teşbih yapar. Eşsiz güzelliğin ifade edilmesinde sıkça başvurulan "cennet benzetmesi", bu beyitte de Topkapı Sarayı'nın güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Sarayın dergâhının toprağı ile cennetin eş değerde olduğunu belirten şair, teşbih yaparak sarayın güzelliğine yönelik övgüsüne devam eder:

Mekânı mürtefi' deryāya nāzır

Behište ḥāk-i dergāhı münāzır (Sungur, 2006, s.170)

1.1.5. Kâbe

Kâbe Müslümanlar için kutsal kabul edilen, maddi gücü yerinde olanlar için bir kez ziyaret edilmesi farz kılınan, görme arzusu duyulan, dünyanın dört bir yanından ziyaretçilerle dolup taşan, İslam âlemini merkezinde toplayan bir yerdir. İstanbul da, kutsal, görme arzusu duyulan ve dünyanın en meşhur şehirlerinden biri olması yönüyle Kâbe'ye benzetilmiştir.

Ahmed Paşa, kasidesinde İstanbul'un kilidini Kâbe kapısının halkasına benzeterek, meleklerin ihtiyaç ve isteklerinin kabulü için tavaf ve dua ettiğini söyleyerek şehrin yüceliğine dikkat çeker. Nasıl Kâbe, isteklerin kabulü için etrafında pervane olunan manevi âlemin güç merkezi olan bir yer ise İstanbul da ona benzer şekilde halkın isteklerinin yerine gelmesi için yönelinen, maddi-manevi güç merkezi ve çözüm kapısı olan bir mekânın özü olarak teşbih edilmektedir. Dünyanın manevi âleminin merkezinin kapısı Kâbe, İslâm âleminin kapısı olan Kâbe'nin hareket merkezi olan halka da İstanbul olarak görülmektedir:

Hâcet elin urmağa tavâf içre melâ'ik
Kâ'be kapuñuñ halkasıdur 'urve-i vüşkâ (Tarlan, 1966, s.24)

Ahmed Paşa, burada İstanbul ile Kâbe arasında kutsallık yönünden ilgi kurarak, Fatih Sultan Mehmed'i över. Kâbe, İslam âlemi için kutsal kabul edilen bir yerdir. İstanbul da fethedildikten sonra İslam aleminin merkezi olarak görülmüştür. Padişah, fethin ardından Bizans kalıntılarını yok ederek şehre İslami bir kimlik kazandırmak için şehrin imar çalışmalarına ağırlık vermiştir. Şair de, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da yaptırdığı mabetlerin çokluğundan söz ederek şehrin böylelikle yüce bir mabede dönüştüğünü anlatır:

Çün eyledüñ ol Ka'be-i 'âlîyi 'imâret
Oldı aña taḥvîl bu gün kıble-i 'ulyâ (Tarlan, 1966, s.30)

1.1.6. Mescid-i Aksâ

Mescid-i Aksâ kutsal ve tarihî bir yerdir. Müslümanlar için Hz. Davud'un yerini tespit etmesi ve planlaması, Hz. Süleyman'ın yaptırması ve de Hz. Muhammed'in Miraç'a çıkış noktası olması hasebiyle çok önemlidir. Ahmed Paşa da kasidesinde, telmih ve hüsn-i talil sanatı yaparak, Fatih Sultan Mehmed'in 1478'de yaptırdığı sarayının (Topkapı) çok güzel olmasını Mescid-i Aksâ gibi yüz sürülmesine bağlamaktadır. Çünkü Mescid-i Aksâ, bir hazırlık, yakarış ve yükseliş sembolüdür:

Şâhâ ne var oldu ise evvelki sarâyuñ
Kudsîlere yüz urmağıçün Mescid-i Aqsâ (Tarlan, 1966, s.30)

1.1.7. Günah

“Günah” kavramı, şiirlerde sevgilinin güzelliği karşısındaki durumların açıklanmasında özellikle kullanılmıştır. Güzellerin, âşıkları günaha soktuğu veya dinden çıkardığı dile getirilmiştir.

İslam dinine göre Hristiyanlığın göstergesi sayılan, bele sarılan bir kuşak olan zünnâr kuşanmak, insana, kâfirlere ait bir giyim ve davranış tarzı olarak görülmektedir. Zira üç dinin de temsilcilerinin yaşadığı İstanbul'da o dönemde Hristiyan din adamlarının zünnâr takması mecbur olduğu gibi sarık sarmaları da yasaktı. Avnî ise, bu beyitte, bunun tam tersi olarak, Hristiyan güzelinin belindeki zünnârın düğümüne gönül bağlamayanın iman ehli sayılmayacağını ve o kişilerin âşıkların yolundan çıkmış olduğunu belirtmektedir. Burada iman ehlinde kasıt aşka imandır. O, güzelin güzelliğine meftun olmayı doğallaştırmak ve de övmek için mübalağa yaparak, ona bağlanmayanın aşka iman etmediğinden yoldan çıkmış âşık olduğunu vurgulamaktadır:

‘Ukde-i zünnârına her kimse kim dil bağlamaz

Ehl-i îmân olmaz ol ‘âşıklarun güm-râhıdur (Doğan, 2014, s. 171)

1.1.8. Haç

Haç, Hristiyanlığa özgü bir kavramdır. İstanbul, uzun yıllar Hristiyanların elinde olduğundan şiirlerde de “haç” ifadesinin kullanılması olağandır. Kimi şiirlerde Hristiyanlığı simgeleyen bir sembol olarak kullanılırken kimi şiirlerde de farklı anlamları açıklamak amacıyla kullanılmıştır.

Avnî, bu beyitte kendisini, neredeyse bir Hristiyan gibi gösterecek ifadeler kullanmaktadır. Ancak, çok güçlü bir tasavvuf ve tekke kültürünün etkisinde şiir söylediği bilinen Avnî'nin bu beyitte de tasavvufun klasik şiirimize kazandırdığı mecazları kullandığını söylemek gerekmektedir. Beyitte geçen tasavvufi ifadelerden yola çıkarak, Avnî'nin coşkun tasavvufi duygularını dile getirdiğini söylemek mümkündür. Avnî, beline sardığı kuşağı ve boynuna astığı haçı görenlerin, onu da bir Frenk kâfiri sanacaklarını çünkü bu sembollerin Frenklere ait olduğunu, oysa gerçeğin öyle olmadığını belirterek bu dış görünüşün zahirî ve bâtinî anlamlarının olabileceğini anlatmak ister:

Bir Firengî kâfir oldugun bilürdi ‘Avniyâ

Belün ü boynuñda zünnâr ü çelîpâyı gören (Doğan, 2014, s. 449)

1.1.9. Küfr

“Küfr”, İstanbul şiirlerinde genellikle gayrimüslimler için kullanılan bir sözcüktür. Özellikle İstanbul’un fethedilmesinden sonra şehrin yönetiminin onlardan alındığı konusundaki açıklamaları belirtmek için kullanılmıştır.

Cemâlî, beytinde “küfr” kelimesi ile gayrimüslimleri kasteder. Şair, Fatih Sultan Mehmed’in, Müslümanların fetih ile birlikte gelen zaferle iftihar etmelerini ve küfrü İstanbul’dan kovmak için İstanbul’u fethederek şehri gayrimüslimlerden aldığını, bu yolla da İslamlaştırdığını belirtmektedir. Bu küfrün kovulması, aynı zamanda İstanbul şehri bağlamında karanlığın aydınlığa, Hristiyanlığın Müslümanlığa tebdiline bir atıftır:

Göçürdi menzil-i Konañaniyyeden küfri
Ki ehl-i dîn ideler iftiñâr-ı feth ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 62)

İbrâhim İbni Bâlî, bir beytinde Fatih Sultan Mehmed’in fethi ile İstanbul’dan küfrü kovduğunu ve yerine şeriat birliğinin geldiğini söyler. Küfr ile gayrimüslimleri, tevhîd-i şerî’at ile de Müslümanları kasteden şair, şehrin Hristiyan birliğinden alındığını ve Müslüman birliğinin eline geçtiğini müjdeler:

Gidüben küfr ü tугyân-ı dalâlet
Yirine geldi tevhîd-i şerî’at (Altun, 2017, s.172)

1.2. SOSYAL VE SİYASİ HAYAT

Ahmed Paşa, Ahmed-i Rıdvân, Celîlî, Cemâlî, Aynî, Avnî gibi şairler şiirlerinde şehrin sosyal ve siyasi hayatından kesitler sunmuşlardır. Dönemin şiirlerinde çoğunlukla Fatih Sultan Mehmed’in anlatıldığı ve övüldüğü görülmektedir. Fatih Sultan Mehmed, özellikle fetih hazırlıkları, fetih süreci ve fetih sonrası yaptıkları, gücü ve ihtişamı, güzellere duyduğu hisleri ile beyitlerde geçmektedir. Duyularını daha somut

aktarabilmek amacıyla efsanevi şahsiyetleri kullanan şairler mübalağa, teşbih ve telmih sanatlarına başvurmuşlardır. İstanbul'un etnik yapısı ve musiki ile ilgili düşünceler de kimi şairlerin beyitlerinde yer almıştır. Avnî, Galatalı sevgiliyi yüceltmiş; Aynî, Fatih'in İstanbul'u fethederek kâinatın ihtişamının merkezi yaptığını dile getirmiştir. Cemâlî, Sultan Mehmed Han'ı Zülfikâr'ı çeken Hz. Ali'ye benzetmiş; Celîlî, fetih padişahı olan Fatih ile İstanbul'un ahu gözlü güzellerini anlatmıştır. Cafer Çelebi, Fatih Sultan Mehmed'i "gazi" olarak nitelemiştir. Ahmed-i Rıdvân, Fatih'e "sâhib-kıran"ı uygun görmüş; İstanbul kuşatmasını, kâfirle savaş, askerî kuşatma, hisar yapma, top atışı ve yağmayla fethetme şeklinde şiire konu etmiştir.

1.2.1. Tarihî Şahsiyetler

İstanbul'la ilgili şiirlerde, pek çok tarihî şahsiyetin isminin zikredildiğini -en çok Fatih Sultan Mehmed- görmek mümkündür. Dârâ, İskender, Zaloğlu Rüstem, İsfendiyar, Kisra, Vâmık u Azrâ, Hz. Ali bu tarihî şahsiyetlerdendir. Adı geçen şahsiyetler çoğunlukla İstanbul'un ihtişamını, gücünü göstermek amacıyla kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed, elinde Zülfikâr olan Hz. Ali'ye, kutlu ve gaziye benzetilerek tarihî şahsiyetler ile ilişkilendirilmiştir. Cemâlî, yazdığı kasidede Sultan Mehmed Han, Hz. Ali ve Zülfikâr'dan söz etmektedir. Beyitte geçen Zülfikâr, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye hediye ettiği, ucu ikiye ayrılmış, meşhur kılıçtır. Zülfikâr; düşmana -özellikle kâfirlere- karşı hak, adalet ve huzuru içinde barındıran İslam'ın hızını ve de gücünü temsil etmektedir. Hz. Ali'nin Zülfikâr'la düşmanlarını, ejderi ve aslanı öldürüşü pek çok metinde destansı bir üslûpla tasvir edilmektedir. Cemâlî de bu beytinde, Sultan Mehmed Han'ın Hz. Ali gibi gaza adına kılıcını Bizans üzerine çekerek, düşmanı yenerek ve zafer kazanarak İstanbul'u almasını övgüyle anlatmaktadır:

Ki mîr-i milk-i ğazâ Hazret-i Mehemmed Han

'Alilîğ itdi çeküp Zül-fikâr-ı feth ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 62)

Cemâlî, *Dîvân*'ında İstanbul'un fethine dair tarih düşmüştür. Şair, beyitte, Kostantiniyye'nin fethinin ve padişahın dileklerinin gerçekleşmesinin daimi olmasını isteyerek padişaha dua etmektedir. Kostantiniyye'nin fethiyle ilgili olarak rivayet olunan Hz. Muhammed'in "Kostantiniyye'yi fetheden asker ne güzel askerdir, orayı

fetheden komutan ne güzel komutandır.” hadisine mazhar olduğunu düşündüğü Fatih’in muradına erdiğini belirtmektedir. Aynı zamanda fethin daimi olması dileğiyle bu şehrin bir daha düşman eline geçmemesi için dua etmektedir. Diğer duası da Fatih’in diğer fetihlerinin de gerçekleşmesine dairdir. Fethin daim olması dileğini hem kazanılanın hem de devamında gelecek olanın kastıyla tevriyeli kullanmaktadır:

Feth-i Konstantıniyye rā tārîh

Kām-ī şeh iy hemîşe bākī bād (Derdıyok, 1988, s. 155)

Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethederek artık şehre yerleştiğini belirten Aynî, padişahın şehri bayındır hâle getirmesinden söz eder. Fetihden önce köhne bir şehir olan İstanbul, Fatih Sultan Mehmed sayesinde Firdevs cennetine benzeyecek kadar değişmiştir. Köhne, eski ve harap şehir yine Fatih sayesinde yenilenmiş ve gençleşmiştir. İstanbul, kâinatın ihtişamına sahip olmuştur. Cennette özellikle, içinde üzüm bulunan bağ bahçe anlamına gelen Firdevs, Kuran-ı Kerîm’de anlatılan büyüleyici güzelliği ile şiirlerde benzetme amacıyla kullanılmaktadır. Bu murabbada da şair, İstanbul’daki değişimle birlikte gelen güzellik ile Firdevs cenneti arasında bir ilgi kurmuştur:

Feth idüp Sultan Muhammed anda çün câ eyledi

Kâr-i ‘âliler yapub firdevs-i a’lâ eyledi

Degmemiş ey Aynî pür gılman ü havrâ eyledi

Revnaķı bu kâ’inâtuñ şehri Kostantindedür (Çelebi, 2001, s.21)

Celîlî, murabbasında fetih padişahı olan Fatih ile İstanbul’un ahu gözlü güzellerini anlatır. Şair, Fatih Sultan Mehmed’i övdüğü dizelerde onun soyunun nereden geldiği ile ilgili de bilgi vermektedir. Padişahın asker soyundan geldiğini belirten şair, böylelikle onun ihtişamının, gücünün, İstanbul gibi bir şehri fethedecek yeteneğe sahip bir komutan olmasının kaynağının nereden geldiğine de atıfta bulunmuştur. İstanbul, yanakları gül, dudakları kırmızı, hoş kokulu, ahu gözlü güzellerle dolu bir şehirdir.

Padişah da o güzellerin ilgisini çekerek onlarla Rumeli kadehleri içmektedir. Bu açıklamalar ile şair, orada yaşayan güzellerin Rumelili olduklarını belirtir:

Avlayup şehr-i Sitanbuluñ gözi āhūların
 Ruḥları gül lebleri mül ḡonca-i ḥoş-būların
 Nūş ider her dem būlarla Rūm ili ṭoluların
 Şol güzeller pādişāhı kim sipāhī-zādedür (Nas, 2018, s. 47)

Cafer Çelebi, bir beytinde Fatih Sultan Mehmed'in şehri kimlerden ve nasıl aldığını anlatır. Padişah, gazileriyle gelip gücü ve gazabıyla bu şehri kâfirlerin elinden almıştır. Gazilik, İslam adına savaşanlara verilen bir unvandır. Burada gazilik kavramıyla Fatih'e sadece zafer kazanan komutan değil İslam adına savaşan bir komutan niteliği de eklenmiştir. Kâfirlik ise Müslüman olmayanlara, dolayısıyla İstanbul bağlamında Hristiyanlara verilen addır. İstanbul'un fethine kadar şehir, Frenk ağırlıklı farklı etnik yapıların ve medeniyetlerin elindeydi. Ancak fetih ile onların elinden alınarak bu etnik yapının içinde geçmişte çok hakkı gasbedilen Müslümanlar, artık sözü geçen hâkim güç halkasına dâhil olarak asıl söz ve adalet sahibi olmuştur:

Ġuzātıyla gelüp cebrivü ḳahrī
 Elinden kâfirūñ almış bu şehri (Sungur, 2006, s. 179)

Cem Sultan, babası Fatih Sultan Mehmed ile ilgili pek çok şiir yazmasına rağmen bu şiirleri çoğunlukla padişahın kendisi ile ilgili övgüleri içermektedir. Cem Sultan'ın Fatih Sultan Mehmed'i övmek için fetih hareketinden söz ettiği beytinde, Fatih için sancaklarının yüksekliğine fetih ayeti lazımdır, o olmasaydı düşman susturulamazdı diyerek Allah'ın inayetine işaret etmektedir. Cem Sultan'a göre Fetih suresinin ilk ayetinin yardımı ile padişah, düşmanı bertaraf edebilmiştir:

Rāyāt-ı rif'atiñe āyāt-ı fetḥ lāzım
 Olmasa olmaz idi anuñla ḥaşm mülzem (Şahin, 2019, s.43)

Ahmed-i Rıdvân, *İskender-nâme*'sinde Fatih Sultan Mehmed'in ihtişamını, İstanbul'u nasıl fethettiğini, nasıl padişah olduğunu, pek çok sefer yaptığını, düşmanın ondan nasıl çekindiğini ve ona yalvarmalarını anlatmaktadır. Bu beyitte de Fatih'e başka bir övgü unvanı olan "sâhib-kıran" -kutlu zamanda doğmuş, zamanın sahibi, dünyanın en büyük sultanı- sıfatı yakıştırılmaktadır. Zamanın sahibi bu kutlu zatın, fetih için iki yıl bekledikten sonra İstanbul'a asker sevk etmesinden söz edilmektedir. Beyitte geçen "iki yıl sonra" ile Karaman Seferi'nden sonraki zaman ve hazırlık süreci kastedilmektedir:

İki yıldan soñra ol şâhib-kırân
Çekdi İstanbul'a leşker bî-kerân(Ünver, 1979, s. 369)

Bir önceki beytin devamı olan bu beyitte, İstanbul'un fethinin artık kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed, fetih için hazırlık yapmıştır. İstanbul'u almak için memleketin her tarafından sayısız asker gelmiştir. İstanbul'u kale hisarları kuşatmıştır. Burada hisardan kasıt, fetih için Yıldırım Beyazıd ve Fatih zamanında inşa edilen Anadolu ve Rumeli Hisarlarıdır:

Her taraftan geldi leşker bî-şümâr
K'alalar İstanbul'ı idüp hişâr (Ünver, 1979, s. 369)

Ahmed-i Rıdvân, Fatih Sultan Mehmed'in fetih hazırlıklarını tamamladığını, İstanbul'a gelerek şehri kuşattığını ve kâfirler ile savaştığını belirtir. Burada kâfir vurgusuyla yine Müslüman-Hristiyan bağlamındaki bir savaş anlatılmaktadır:

Geldi şâh İstanbul'ı kıldı hişâr
Eyledi kâfirler ile kâr-zâr (Ünver, 1979, s. 369)

Ahmed-i Rıdvân bu beyitte, kuşatma sırasında İstanbul'a çok top atıldığını belirtmek için mübalağa sanatından yararlanmıştı. Şaire göre, şehre o kadar çok top atışı yapılmıştır ki şehir âdeta toplarla dolmuş ve sonunda yağmalanarak alınmıştır. Beyitlerin bütünlüğüne bakıldığında İstanbul'un fethinin asker yığma, hisar yapma ve top atma eylemleriyle gerçekleştirildiği tasvir edilmiştir:

Top ile İstanbul'ı töldurdılar

‘Āķıbet yağmā idüben aldılar(Ünver, 1979, s.369)

Cem Sadisî’ne göre, İstanbul, mimarisi, binaları, coğrafyası, havası, suyu ve nüfusu ile bolluğun şehridir. Şair, bir beytinde şehrin bolluğunu II. Bayezid’e bağlar ve onu över. Sultan Bayezid’in padişahlık sarayının bahçesindeki kulede aslan burcu eyvanı olup orada güneş gibi oturduğunu söyleyen şair, sultanın adaletini da Nuşirevan’a benzeter. Nuşirevan’ın adalet evinin duvarının ve adalet zincirinin şehir içinde padişahın dergâhı ve divanı olduğunu anlatarak, şehre şehirlerin sultanı dense şaşırılmayacağını çünkü bu şehirdeki sultanın şahların sultanı olarak anıldığını belirtir:

Kal‘a-i bostân sarây-ı şâh içinde şöyle kim
Şâhımız kurs-ı güneş burc-ı esed eyvânıdur

Nakş-ı dârü’l-‘adl-i Nûşirvân’î vü zencîr-i dâd
Şehr içinde pâdişâhun dergeh ü dîvânıdur

Ger bu şehri şehirler sultânı dir-isen n’ola
Çün anılan bu şehirde şâhlar sultânıdur (Yılmaz, 2015, s.132)

İbrâhim İbni Bâlî’nin *Hikmet-nâme*’sinde İstanbul’la ilgili bölümün ilk iki başlığı altında şehrin Müslümanlardan önceki durumu, nihayet fethedilmesi, Müslüman şehrine dönüştürülmesi Fatih’in övgüsüyle birlikte anlatılmıştır (Yılmaz, 2015, s.133). İbn-i Bâlî, fethin Müslümanlar için ne kadar önemli olduğunu vurgulamış ve Fatih’i bu fetihten dolayı övmüştür:

Firenc elinde idi ol medîne
Müselmân girmez-idi ol zemîne

Adı Sultân Mehemmed Hân Gâzî
Emîr-i mü’minân sultân gâzî

Kuşanaldan biline seyf-i dîni
Keser-idi rikâb-ı kâfirini (Yılmaz, 2015, s.133)

Medineli Resul'ün şeriatının çimenliği Muhammed Han'ın adalet bulutunun nemiyle tazedir, diyen Adnî'ye göre Fatih'in adaleti Hz. Peygamber'in şeriatını hâlâ diri tutmaktadır. Adnî'nin burada vurguladığı asıl hususun İslam'ın kaim olmasının yolunun hâkimiyetten değil, adaletten geçmesidir. Anlaşıyor ki Fatih İslam'ın kurallarını uygulamakta adaletli davranmaktadır. Ayrıca beyitte yer alan adalet bulutu tabiri bulutun yağmur getirmesine işaret etmektedir. Yağmur bereket anlamına gelmektedir ve Fatih adaletiyle halkına bereket getirmiş, halkın bahara kavuşmasını sağlamıştır. Bu, aynı zamanda o dönemdeki İstanbul halkının nasıl bir ortamda yaşadığını göstermesi bakımından önemlidir. Beyitten halkın mutluluk ve refah içerisinde olduğu anlaşılır. (Şahin, 2019, s.44).

Hân Muhammed kim anuñ ‘adli seħâbı nemile

Tâzedür sebzegeh-i şer‘-i Resül-i Medenî (Yücel, 2002, s.34)

1.2.2. Sanatkârlar

Ahmed Paşa'ya ait olan kasideden alınan bir beyitte, o dönemin İstanbul'unun sanat hayatına yönelik bilgi verilir. Şiirde, nakkaşlık geleneğinden ve nakkaşların da özellikle Topkapı Sarayı'na çok güzel resimler çizdiğinden bahsedilir. Nakkaşların saraya çizdiği ağaç resimleri Tuba ağacına benzetilmiştir. Tuba, Cennet'teki bir ağaçtır. Cennet elbiseleri onun tomurcuklarından örülür. Bu derece güzel bir ağaçtır. Gölgesinde bin yıl gidilse bile dışına çıkılamayacak kadar geniştir:

Şol serv ki dīvāruña naķş eyledi naķķāş

Teşbîh olunmağa yarardı aña Tūbā (Tarlan, 1966, s.25)

Tâcîzâde Cafer Çelebi, Topkapı Sarayı'nı anlattığı beyitte sarayın odaları ile kendi şiirleri arasında ilgi kurar. Sarayın duvarlarını ve kapısını ise Mânî'nin nakışlarına benzetir. Mânî, yaptığı muhteşem resimleri insanlara birer mucize şeklinde göstererek Maniheizmin yayılmasını sağlamıştır. Divan şairleri tarafından genellikle sevgilinin güzelliği övülürken bahsedilen Mânî, bu beyitte sarayın odalarının güzelliğini anlatmak

için kullanılmıştır. Şair, aynı zamanda kendi şiirlerini de överek odaların nakışlarının kendi şiirleri gibi canlı ve göz alıcı olduğunu belirtir:

Benüm şîr'üm gibi her beyti rengin
Der ü dîvârı naqş-ı Mânî-i Çîn (Sungur, 2006, s.171)

1.2.3. Tarihî-Efsanevi Şahsiyetler

İstanbul şiirlerinde, pek çok tarihî-efsanevi şahsiyetin adı geçmektedir. Özellikle Sultan Mehmed'in adı beyitlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Fetihle istenilene kavuşmada Vâmık ve Azrâ hikâyesine telmihten yararlanılmıştır. Savaş ve kahramanlıkta İskender ile Dârâ; Zaloğlu Rüstem ile İsfendiyar hatırlatılmıştır. Şairler, anlatmak istediklerini daha iyi somutlaştırmak için benzetme sanatına başvurarak beyitlerinde kimi efsanevi şahsiyetlere yer vermişlerdir.

Cemâlî, beyitte efsanevî şahsiyetlerden olan Vâmık ve Azrâ'ya telmih yapmaktadır. Vâmık ve Azrâ, divan şiirinde geçen bir aşk mesnevisidir. Vâmık, Çin Hükümdarı Taymus'un yiğit oğludur. Azrâ, Gazne Hükümdarı'nın güzel kızıdır. Azrâ, yiğitliğini ve şanını duyduğu Vâmık'a; Vâmık da güzel resmini gördüğü Azrâ'ya âşık olur. Vâmık, kavuşma özlemiyle tuttuğu Azrâ'ya ulaşmak için devlerle ve perilerle mücadele ettiği zorlu bir yolculuğa çıkar. Azrâ da Vâmık'a ulaşmak için yola çıkar. Sonunda iki âşık kavuşur ve evlenir. Cemâlî, zamaneyi Vâmık'a, gamı Azrâ'ya, fetih ve zaferi de Azrâ'nın gümüş gibi yanağına benzeterek, fetih ve zaferin gümüş yanak gibi açılarak zamane Vâmık'ının gam Azrâ'sına kavuştuğunu söylemektedir. Bu kavuşmada zamanın bu iki âşığın kavuşmasından esinlenerek fetihle zaferi kavuşturur. Bu kavuşma aynı zamanda âşık olan II. Mehmed ile onun maşuku olan İstanbul'un kavuşmasıdır:

Zemâne Vâmık-ı 'Âzrâ-yı gamdan aldı murād
Güşâde oldı çü sîmîn-'izâr-ı feth ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 61)

Dârâ ve İskender, divan şiirinde bir ululuk ve azamet sembolüdür. Genellikle ilgili kişi övülürken onun üstünlüğünü ifade için kullanılmışsa da bazen de dünya hayatının geçiciliğini ve şairlerin istiğna hâllerini ifadede zikredildiği olmuştur.

Cemâlî'nin, *Dîvân*'ında geçen beyitlerde de Fatih Sultan Mehmed yukarıda zikredilen özellikler ile Dârâ ve İskender'e benzetilmiştir. Dârâ, İranlıların destanı *Şeh-nâme*'de geçen ünlü bir kahramandır. Dârâ, İskender ile savaşırken onun tarafından öldürülmüştür. İskender, döneminin dünyasının yarısını on üç yılda fetheden bir komutandır. Hindistan'dan Makedonya'ya kadar ilerlemiş ve Makedonyalı İskender, Büyük İskender gibi unvanlarla tarihteki yerini almıştır (Erzen, 2013, s.841). Beyitte, Fatih ile İskender arasında zafer yönüyle bir bağ kurularak, fethin ve ardından gelen zaferin bu haşmetli padişahın dönemindeki gibi aydınlık ve şans dolu olmasından duyulan mutluluk ve de tebrik anlatılır:

Huceste-ţâli' u ferruĥ-ruĥ u Sikenderdür

Sa'îd- aĥter ü şâhib-veĥâr-ı fetĥ ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 62)

Cemâlî, bu beyitte de Fatih'i İslam'ın İskender ve Dârâ ölçüsünde "Haşmetli Sultanı" olarak görür, fetih ve zaferin onun kutlu zamanında olmasından duyduğu mutluluğu dile getirir. Onun zamanına saadet atfederek, saadet asrı kavramına göndermeli bir bağlantı kurarak şiir yeteneğinin yanında kültürel birikimini de ortaya koyar:

Zihî Sikender ü Dârâ ki dâr-ı İslâmuñ

Sa'âdetinde olupdur medâr-ı fetĥ ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 62)

Zaloğlu Rüstem şiirlerde adı her zaman kahramanlık, cesaret, pehlivanlık ve yardımseverlik sözcükleriyle birlikte anılmış efsanevi ve destansı bir karakterdir (Öztürk, 2017, s.211). İsfendiyar ise cesareti ve kahramanlıkları ile nitelendirilen bir şahsiyettir. Beyitte de Fatih Sultan Mehmed, zikredilen yönleri ile Rüstem ve İsfendiyar'a benzetilmiştir. Şair (Cemâlî) burada, kim ne yaparsa yapsın İstanbul topraklarının artık orayı fetheden ve hükmü altına alan Fatih Sultan Mehmed'e ait olduğunu vurgulamaktadır:

Diyār içinde nola kılsa Zāl u Rüstemlik

Ki kem kılı durur İsfendiyār-ı feth ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 62)

Hz. Muhammed tarafından Hz. Ali'ye armağan edilen ucu iki çatalı kılıç olan Zülfikâr, beyitte Hz. Ali ile değil de Hayber'in fethinden sonra bu fethi atfen kendisine verilen Hayderî ismiyle anılmaktadır. Divan şiirinde sadece bir savaş aracı olarak değil adalet ve hakkaniyeti yerine getiren ve haklıdan yana olan bir sembol olarak kullanılan bu kılıç, İstanbul'da da hak ve adaleti hüküm-ferma edecek bir simgeye dönüştürülmektedir. İslam tarihindeki gaza misyonuna uygun olarak II. Mehmed'i Fatih yapan bu fetih Hayber'in yerini İstanbul, Hayderî'nin yerini Sultan Muhammed almaktadır. Aynî murabbasında; Sultan'ı, adaletli oluşu ile Zülfikârlı Hayderî'ye benzetmektedir. Şaire göre Sultan Mehmed kılıcını salladığında, yedi ülke gibi yedi tepeli şehri fethettiğinde, gökyüzünün güzel melekleri dünyanın ihtişamının Konstantin (İstanbul)'de olduğunu dile getireceklerdir:

Ger sala Sultan Muhammed Zülfikâr-ı Hayderî

Misl-i Hayberdür güşâd ide bu yedi kişveri

Dir melekler nutka geldikce felekler dilberi

Revnaķı bu kâ'inâtuñ şehr-i Kostantindedür (Çelebi, 2001, s.20)

1.2.4. Şehirler ve Semtler

Türkler, İstanbul'u fethedince şehrin şiirsel güzellikleri görünür olmuş ve sayısız şiir İstanbul adıyla taçlanmıştı (Bilgili, 2011, s.196). Böylelikle şehir her yönüyle dizelere yansımıştır. Şairler de özellikle şehrin sosyal yaşantısını, doğal güzelliklerini, güzellerini anlatmıştır. Fethin gerçekleştiği dönemde şiirlerde İstanbul, fetih ve sonrası, doğal ve mimari özellikleri vs., Galatagenellikle eğlenceleri ve güzelleri ile yer almıştır. Mısır, Buhara ve Semerkant gibi ülkeler de İstanbul'un eşsiz güzelliğini ortaya çıkarmada karşılaştırma amacıyla kullanılmıştır.

Avnî Dîvânı'nda, İstanbul ve Galata estetik unsur olarak adı geçen en önemli iki mekândır. İstanbul, padişahın ikamet ettiği ve sarayının bulunduğu şehirdir. Galata ise

Müslüman unsurun pek fazla yer almadığı ve gayrimüslimlerin çoğunluk olarak yaşadığı semttir. Bu yönleriyle, adı geçen şairin şiirlerinde yer almaktadır.

Avnî, sevgilinin şâh olduğu Galata ile kendisinin şâh olduğu İstanbul'u karşılaştırmakta ve kendince Galata'yı üstün görerek, oranın padişahı olan sevgilinin, Galata'dan daha aşağı gördüğü İstanbul'un padişahı olan kendisine boyun eğmeyeceğini, gönül vermeyeceğini düşünmektedir:

‘Avniyâ kılma gümân kim saña râm ola nigâr

Sen Sitanbul şâhısuñ ol (da) Kalâtâ şâhıdur (Doğan, 2014, s. 171)

Avnî, bu beyitte, siyah elbiseler içinde bütün güzelliği ile dikkatleri çeken sevgiliyi, boyunun bosunun düzgünlüğü ve uzunluğu ile önce servi ağacına benzetmiş; sonra bu hâli ile gökyüzünün karanlığı içerisinde parlayan dolunaya teşbih etmiştir. Bütün bu özellikleri ile sevgiliyi, Frenk (Galata) ülkesinin güzellik padişahı gibi düşünmüştür:

Karalar geymiş meh-i tâbân gibi ol serv-i nâz

Mülk-i Efrengüñ meger kim hüsn içinde şâhıdur (Doğan, 2014, s. 171)

Avnî'ye göre, Galata'yı görenler Firdevs Cenneti'ne gönül vermez. Orada nazlı nazlı salınan servi boylu sevgiliyi görenler de servi ağacının adını bile etmez. Şair, Galata'yı yüceltmek için Cennet ile, güzel endamlı sevgiliyi de servi ağacıyla kıyas yoluna gitmiştir. Çünkü mekânların güzelliği için “Cennet gibi bir yer, boylu boslu güzeller için de “servi (selvi) boylu” tabirleri kullanılmaktadır. Divan şiirinin genelinde olduğu gibi Avnî'nin bu şiirinde de övgü bağlamında benzetme ve kıyas yapıldığı görülmektedir:

Bağlamaz firdevse gönliñi Kalâtâyı gören

Servi añmaz anda ol serv-i dil-ârâyı gören (Doğan, 2014, s. 449)

14. yüzyılda yaşayan İranlı şair Şirâzlı Hâfız'ın, Şirazlı Türk'ün gönlünü etmesine karşılık onun Hintli benine Semerkant ile Buhara'yı bağışlayacağına dair bir beyti bulunmaktadır. Avnî de, aşağıdaki Farsça beyti Şirâzlı Hâfız'ın şiirine karşılık

söylemiştir. Frenk şiveli sevgili, padişahın aşkına karşılık vermemektedir. Buna karşın Avnî de sevgilinin aşkına yanıt vermesine karşılık, İstanbul ve Galata'yı ona bağışlayacağından söz etmektedir. Şirâzlı Hâfız'a göre Semerkant ile Buhara'nın, Avnî'ye göre de İstanbul ve Galata'nın gönül hoşluğu için verilebilecek en güzel hediye olduğu anlaşılmaktadır:

Eger ân Türk-i Şîrâzî be-dest âred dil-i mâ-râ
Be hâl-i Hindüyeş bahşem Semerkand u Buhârâ-râ

Eger ân gebr-i efrencî be-dest âred dil-i mâ-râ
Be-hâl-i Hidüyeş bahşem Sitanbûl u Kalâtâ-râ (Doğan, 2014, s. 548)

Aynî'nin murabbasından alınan bu dörtlükte, Galata ile cennetin aynı güzellikte olduğu vurgusu yapılmaktadır. Dünya gözüyle iki cihanı da görmekle Galata'nın güzelliği, ihtişamı kastedilmektedir. Cennet kadar güzel olan Galata'dan denizi seyrederek güzellerin sunacağı kadehten şarap içmenin ayrıcalığına değinen şair, semtin bu özelliğinin de İstanbul'un ihtişamından geldiğini belirtmektedir. İstanbul'un üstünlüğünü anlatmak için şair burada da Cennet tasavvurundan yararlanmaktadır. Cennet imrendirmek kastıyla, güzelleri, içecekleri, seyrangâhları, manzaraları ve ihtişamıyla tasvir edilegelmektedir. Aynî de İstanbul ile cennet arasında bağlantı kurarak şehre ait güzellemesini dile getirir:

İki 'âlem görmegi fikr ider isen cân ile
Var alâtâ şehrine deryâyı geç seyrân ile
Bâde vir de 'ömri nûş it bâde-i hûbân ile
Revnaı bu kâ'inâtuñ şeh-i ostantindedür (Çelebi, 2001, s.20)

Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sinde geçen bu beyitlerde, Galata semti üzerinde durulmuştur. Semtın gönül açıcı ve ulu bir belde olduğu belirtilmiştir. Galata, eski İstanbul'un önemli semtlerindendir. Frenklerin ağırlıklı yaşadığı ve Müslüman yerleşim yerlerinde dinen yasak olan içkili ve eğlenceli kültürlerini yaşattıkları gayrimüslim hayat tarzının sürdürüldüğü mekânlardandır. Bu yüzden güzellere ve içkiye düşkün olan şairler eskiden bu ikisinin bol bulunduğu Galata'ya gezintiye

çıkarlarmış. Hâliyle de Hristiyan mahallesi olan Galata’da meyhaneler çok bulunmuş. Orada gemilerin bugünkü Karaköy iskelelerinde demirlemeleri sonucu eğlenceli bir hayat sürülürmüş. Şair de aşağıdaki beyitlerde semtin bu yönlerine değinmiş ve Galata’nın bir panoramasını çizmiştir. Ona (deniz ve iskeleye) karşı bir ulu şehrin varlığından, oranın gökyüzünün gönül açıcılığından ve isminin de Galata olduğundan, binalarının Zühre yıldızına kadar yükseldiğinden, dükkânlarının da altın ve süslerle, içinin de eğlence yeri olarak Frenk heykelleriyle bezendiğinden bahsetmiştir. Bu yönüyle Galata’yı hem övmüş hem de orayı tasvir etmiştir:

Aña karşı yine bir şehr-i vâlâ

Fezâsı dil-güşâ adı K̄alata

İdüp eyvânların Keyvân’a hem-ser

Kılup dükkânların pür-zîver ü zer

Derûnın cāygâh-ı ‘işret itmiş

Firengûn bütleriyle zînet itmiş (Sungur, 2006, s.168)

İbrâhim İbni Bâlî, aşağıdaki beyitlerde şehrin efsanevi kuruluş öyküsünü anlatır. 324 yılında Konstantin tarafından kurulan şehre ‘‘Kostantiniyye’’ denilmiştir. Şair, ‘‘Konstantiniyye’’ ile nereden bahsedildiğini açıklamak için daha ilk beyitte bu şehre İstanbul denildiğini açıklar. Şair, beyitlerde dünyada çok meşhur ve yüce bir şehir olduğundan ve ona da ‘‘İstanbul’’ denildiğinden söz eder. Şehrin deniz üstüne oturtulduğunu belirten şair, burada İstanbul’un iki yakasının birbirinden denizle ayrıldığını ve bağlantısının da deniz yoluyla sağlandığını ifade etmek ister:

Ki bir şehr var âlemde meşhûr

Ki dirlir ana Sıtanbul-ı ma‘mûr

Kılupdur anı Konstantin bünyâd

Ana Kostantiniyye dimiş ol ad

Orada vaz‘ idüp ol şehr-bânı

Deniz üstüne bünyâd itmiş anı (Yılmaz, 2015, s.133)

Cem Sadisî bir beytinde, dünyada güzeller hazinesi olarak İstanbul şehrinin bilindiğine işaret eder. Mısır ve Hz. Yusuf, güzellikleri ile şiirlerde yer alır. Bu beyitte de şair, İstanbul'un güzelliğini telmih sanatı ile verir. Bilginlerin katında İstanbul'un ikinci Mısır olduğunu belirterek hem Mısır ülkesinin güzelliğine hem de güzelliği ile meşhur Hz. Yusuf'a gönderme yapar:

Şehr-i İstanbul ki 'âlemde güzeller kânıdur
Dünyenün 'ârifleri katında Mısır-ı Sânidür (Yılmaz, 2015, s.133)

1.2.5. Musiki

Ahmed Paşa, bu beyitte, İstanbul'un eğlence hayatından ve sanatçılarından söz eder. Bu eğlence meclislerinde saz ve kanun çalgıcılarının klasik, eski değil yeni ve güzel besteler yaptıklarını belirterek sanat hayatının sürekli bir yenileşme ve gelişme kaydettiğini vurgular. Bu yeni ve güzellik sıfatları eğlencelere karşı bir merak ve ilgi uyandırmaktadır. Eğlence meclislerinde sazandelerin çalgılarını ellerine aldıklarında taze, güzel nağmeler seslendirdiklerini ve böylelikle meclisleri şenlendirdiklerini anlatır:

Nâhîd nevâsından ider bezmüñi mağnî
Muṭriblerüñ alsa ele kânün ile şeş-tâ (Tarlan, 1966, s.25)

Şair (Ahmed Paşa), bir başka beytinde de İstanbul'daki çalgı ve çengi ortamlarından söz eder. Divan şiirinde Zühre yıldızı mecliste rakkas, Venüs de çalgıcı olarak zikredilir. Efsanelere göre Zühre mitolojik bir varlıktır. Güzelliğiyle meşhurdur. İnsanları kendine meftun ederek günaha sokmuş, daha sonra da yıldıza dönüştürmüştür. Venüs de Zeus'un kızıdır. Denizin köpüğünden doğduğu, aşk ve güzellik tanrıçası olduğu söylenir. Bu beyitte de şair, Zühre yıldızının şarkıcılarının sözlerini işittiğinden beri parlak Venüs yıldızının çalgısını alıp talime gelmesinden bahseder. Dönemin eğlence meclislerine sadece erkekler gittiği için onları eğlendirecek varlık olarak da karşı cins

olan kadınlar şiirlere alegorik olarak yerleştirilmiştir. Bunun sebebi de dönemin zihniyet ve kültüründe eğlencelerde somut ve adı sanı belli kadınların yer alması caiz olmadığı için bunların yerine efsanevi ve hayali karakterlerin seçilmesinin yasak olmamasıdır:

Aḳvāl-i mağannīni semā' ideli her şeb

Ta'lime gelür çengün alub Zöhre-i zehrā (Tarlan, 1966, s. 25)

Cafer Çelebi, İstanbul'un eğlence hayatına genel bir bakış sergileyerek, her köşkün köşesinin ve eyvânının şarkı söyleyen cariyeler ve sâzendelerle dolu olduğunu belirtir. Bu tablo, o dönemdeki İstanbul'un saray yaşantısı ile ilgili de bilgi vermektedir. Bu, mekânlarda küçük eğlence yeri olarak her köşenin seçilebildiğini, büyük eğlencelerin ise eyvanlarda yapıldığını göstermektedir. Eyvân, köşklere avluya bakan, üstü ve üç yanı kapalı, önü açık, ortasında havuz bulunan mekândır. Şair, bu beyitte, her köşkün köşesinin ve eyvânının şarkı söyleyen cariye ve saz çalanlarla dolu olduğunu belirtir. Bu da dönemin sosyal hayatının renkli ve zevkli olduğunu, toplumu gelecek ve asosyal hâle getirecek büyük sıkıntıların olmadığını göstergesidir:

Tolu her künc-i kaş u şahn-ı eyvân

Mugānnī cāriye sâzende gılmân (Sungur, 2006, s.197)

1.2.6. Etnik Yapı

Avnî, Müslümanlara seslenerek Hristiyan güzelin karşısında onun güzelliğini görenlerin akıllarının başından gideceğini; din ve imanlarının yiteceğini, kâfir olacağını belirterek onları uyarır. Fetih'ten sonraki İstanbul'da etnik olarak Müslüman ve gayrimüslim, Türk, Rum, Ermeni, Yahudi vb. halk iç içe yaşamaktadır. Fatih'in Fermanı'na göre de her millet kendi dininin gereklerini yerine getirebilmekte, inancına göre giyinebilmekte ve kendi ibadethanelerinde ibadetlerini yapabilmektedir. İslam hukukuna göre Müslüman bir erkek Hristiyan bir kadınla evlenebilirdi. Çünkü kadının dininin kocası üzerine olacağı, erkeğin kadını kendi inancına yönlendireceği düşüncesi hâkimdir. Oysa şair burada tam tersi bir durumdan bahsederek Hristiyan güzelin Müslüman erkekleri dinlerinden çıkararak kâfir yapacağı tehlikesinden bahseder. Beyitte bahsi geçen

Hristiyan güzelden ve o dönemdeki Müslümanların güzeller karşısındaki düşünce yapısından bahsedilerek dönemin etnik yapısı hakkında bilgi verilir:

‘Akl ü fehmin dîn ü îmânın nice zabt eylesün

Kâfir olur hey müselmânlar o tersâyı gören (Doğan, 2014, s. 171)

İbrâhim İbni Bâlî, aşağıdaki beyitlerde İstanbul’un etnik yapısı ile ilgili bilgi vermektedir. Şehirde farklı milletlerin olduğunu ve gelip şehre yerleştiklerini söyleyen şair, bu kutsal şehrin gayrimüslümlerin elinde olduğunu ve Müslümanların da şehre giremediklerini belirtir. Şairin, bu açıklamasından henüz fethin gerçekleşmediği sonucuna varılmaktadır:

Var ol şehrüñ içinde dürlü millet

Gelüp ol yirde itmişler ikâmet

Firenc elinde idi ol medîne

Müselmân girmez-idi ol zemîne (Altun, 2017, s.171)

1.3. COĞRAFI VE DOĞAL YAPI

İstanbul’u anlatan şiirlerde şehrin doğal güzellikleri de şairler tarafından anlatılmıştır. Özellikle Tâcîzâde Cafer Çelebi şehrin denizini, bağ ve bahçelerini, havasını, suyunu vs. betimleyerek şehrin coğrafi olarak da muhteşemliğini gözler önüne sermeye çalışmıştır. İstanbul, şiirlerde işlenen bir güzellik olarak ele alınırken güzel kadınları ve yapıları coğrafi bir mekânın üzerine yerleştirilmiştir. Ele alınan bir kadının güzelliği ise o güzellik bir bahçeye, denize, güle, aya, yıldıza bağlantılı olarak verilmiştir. Ele alınan güzellik saray veya kasr gibi bir binayla ilgiliyse yüksekliğe, ihtişama, eğlenceye, akan berrak ve tatlı sulara bağlı olarak verilmiştir. Dolayısıyla İlahî iradeyle yaratılan insan veya insan eliyle yapılan mekân, daima coğrafi bir fona yerleştirilmiştir. Şairlere kalan da bu insan ve bina objelerini coğrafi fonun içerisinde kelimelerden oluşan şiir ambalajıyla süsleyerek sunmaktır. İstanbul, bu yönüyle hem anlatılacak güzellikleriyle hem de bu güzellikleri anlatacak nice güzel şairleriyle çok verimli bir kaynak olmuştur.

1.3.1. Deniz

Necâtî Bey, Kastamonu'dayken ‘‘döne döne’’ redifli gazelinin şehirden geçen bir kervan tarafından beğenilmesi ve ününün yayılmasıyla İstanbul'a gelir. Şairin, İstanbul'a geliş nedenini ve sürecini Horata (1998) şöyle ifade etmektedir:

‘‘Gençliğini Kastamonu'da geçiren Necâtî Bey, ismini ilk olarak burada duyurmaya başlar. Fatih devrinin sonlarına doğru, Kastamonu'dan geçen bir kervan onun «döne döne» redifli gazelinin çok beğenip, beraberinde Bursa'ya götürerek; devrin büyük şairi Ahmed Paşa'nın da içinde bulunduğu şairler meclisinde okur ve 'Nuh' isminde Necâtî mahlaslı yeni bir şairin 'zuhûr' ettiğini anlatırlar. Necâtî Bey, bir süre sonra da İstanbul'a gelerek şairlikteki kudretini Fatih'e duyurmayı başarır.’’ (s.46).

Necâti Bey Dîvânı'nda İstanbul, bir beyitte ‘‘şehir-i Kostantini’’ adıyla geçmektedir. Şair, bu beyitte İstanbul'u benzetme amacı ile kullanarak aşığın gözyaşı ile çevrili yüzü ile etrafı denizlerle çevrili olan İstanbul arasında ilgi kurmuştur. Derya, nasıl İstanbul'dan ayrı değilse gözyaşı da şairle bütünleşmiş ve şairin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu parça aynı zamanda denizin İstanbul'a bir güzellik ve değer katması gibi şaire de bir üstünlük ve değer gösterilmesi gereken vasıf kazandırmıştır:

Dâire'mden gözyaşı hâli degüldür bir nefes

Şehr-i Kostantini çevre kuşayan deryâ gibi (Tarhan, 1992, s. 415)

Aynî'ye ait olan murabbada İstanbul tasviri yapılır. Şair, şehrin deniz ve karalar arasında olduğunu söyler. Şehir öyle güzeldir ki bu güzelliğini Cennet'ten almıştır. İstanbul'un Cennet'in altında ya da üstünde olduğunu düşünen şair, neden-sonuç ilişkisi kurarak şehrin ihtişamının, güzelliğinin bu yakınlıktan ileri geldiğine inanmaktadır. Cennet'in İstanbul'un üstünde veya altında olduğunun da hem içerde hem dışarda, hem açık hem de gizli olarak söylendiğini aktarmaktadır. Bu yolla kendi görüşüne tanık gösterirken abartmadığını, gerçeği söylediğini de anlatmak ister:

Şehr-i â'zam kim binâsı gerçi mâ vü tindedür

Ya anuñüstüdedür cennet yañud altındadır

Bu haber kim söylenür hem zâhir ü bâtındadır

Revnaķı bu kâ'inâtuñ Şehr-i Őostantindedür (Mermer, 1997, s.23)

Cafer Çelebi, beyitte İstanbul'un iskeleleri ile ilgili bir bilgi vermektedir. İstanbul, tarih boyunca önemli bir liman ve ticaret Şehri olmuştur. Bu özellik Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Şair de Şehrin bu yönüne değinmiş, ticaret ve liman Şehri olmasının bir sonucu olan kalabalığı da mahşer gününe benzetmiştir:

Kenār-ı bahır bendergāh u ma'ber

Ki enmūzecdür andan rüz-ı mahşer (Sungur, 2006, s.167)

1.3.2. Bağ ve Bahçeler

İstanbul'da mimarinin tamamlayıcı unsuru olarak görülen bağ ve bahçeler tabiata eklenen yapılar arasındaki denge uyumunu sağlamaktadır. Bu nedenle, Şehir bir baştan bir başa bahçe ve bostanlarla bezenmiştir. İstanbul'un sokaklarını süsleyen bitkiler, çiçekler aynı zamanda sokak, mahalle ve semtlerin de adı olarak kullanılmış ve böylece İstanbul'un nasıl bir yeryüzü cenneti olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Tâcîzâde Cafer Çelebi *Heves-nâme* adlı eserinde, İstanbul'un bağ ve bahçelerinin güzelliğinden bahsetmektedir. Şair, Allah'tan bu güzelliğın tüm belalara karşı korunmasını istemektedir. Burada, söz edilen ve korunmak istenen "bela", Şehrin başka bir milletin eline geçmesi, veba, deprem ve yangın gibi doğal afetler veya musibetler şeklinde yorumlanabilir. Çünkü İstanbul, tarih boyunca ele geçirilme, işgal edilme, yangın, deprem, veba tehlikelerini yaşamış; nüfusunun ve yapılarının önemli bir kısmını bunlar yüzünden kaybetmiştir:

Sevād-ı a'zam-ı ŐoŐantınıyye

Ĥamahu'llāhu 'an-küllü'l-beliyye (Sungur, 2006, s.165)

Cafer Çelebi, bir beytinde Topkapı Sarayı'nın kubbe ve bahçesi üzerinde durmuştur. Topkapı Sarayı, Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılmış bir saraydır. İstanbul'un önemli bir sarayı olması yönüyle de Şair, İstanbul'un bu eşsiz sarayını da anlatmaktadır.

Sarayın küçük kubbelerini yüce gökyüzüne, küçük bahçesini de en büyük cennete benzeten şair, burada tezat sanatına başvurmuştur. ‘‘Kemîne’’, ‘‘küçük ve aşağı’’ anlamlarında kullanılır, kelime ‘‘küçük’’ anlamında alındığında aslında bir tezat ortaya çıkar. Bu tezatlık üzerinden de sarayın övgüsü yapılır:

Kemîne kubbesi çarh-ı mu ‘allā

Kemîne ravzası firdevs-i a‘lā (Sungur, 2006, s.170)

1.3.3. Hava

İstanbul, doğasının güzelliği, havasının yumuşaklığı, ruhu canlandırması, suyunun hoşluğu, iki kıtayı birleştiren deniz ve karanın kendine özgü bir iklim oluşturmasıyla muhteşem bir şehirdir. Tâcîzâde Cafer Çelebi, âdetâ şehir güzellemesi yaptığı eserinde, İstanbul’un havasının gönlü rahatlattığını, ruha canlılık verdiğini daha belirgin kılmak için birtakım benzetmeler yapmıştır. ‘‘Gülsuyu, misk ü anber’’ divan şiirinde çok sık kullanılmaktadır. İstanbul’un suyu; tadının güzelliği, kokusu ve berraklığıyla gülsuyuna, toprağı ise kokusu ve rengiyle misk ü anbere benzetilerek övülmüştür:

Hevâsı dil-güşâ vü rûh-perver

Şuyı mâ-verd ü hâki müşk ü ‘anber (Sungur, 2006, s.166)

1.3.4. Su

‘‘Eski İstanbul’da ağız tadında içme suyu ‘âb-ı leziz’ adıyla alınır ve önemli bir yer tutardı.’’ (Bilgili, 2011, s.141). Bir suyun güzel olması, onu içtikten sonra mideye şişkinlik ve ağırlık vermemesi suyun hafif olması demektir. İstanbul suyunun da insana tazelik veren bir özelliği vardır. Ahmed Paşa da, İstanbul’da sevinçle geçen ömür ile bu güzel şehrin suyu arasında canlılık, tazelik açılarından ilgi kurarak benzetme yapmıştır. Sarayın suyu öyle taze ve tatlıdır ki sevinçle, mutlulukla geçen ömrün geçişi de bu suyun akışı gibidir ve bu su daima akmaktadır; dolayısıyla bu taze ve sürekli akan su gibi sarayda geçen ömür de dinç ve mutlulukla devam edip gitmektedir:

Şādī ile geçer ‘ömr gibi tāze-vü-ḥurrem

Şol şu ki sarāyuñda hemīşe olur icrā (Tarlan, 1966, s.26)

İbrâhim İbni Bâlî, bir beytinde, sultanın yaptırdığı sarayın bahçesini anlatır. Bu bahçenin her tarafından nurlar ve çiçekler yayılmakta, ağaçların köklerinden de sular akmaktadır. Şairin, bahçenin tabiî görüntüsüne kutsal bir hava katarak etrafın nurlarla kaplı olduğunu belirtmesi saraya ve padişaha duyulan sevginin de bir göstergesidir:

Açılmış her taraf envâr u ezhâr

Akar her yirde sular tahtü'l-eşcâr (Altun, 2017, s.175)

Kasır, İstanbul’da saraylar dışında ikinci sırada yer alan ve hanedan mensuplarına ayrılan büyük binadır. Cafer Çelebi de, bir beytinde kasırların önünde bulunan şadırvanlardaki suyun kalitesini ve ne kadar hoş olduğunu anlatır. Bu şadırvanlardan akan suyun çok temiz ve berrak, şeker gibi tatlı ve temiz olduğunu söyler:

Aķar öñinde şādırvān-ı şāfī

Suyı şekker gibi şīrīn ü şāfī (Sungur, 2006, s.176)

1.3.5. Toprak

Cafer Çelebi İstanbul’un bahçelerini şiirlerinde işlemekten uzak kalamayan şairlerdendir. İstanbul’un genel doğa tasvirinin yapıldığı bölümün bu beytinde, İstanbul’un her yerinin güzel olduğu, topraklarının gönlü dinlendirdiği ve hepsinin de Cennet gibi güzel görüldüğü, teşbih sanatından yararlanılarak belirtilmektedir:

Güzel yirler dil-ārā buk‘alardur

Ķamu cennet mişālī ravzalırdur (Sungur, 2006, s.167)

1.3.6. Bitkiler

Güzellik ve faydayı birlikte düşünen, yaşadıkları çevrelerde bu iki değer benzersiz bir sentezini oluşturan eski Türkler, ağaçsız, çiçeksiz bahçeyi bahçeden saymazlardı. Bu yüzden de İstanbul; yeşillığe, çiçeğe boğulmuş sokakları, evleri ile göreni hayrete düşürecek bir güzelliğe sahipti. Cafer Çelebi de, saray hamamının tasvir edildiği bu beyitte, hamamın çevresinin nelerle kaplı olduğunu anlatmaktadır. Gül, güzel olması ve güzel koku yayması ile divan şiirinde sıkça kullanılır. Cafer Çelebi de, burada sultanın sarayının hamamından bahsederken hamamın etrafının gül ve çiçek kokularıyla dolu bir bahçeyle çevrili olduğunu anlatır. Etrafı bahçelerle çevrilidir ve bu bahçeler de göz alabildiğince geniş bir alana yayılan güllerle bezelidir:

Bu ħammām-ı sarāy eṭrāfı bustān

Göz irdüğince her yanı gülistān (Sungur, 2006, s.175)

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinin ardından bazı imar faaliyetleriyle birlikte şehrin en güzel yerinde bir saray yaptırmıştır. İbrâhim İbni Bâlî de, bir beytinde Fatih'in sarayının çevresinden söz eder. Etrafının büyük bir bahçeyle çevrili olduğunu söyleyen şair, bu bahçenin de güllerle, ağaçlarla dolu olduğunu belirterek sarayın doğal güzelliğine de atıfta bulunur:

Serâyuñ çevresi bir bâg-ı destân

Gül ü gül-zâr eşcâr u gül-istân (Altun, 2017, s.175)

1.3.7. Çiçekler

Tarihe bakıldığında Osmanlıların çiçekleri çok sevdiği görülmektedir. Güzellik kavramını yaşadıkları çevrelerde çiçeklerle vücuda getiren İstanbullular için çiçek günlük hayatın vazgeçilmezlerindendi. Bu nedenle bahçesiz ev, çiçeksiz bir sokak görmek neredeyse imkânsızdı. Devrin şairleri de İstanbul'un bu mis kokulu, rengârenk çiçeklerini şiirlerine yansıtmışlardır. Ayvazoğlu (1997), fetih ile çiçekler arasında şöyle bir ilgi kurmuştur:

“Bahar mevsimi ve çiçekler sadece şehrin güzelliğini anlatmak için değil aynı zamanda sefer mevsimi olarak da şiirlerde yer edinmiştir. Osmanlı ordusu özellikle baharda sefere çıkardı. İstanbul’un fethi de bahar mevsiminde gerçekleşmiştir. Fatih Sultan Mehmet, sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra baharda İstanbul’a gelmiş ve fetih gerçekleşmiştir. Bu nedenle İstanbul’un fethi gerçekten bir bahar macerasıdır.” (s.37).

Şair (Aynî), murabbasında İstanbul’un ay gibi güzel sevgililerinin yeryüzüne ışık saldıklarında şehrin her köşesindeki çimenlerinde güzel nergisler bittiğini hüsn-i talil sanatıyla ifade eder. Gönül diliyle, yani yürekten ve samimi sorulması hâlinde de kâinatın ihtişamının İstanbul’da olduğunu söyleyeceğini dile getirir:

Şûle saldıkça zemîn üstüne mâh-ı encümen

Nergis-i ra‘nâ biter hâk üzre her gûşe çemen

Dir zebân-ı cân ile sorsan bu güftârı çü men

Revnaķı bukâ’inâtuñ şehri-i Kostantindedür(Çelebi, 2001, s.21)

1.4. SANAT HAYATI

Başta Fatih olmak üzere bütün Osmanlı hükümdarları ve çevreleri sanata özel bir ilgi göstermiş, çıktıkları seferlerden pek çok sanatkârla dönmüşlerdir. Hatta bu sanatkârların din, mezhep ve etnik kökenlerine bakmaksızın hepsini korumuşlardır. Bu nedenle de İstanbul, fetihten önce ve sonra daima sanat eserleri ile ön planda olmuştur. Tarihin ilk zamanlarından itibaren şehre yapılan tarihî eserlerin büyük bir kısmı günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Bu nedenle de şairler şiirlerinde en çok İstanbul’un bu muhteşem yönlerine değinmişlerdir. 15. yüzyılda da İstanbul’da Ayasofya gibi tarihî bir bina, yüksek ve geniş bir alana yayılan surlar, köşkler, kuleler, sütunlar, hamamlar, imaretler ve çeşmeler mevcuttur. Bunlara ilave olarak da hem şehrin ihtişamına yakışacak hem dünya devleti hâline dönüşen Osmanlı’nın şanlı Fatih’ine yakışacak hem de ilmi ilmi oluşturulacak dokuz asırlık tarihine müzelik edecek olan Topkapı Sarayı yapılmıştır. Tabii ki bu maddi sanat eserlerini sözlü olarak ifade etmek, tanıtmak, estetik anlatıma dönüştürmek ve şiirsel ifadelerle edebî kültüre taşımak şairlere düşmüştür.

1.4.1. Şairler

Celîlî'nin Edirne'yi anlattığı şehrengizinden alınan aşağıdaki beyitte, kendisinin İstanbul'dan ayrılarak Edirne'ye gittiğini söyler. Bundan dolayı da İstanbul'a yazık olduğunu ay yüzlü ve vefasız sevgiliye sitemkârane bir üslûpla seslenerek belirtir. Burada kendisinin İstanbul'a değer kattığını, oradan ayrılışının şehir için bir kayıp olduğunu söyleyerek hem güzelleme yapmakta hem de kendine bir pay çıkarmaktadır. Âdeta medhiye ve fahriye özelliğini bir beyte toplama hünerini göstermektedir:

Ey meh-i nâ-mihrbân şehr-i Sitanbul[a] dirig

Kim Celîlî eyledi 'azm-i diyâr-ı Edrine (Nas, 2018, s. 250)

Mihrî Hatun, ömrünü Amasya'da geçirmiş bir şairdir. "Belâyi" mahlasını kullanan ve aynı zamanda kadılık yapan şair Mehmet Çelebi Bin Yahya'nın kızı olduğu için, Sultan II. Bayezid ve oğlu Şehzade Ahmed'in Amasya valiliği sırasında kentte toplanan bilgin ve sanatkârların meclislerine katılırdı (Karaalioğlu, 1982, s.365). Bu meclislerde İstanbul adını, şehrin ihtişamını sık sık duyan şair, İstanbul'a gittiği bir dönemde kendi kendine seslenerek ne yazık ki ömrünün Amasya'da geçtiğini, İstanbul'a geldikten sonra aklı varsa bu güzel şehirde kalması gerektiğini söyler. Bu sözlerinden de İstanbul'u Amasya'ya göre daha çok beğendiği, değerli bulunduğu ve ilerlemiş yaşında İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır:

Geçmiş ki hayıf Mihrî Amâsiyye'de 'ömrün

Koştantiniye'de 'âkil iseñ kal imdi (Arslan, 2018, s.143)

1.4.2. Sütunlar

Ahmed Paşa'nın İstanbul'u övdüğü kasidesinden alınan bir beyitte, şair, şehrin sütunlarından abartıyla söz eder. Felek yedi katmandan oluşmaktadır. Şair, yedi katmanı İstanbul'un sütunlarının temelini oluşturan fil ayağı, temeli olarak görür ve onu gökyüzüne oranla çok daha büyük olarak tasavvur eder. Ayrıca sütunların arasında yer

alan zafer taklarını da dokuz büyük kubbeye benzeterek şehri kocaman sütunların ve zafer taklarının üzerine kurulmuş yedi kat semadan çok daha büyük, daha ihtişamlı bir görünüşte ifade eder:

Mirķātuña bir pāye yedi çarḥ-ı muṭabbak

Eyvānuña bir ṭāk ṭokuz kṭbbe-i ‘uzmā (Tarlan, 1966, s.24)

Osmanlı döneminde şehrin gelişim ve dönüşümündeki en önemli olay fetihten sonra ana kiliselerin camiye çevrilmesi ve hemen yeni külliyeleer ile yeni sarayların yapılmasıdır (Bilgili, 2011, s.119). Ayasofya da bu anlayışın bir sonucu olarak camiye dönüştürülmüş, önemli bir kutsal mekândır. Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sinde, Ayasofya Camisi'nin tasvir edildiği bölümden alınan bir beyitte, caminin zemini ve sütunları betimlenir. Ayasofya'nın sütunları öyle uzundur ki göklere ulaşmıştır. Sütunları gökyüzünün kutuplarının merkezi olarak görülür, zeminin mermerleri ise aynadan daha parlak bir yüzey olarak anlatılarak gerçekçi ve hayalî bir tasvir bir arada sunulur:

Sütūnlar miḥver-i aḳṭāb-ı eflāk

Ruḥām-ı ferṣi pāk āyīneden pāk (Sungur, 2006, s.177)

Tâcîzâde Cafer Çelebi *Heves-nâme* adlı mesnevisinin İstanbul'u övdüğü bölümünde, saray ve köşk gibi gösterişe dönük mekânların tarifindeki aşırıya kaçan övgü dolu, sanatlı ve süslü söyleyişinin aksine, konu caminin içindeki ibadeti anlatmaya gelince gösterişi riya sayarcasına mütevazı bir üslûba bürünür. Bu da ibadetin gösteriştan uzak yapılması gerektiği konusundaki anlayıştan etkilendiğini göstermektedir. Ayasofya'da sayısız insanın ibadet için bulunduğunu, sütunlarla takların da düzenli aralıklarla yerleştirildiğini sade bir dille şiirine konu edinir:

Derūnında ‘ibādet ehli bī-mer

Sütūnlar ṭāḳlar yir yir muḳarrer (Sungur, 2006, s.178)

İstanbul, kurulduğu andan itibaren sütunlarının çok uzun ve büyük olmasının yarattığı ihtişamıyla insanı her daim büyülemiştir. İbrahim İbni Bâlî de, *Hikmet-nâme*'nin bir

beytinde şehrin büyüklüğünü anlatmak ister. Bu nedenle de şehrin sütunlarından söz ederek, bunların ne kadar yüksek olduğunu ve içinin de insanlarla dolu olduğunu belirtir:

Mu‘azzam şehrdür bâ-sûr u dîvâr

İçi tolu temâmet halk-ı deyyâr (Yılmaz, 2015, s.134)

1.4.3. Saraylar

Osmanlı’da idari vasfıyla büyük önem taşıyan Topkapı Sarayı, 15. yüzyıldan itibaren sultanların görkemli yaşamına tanık olmuştur. Topkapı Sarayı, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır; uzun yıllar boyunca da sultanlar burada ikâmet etmiş, devleti buradan yönetmişlerdir.

Topkapı Sarayı, siyasi vasfının yanı sıra mimari yönü ile de Türk zevk ve anlayışının yüzyıllar boyu gelişen süslemelerinin nefis örneklerini yansıtması açısından önemlidir. Sarayın eşsiz mimari güzelliği şairlerin dizelerinde de hayat bulmuş, saray hak ettiği değeri her daim görmüştür.

Topkapı Sarayı’nın mermerlerinden söz eden Ahmed Paşa da, burada benzetme sanatı yaparak mermerlerin parlaklığını aynaya benzetmektedir. Mermerlerin bu parlaklığı ile dünyanın bütün güzelliklerinin gün gibi ortaya çıktığını anlatmaktadır:

Şan âyine-i ğayb-nümâ oldu ruĥâmuñ

Ki itdi dü cihân naşşını gün gibi hüveydâ (Tarlan, 1966, s.24)

Ahmed Paşa’nın beytinde de güneş ve göklerin hiçbir zaman İstanbul’un köşküne benzeyemeyeceği çünkü bu köşkün ay yüzlü güzellerle dolu olduğu anlatılır. Şairin bu karşılaştırmasından da anlaşılacağı üzere köşkün her katında bulunan güzelleri, güzellikleri ve parlaklıkları yönüyle meleklerden, gökyüzünün katmanlarına serpilmiş yıldızlardan ve güneşten üstün görüldüğü dolayısıyla da bütün bu güzelleri ve

güzellikleri içinde barındıran köşkü de gökyüzünden daha güzel bir mekân olarak tasavvur ettiği görülmektedir:

Kaşruña kaçan beñzeye bir mäh ile eflāk

Kim mihr-liķālarla ıolu bunda zevāyā (Tarlan, 1966, s.26)

Ahmed Paşa, İstanbul'un güzelliklerini anlatırken güzellerini de över. Şehir o kadar güzeldir ki böylesine ihtişamlı bir yerde ancak buraya yakışacak olan melek yüzlü ve misk kokulu güzeller, tatlı dille konuşan, gülen tutiler (papağanlar) olabilir. Bu, güzellik ile güzelin bir arada olması gerektiği düşüncesinin bir sonucu gibidir:

Ahūlar olur bunda perī-peyker-ü-müşgīn

Tūtiler olur bunda şeker-ħande-vü-güyā (Tarlan, 1966, s.26)

Şair (Cafer Çelebi), beyitte, padişah saraylarının ihtişamı, baştan alıcı güzelliği, süslemeleri ve nakışlarını anlatır. Böylece nakış ve süslemelerin amacı da ortaya konulur. Beyitte kasrın kapısının ve duvarının gönlü dinlendiren nakışlarla dolu olduğu belirtilir. Şair, kişileştirme sanatı yaparak kubbelerin de bu nakışları seyredilemek için eğildiklerini söyler:

Der ü dīvārı pūr-naķş-ı dil-ārā

Egilmiş tākklar k'ide temāşā (Sungur, 2006, 176)

Şair (Cafer Çelebi), Topkapı Sarayı'nın anlatıldığı bölümden alınan bu beytinde, teşhis sanatına başvurarak sarayın duvarlarındaki resim ve nakışların büyüleyici güzelliği karşısında pencerelerin şaşkınlığını ifade eder. Bu, öyle güzel bir görüntüdür ki pencereler o resim ve nakışları görünce ağızlarını açarak hayran bir şekilde ağlayıp sızlar. Bir önceki beyitte olduğu gibi sarayın duvarlarındaki nakış ve resimlerden bahsedilir. Bu resimler o kadar gerçekçi ve etkileyicidir ki pencereler ağızlarını açıp bu resimleri izlerler. Aynı zamanda resimlerin bu özellikleri anlatılırken de pencereler kişileştirilir:

Görüp revzenler ol naķş u nigārı

Açup ağzın olur hayrân u zârî (Sungur, 2006, 171)

Cafer Çelebi, padişah kasırlarını tasvir ettiği bir beytinde de kasırlardan birinin camdan yapılmış güzelliğe benzeterek içinin âşıkların gönlü gibi mutluluk dolu olduğunu söyler. Bu benzetme, saray ve kasırların içinin huzur ve mutlulukla dolu olduğunu göstermesibakımından da önemlidir:

Bularuñ biri bir şırça-serâdur

Ki ‘âşık göñli gibi pür-safâdur (Sungur, 2006, s.176)

Molla Aşkî (İşkî), bir beytinde Fatih Sultan Mehmed’in sarayını ve kendisini över. Şair, burada sarayın kapısının toprağının cihan sultanlarının başına taç, eşiğinin tozunun ise zaman halkının gözüne sürme olduğunu belirtir. Molla Aşkî’ye göre diğer padişahlar için Fatih’in kölesi olmak bile büyük bir şereftir. Bununla birlikte Fatih’in sarayının eşiğindeki tozun dönemindeki halkın gözüne sürme olması ibaresi, sürmenin görüş sıhhatindeki etkisi yönüyle değerlendirildiğinde Fatih döneminde halkın göz aydınlığına yani mutluluğa erişmiş olduğu da beyitten anlaşılmaktadır:

Dergehüñ hâki selâîñ-i cihân başına tâc

İşigüñ gerdi zemân halkı gözine tütüyâ (Şentürk, Boşdurmaz, 2012, s.60)

1.4.4. Hamamlar

Bahçeler ve meydanlarla çevrili olan Topkapı Sarayı birbirinin içinden geçilen çeşitli avlulara sahiptir. Osmanlı döneminde hamama gitmek sosyal yaşamın getirdiği bir gelenektir. Bu nedenle sarayın avlularında da devrin siyasi, sosyal ve mimari yansımalarına uygun olarak çeşitli hamamlar yer almıştır. Topkapı Sarayı’nın anlatıldığı bölümde yer alan bu beyitte şair (Cafer Çelebi), şimdiye kadar eşi benzeri görülmemiş bir hamamın saray avlusu içinde bulunduğunu anlatır:

Bu şahñ içinde var bir türfe hammâm

Ki mişlin görmemişdür çeşm-i eyyām(Sungur, 2006, s.172)

İbrâhim İbni Bâlî, *Hikmet-nâme*'de Fatih Sultan Mehmed'in sarayından bahsederken sarayın hamamından da övgüyle söz eder. Hamam öyle güzel inşa edilmiştir ki dünyada eşi benzeri görülmemiştir. Cemşîd, tahtı üzerinde yüksekte oturup güneş gibi ışıklar saçması ile divan şiirinde adı geçen efsanevi bir şahıstır. Şair de, aşağıdaki beyitlerde hamamın üzerine doğan güneşin ve batan ayın yaydığı ışıklar ile Cemşîd'i karşılaştırarak, onun bile bu güzelliğin benzerini yapamadığını söyler:

Hem anda kıldı bir hammâm-ı ma'mûr

Ki mislin görmedi 'âlemde cumhur

Nitekim batdı mâh u togdı hurşîd

Misâlin yapmadı 'âlemde Cemşîd (Altun, 2017, s.176)

1.4.5. İmaret

Şair (Cafer Çelebi), aşağıdaki beyitte İstanbul'un belirli bir kısmını ya da mimari yapılarını anlatmak yerine daha farklı ve kapsamlı bir yöntemle o dönemde devletin ileri gelenleri tarafından yapılan eserlerden bahsetmiştir. İstanbul'un imaretinin anlatıldığı beyitte, şair, devlet ileri gelenlerinin her köşede sayısız kasırlar, gönül açan saraylar,yüksek evler, tekkeler ve binalar inşa ettiklerini söyler:

Yine her güşede bî-ḥadd ü gâyet

'İmâret eylemiş a'yân-ı devlet (Sungur, 2006, s.196)

İstanbul'da devletin ileri gelenleri tarafından yaptırılan çeşitli yapılardan bu beyitte de söz edilmeye devam edilmektedir. Cafer Çelebi, bu imaretlerin güzel inşa edilmiş köşkler, neşeli saraylar, yüce tekkeler ve hoş binalar olduğunu farklı bir üslupla âdeta tekrarlar:

Muṭabbak kaşrlar ḥurrem serâlar

Mu‘allā hānekahlar hoş binālar (Sungur, 2006, s.196)

İstanbul’un camilerini tasvir eden Aynî, bu camilerin dünyalara değer güzellikte olduğunu söyler. Özellikle cuma günleri mahfillerinin hafızlarla süslendiğini, camilerin ibadet için gelen halk ile dolup taştığını belirterek kâinatın ihtişamının ancak İstanbul şehrinde olduğunu belirtir:

Misl-i dünyâdurañın içindekî câmi‘leri

Zeyn olur hem cum‘a gün huffâz ile mahfilleri

Gûşe-ber-gûşe pür olmuşdur cihân hâmilleri

Revnaķı bu kâ’inâtuñ şehir-i Kostantindedür (Çelebi, 2001, s.20)

1.4.6. Surlar

Yedikule, surların üzerine dizilmiş yedi âdet kuleden oluşmaktadır. Fetihten önce surların üzerinde beş kule varken, İstanbul’un fethiyle Fatih Sultan Mehmed, iki kule daha inşa ettirmiş ve kule sayısı yediye çıkmıştır. Cafer Çelebi de, *Heves-nâme*’sinde Yedikule’nin kaç kubbeden oluştuğundan, o dönemin İstanbul’undaki konumundan, denizi gören bir noktada oluşundan söz eder. Şair, surların yüksekliğini somutlaştırmak için bir kıyasa giderek on iki burcun ondan daha alçak olduğunu anlatır:

Yine bir gûşesinde şehriñ âhir

Ser-i sūr üzre baħr u berre nâzır

Yapılmış heft ‘ālî-ķadr ķulle

Ki pest andan düvâzdeh burc-ı ķal‘e (Sungur, 2006, s.179)

Cemalî’nin İstanbul fethini anlattığı kasidesinden alınan bu beyitte, Fatih Sultan Mehmed’e yönelik övgüde bulunulur. Sultan, şehrin surlarına o kadar çok asker çıkarmıştır ki onlardan çıkan fetih ve zafer tozları zirveye ulaşmıştır. Bu beyitte, tozu dumana katmak deyimi bir bakıma fethin zaferiyle güzel bir örnekleme oluşturmaktadır:

Hışarı burcına ol resmile çıkardı beden
Ki evce irdi hevādan ğubār-ı feth ü zafer (Derdiyok, 1994, s. 62)

Ayasofya Camisi'nin anlatıldığı bölümden alınan bu beyitte, şair (Cafer Çelebi), Ayasofya'nın dış görünüşünü tasvir eder. Kalenin önünde tavanı nakışlı, duvarı restore edilmiş, döşenmiş kutlu bir ibadet yerinin bulunduğunu ve buranın da Ayasofya olduğunu belirtir:

Bu hışn öninde bir ferhunde ma'bed
Müzehheb sakfı dīvāri mümehhed (Sungur, 2006, s.177)

Cafer Çelebi, bir beytinde teşhis sanatından yararlanarak, İstanbul'u çevreleyen surlardan söz eder. Surlar çılgın birer âşık gibi şehri kuşatmış ve kendisine zapt etmiştir. Şair, surlara yüklediği anlamla aslında şehrin dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı ne kadar iyi korunduğunu anlatmak ister:

Oluban 'āşık-ı dīvānesi sūr
İdüp zabt eylemiş kendüye maḥşūr (Sungur, 2006, s.166)

1.4.7. Çeşmeler

İstanbul'da Bizans'ın yıllarca mahzen ve sarnıçlarda hapsedtiği sular, fetihten sonra gösterişli çeşmeler, şadırvanlar ile özgürlüğüne kavuşur. Taş ve mermer işçiliğinin muhteşem örnekleri olan çeşmeler Osmanlı şehir estetiğinin vazgeçilmez hazineleri olarak aynı zamanda eşsiz süslemeleri ile devrin şairlerinin de hünerlerini göstermeleri için bir vesile olmuştur.

İstanbul, çeşme ve havuzları ile Kevser suyuna benzetilir. Taze ve tatlı oluşu ile şiirlerde geçen Kevser suyu, şair tarafından (Cafer Çelebi) aşağıda da şehrin sularının ne kadar taze ve tatlı olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Ayrıca şair, şehrin her kapısını da Cennet'in yedi kapısından birine benzetmektedir. Bu yolla bu kapılardan Cennet gibi

güzel olan yere yani İstanbul'a girildiğini anlatmak ister. Bu durumda İstanbul, herkesin girmek istediği, girenin çıkmak istemediği, güzelliklerle dolu olduğu, her isteğin gerçekleştiği, huzurlu bir yer algısıyla verilir:

Miyāh-ı havz u çeşme 'ayn-ı kevşer

Behişt-i heştiden bir bāb her der (Sungur, 2006, s.172)

Cafer Çelebi, bir beytinde, Topkapı Sarayı'nın çeşmesinden söz eder. Sarayın çeşmesinin tezhipli süslü kurnasından bahsederken, çeşmesinin de yeşim taşından yapıldığını söyler. Çeşmenin her kurnası da gözyaşı ile dolu bir göz olarak verilmek suretiyle güzellik, çokça başvurulan bir edebî sanat olan teşbihle ifade edilmiştir:

Müzehheb lülesi vü kurnası yeşm

Nedür her kurna pür-eşk ile bir çeşm (Sungur, 2006, s.174)

2. BÖLÜM:

TARİHÎ METİNLERDE İSTANBUL

İstanbul, Fatih devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olarak devletin idare merkezi olmuş ve imparatorluğun çöküşüne kadar da birçok olaya hem ev sahipliği yapmış hem de tanık olmuştur. Bizans kalıntılarının üzerine kurulan yeni İstanbul'un, Fetih Sultanı döneminde imar faaliyetleri başlayarak kısa bir süre içinde şehir gerek sur içinde gerekse sur dışında kurulan yeni semtleri, mahalleleri, meydanları, mesire yerleri ve mimari eserleri ile kozmopolit bir görünüm kazanmıştır.

İstanbul'un fethini anlatan şiirlerde olduğu gibi İstanbul, tarihî metinlerde de yer almıştır. 15.yüzyıl tarihçilerinden Enverî, Âşıkpaşazâde, Kıvamî, Tursun Bey ve Sarıca Kemal eserlerinde İstanbul'un fetih hareketlerini, imâr faaliyetlerini kendi tanıklıkları ve bakış açılarıyla kaleme almışlardır.

Enverî, Fatih Sultan Mehmed devri şair ve tarihçilerindendir. ‘‘Enverî’nin 1465 yılında bitirdiği *Düstûr-nâme*’si mesnevî tarzında yazılmış, 3730 beyitten meydana gelen manzum bir tarih eseridir (Öztürk, 2012, s.30). Üç kısım ve 22 kitap hâlinde düzenlenen eserin 19-22. kitapları Osmanlı Tarihi’ne ayrılmıştır ve bu kısımda Osmanlıların ilk dönemleri hakkında orijinal bazı kayıtlar yer almaktadır.

Âşık Paşazade, 15. yüzyıl Osmanlı tarihçileri listesinde en önde gelen isimlerden biridir. Fatih Sultan Mehmed ile II. Murad döneminde Balkanlara yapılan pek çok sefere derviş-gazi olarak katılmıştır.

‘‘Âşık Paşazade tarafından kaleme alınan ve sadece Osmanlıya atfen yazılmış olan *Tevarih-i Al-i Osman* (...) Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan, Fatih döneminin sonuna kadar gelmektedir. Osmanlı sülalesinin seçeresi verildikten sonra bunların Anadolu’ya gelmeden önceki maceraları, Anadolu’ya gelişleri, kaç bölük oldukları, hangilerinin Anadolu’da kaldığı ve kalanların Türk tarihinde oynadıkları roller, Süleyman Şah’tan II. Beyazıt’a gelinceye kadar bütün ayrıntılarıyla ele alınmıştır. İstanbul’un fethi ve daha sonraki hadiseler, Âşık Paşazade’nin *Tevarih-i Al-i*

Osman adlı eserinde canlı bir şekilde ortaya konulmuştur.”(Yıldırım, 2016, s.324).

Kıvamî, yirmi sekiz bölümden oluşan eserinin 3, 4, 5 ve 6. bölümlerinde Kostantiniyye şehrinde bahsetmektedir (Uygur, 2018, s.23). Kostantiniyye'nin fetihden önce kimlerin elinde olduğu ve bu dönemlerdeki şehrin yapısı, fethin hazırlık, fethin yapılması ve fetih sonrası ile ilgili eserde hem nesir hem de nazım biçiminde bilgiler yer almaktadır.

Tam olarak yazılış tarihi bilinmeyen *Târih-i Ebu'l Feth*, üç ana bölümden oluşmaktadır. Tursun Bey, birinci bölümde kitabının yazılış sebebini, ikinci bölümde padişahlık mertebesinin yüceliğini, padişahlığın vasıflarını anlattıktan sonra asıl metinlerin yer aldığı üçüncü bölüme geçmektedir. Bu bölümde, Sultan Fatih dönemindeki asker faaliyetleri hikâye etmektedir (Tulum, 1977, s. 24).

Hayatı hakkında pek bir bilginin olmadığı Sarıca Kemal, Osmanlı hanedanının kahramanlıklarını dile getirdiği *Selâtin-nâme*'yi II. Bayezid'e sunmuştur. Sarıca Kemal manzum olarak yazdığı 3029 beyitten oluşan tarihî eserinde, Osmanlı tarihinin başlangıcından 1490 yılına kadar geçen olayları kronolojik bir biçimde anlatmıştır. Eserde, II. Bayezid'in eğitim, sağlık ve sosyal amaçlarla İstanbul dâhil pek çok şehre yaptırdığı eserlere geniş bir yer verilirken Fatih Devri'ne ayrılan bölüm oldukça kısadır.

İstanbul'un fetih hareketleri, fetih öncesi ve sonrası Batılı seyyahların da eserlerinde yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu, kurulduğu ve genişlediği coğrafi alan itibarıyla yabancıların dikkatini çeken ve kuruluşundan yıkılışına kadar pek çok seyyah tarafından ziyaret edilen bir ülke olmuştur. Özellikle 15. yüzyılda çok fazla seyyahın ziyaret ettiği Osmanlı coğrafyası, daha sonra Osmanlı'nın siyasi olarak güçlenmesiyle imparatorluk topraklarına olan seyahatler daha da artmıştır. Bu seyahatlerin bir sonucu olarak da pek çok seyahatname kaleme alınmıştır. Bu durumu Yılmaz (2013), şöyle açıklar:

“Nitelik olarak değerlendirildiğinde bu dönemdeki seyahatnamelerin bazı noktalardan XVIII. ve XIX. yüzyıldakilere oranla farklı oldukları göze çarpar. Seyahatnamelerin içeriklerini şekillendirmede Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler birinci derecede rol oynamıştır. Diğer bir ifade ile genelde Doğu-Batı arasındaki güçlü-zayıf ilişkisi içinde

düşünüldüğünde, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu gücünün zirvesinde olan ve seyyahların pek çok açıdan hayranlıkla bahsettikleri bir ülkeydi.” (s.589).

Seyyahlar, gezip gördükleri yerleri anlatan günümüzün belgeselcileri niteliğinde olmalarının yanında maddi ve manevi kültürün taşıyıcıları olma vasfını da üstlenmişlerdir. Seyyahların kaleme aldığı eserler, tarihe ışık tutan önemli tarihî metinler olmuştur:

“Seyahatnameler, hem öznel hem de nesnel kaynaklardan yararlanılan bir çalışmayı, resmî otorite tarafından çizilen sınırlardan biraz olsun uzaklaştırarak daha renkli veya objektif bir hâle büründürebilir. Ayrıca bu metinlerde resmî evrakların bahsetmediği, bahsetmek istemediği ya da bahsetmeye lüzum görmediği olayların farklı yorumlarıyla karşılaşılabiriz.” (Nalçacı, 2010, s.526).

Duyulan değişik ülke ve güzellikler, seyyahlarda bu yerleri görme arzusu doğurmuştur. Seyyahların gördüğü ilginç ve güzel şeyleri anlatmaları onların seyahatnamelerini okuyanlarda yeni meraklar uyandırmıştır. Bu merak sarmalı okuyucu ve seyyah sayısını da arttırmıştır. Devletler ve şehirler; büyüdükçe dikkat çekmeye, dikkat çektikçe de gelişerek büyümeye devam etmiştir. Bu büyüklüğün temelinde bir de kadim bir kültür varsa o zaman bu yerleşim yerleri dilden dile anlatılırken bir gizem ve efsaneleşmeyle de yoğrulmuştur. Eskiden beri çekim merkezi olan Çin ve Hindistan’ın yanına Ceneviz, Roma ve Osmanlı kültürlerini harmanlayarak bünyesinde taşımaya başlayan İstanbul da eklenmiştir.

“Sarayları, kasırları, yalıları, köşkleri, mescitleri, tekkeleri, türbeleri, kayıkları, bağları, bahçeleri, koruları, havuzları, çeşmeleri, sebilleri, camileri, bentleri, hanları, hamamları ile bir düzenin, bir usulün, bir görgü, bir felsefe ve bir medeniyetin yoğurup en üst seviyeye getirdiği bir kıvâm ve bir tarih bereketi olan İstanbul, buraya ruh veren insanlarıyla millî ruhun, millî âdetlerin ve geleneklerin yaşandığı bir şehir olmuştur. Fâtih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethiyle şehir, bir ilim ve sanat pazarı hâline de gelmiştir.” (Özdemir, 2014, s.2).

İstanbul, hem ticaret merkezi hem ticaret yollarının birleşme ve ayrılma güzergâhı hem giriş çıkışların düzenlendiği idari makam hem de çeşitli etnik grupların yaşadığı merkez olması yönüyle dönemin kalbinin attığı yer olmuştur. Doğu ve Batı’dan buraya gelen tüccarlar burada kendi dillerini konuşabilecek tercüman ve gidecekleri yerlere ulaşmalarında yardımcı olabilecek rehberler bularak yollarına rahatlıkla devam etmiştir. İstanbul ile ilgili izlenimlerini de seyahatnamelerine aktararak şehri anlatmışlardır:

‘‘İstanbul’u konu alan ve Osmanlı Devleti’nin sosyal, ekonomik, kültürel yaşamını, gelenek ve adetlerini aktaran seyahatnamelerde genel olarak dinsel tören ve gelenekler, çeşitli devlet kurumları, devlet yönetimi, Osmanlı erkeği ve kadını, kıyafetler, ordu, harem, eğlenceler, tarım, tıp işleri, bilim ve sanat, rivayetler ve efsaneler ve günlük yaşamdan çeşitli kesitler aktarılmıştır.’’ (Yılmaz, 2013, s. 600).

Batılıların seyahatnamelerinde anlattıkları İstanbul kendi halkları için çok ilginç öğeler barındırmaktaydı. Çünkü onlar için İstanbul demek değişik bir din ve ritüeller, farklı giyim ve davranış tarzı, değişik tatlara ait yemek ve tatlılar, anlı şanlı devlet adamları ve padişah, yeni efsane ve anlatılar demekti.

İstanbul’un fethinden önce Türklere dair ilk gözlemlerin Haçlı seferlerine katılanlar ya da tüccarlar tarafından yapıldığı bilinmektedir. Osmanlıya yönelik seyahatnameler İstanbul’un fethinden sonra artış sağlamıştır. Seyahatnamelerde, Clavijo, Guillebert de Lannoy, Bertrandon de la Broquiere, Pero Tafur gibi Batılı seyyahlar şehrin genel görünümü, surları, kilise ve manastırları, kutsal emanetleri, meydanlar ve dikili taşları, sarayları, evleri, sokakları, Galata ve Pera’ya vb. dair izlenimlerini aktarmışlardır.

MS. 680’lerden 1453’e kadar İstanbul’u ziyaret etmiş ve yazılı eser bırakmış pek çok seyyahın kanaati şudur: Konstantinopolis gerek yeryüzündeki konumunun mükemmelliği gerek şehir surları içinde bulunan zenginlik ve güzellikleri ile dünyada tektir, yeryüzündeki hiçbir şehir onunla kıyaslanamaz (Meriç, 2010, s. 75). İstanbul, konum olarak yalnız iki kıtanın buluşması değil iki mevsimin de kaynaşmasıdır. Karasal ve ılıman iklimin özellikleri bırakın mevsimlerin birleşmesini aynı gün içinde dahi mevsim atlayarak güneşli bahar havasından soğuk kış havasına bile geçiş yapabilmektedir. Şehrin ve surların kadim medeniyetler üzerine kurulması, insanlarda her taşın altında başka bir yaşanmışlık bulabilmenin heyecanını uyandırmıştır. Kültürün geleneksel hazineleriyle geçmişin defineleri de bu şehrin duvarlarının boyasından temeline kadar izler bırakmıştır. Bunlara eklenen anlatılarla şehir maddi, manevi bir gizem ve çekim merkezi olmuştur.

Konstantinopolis Orta Çağ’da önemli bir cazibe merkezi olmuştur. Bu kent, ibadette ilgili eşyalara, kutsal emanetlere çok önem veren ve dinsel inançlarının etkisiyle

Doğu'ya yönelmiş olan hacıları her zaman kendine çekmiştir. Bunun yanı sıra birçok seyyah, kozmopolit nüfusuyla, ticaret yapılan caddeleriyle, çok sayıda iskele ve limanlarıyla, mağaza ve depolarıyla, kendilerine tahsis edilmiş ayrı ayrı yerlerde yaşayan her milletten insanlarıyla, bu büyük kentteki olağanüstü ticaret ve denizcilik faaliyetlerini, anıtlarını, sütunlarını, semtlerini vurgulayarak anlatmıştır.

Grek İmparatorları, 325 yılından itibaren belli başlı yapıların inşasını başlatmıştır. Bu tarihten 1453 yılına kadar başkentlerini güzelleştirmeye devam etmişlerdir. Ancak, kentin Batılı Haçlılar tarafından 1204'teki işgali ve bunu izleyen yağmalama hareketleri, bu uzun çalışmaya ara vermiştir. Ne yapılara ne de sanat eserlerine saygı duyan Latinler, bu şehre çok zarar vermişlerdir ama yağmalar ve depremler de anıtların önemli ölçüde yıkımına yol açmıştır (Ebersolt, 1999, s. 8). Bizans tarihçileri gibi seyyahlar da başkentini eski güzelliğinin büyük bir bölümünü alıp götürülen bu felaketleri de yazmışlardır. İstanbul, fetih sırasında da yağmalanmıştır fakat bu Haçlıların ve Latinlerin yağmasından çok farklıdır. Avrupalılar ister yardım ister Haçlı Seferleri için gelmiş olsun her durumda Konstantinopolis onlar için çalıp, söküp veya kırıp götürebilecekleri, ne varsa almaları gereken bir yağma hazinesidir. Oradan sadece almışlar ve gitmişler. Şehre hiçbir katkıda bulunmamışlardır. Oysa Osmanlı yağmaladığı şeyleri alıp götürmemiş, Konstantinopolis'te bırakmıştır. Hatta üstüne çok şey eklemiş, taş üstüne taş koymuş, şehri mamur kılmıştır. Üstüne üstlük tarihi eserlerine yeni eserler eklemekle de kalmamış Mısır gibi uzak diyarlardan kutsal emanetlere kadar ne varsa bu şehre getirmiştir.

2.1. İNANÇ HAYATI

15. yüzyılda İstanbul'u anlatan şairler ve seyyahlar şehrin inanç hayatına dair betimlemeleri fethin gerçekleşmesinde ve zaferin kazanılmasında kullanmışlardır. Bu yüzyılda özellikle Enverî *Düstur-nâme*'sinde, Kıvamî *Fetihnâme*'sinde, Tursun Bey *Târih-i Ebû'l-Feth*'inde ve Sarıca Kemal *Selâtin-nâme*'sinde İstanbul'un fetih öncesini, sürecini ve sonrasını anlatmıştır. İstanbul için yazdıkları şiirlerinde İstanbul'un fethinin Allah'ın yardımıyla olduğunu, İstanbul'da yaşayan halkın inanç sistemini, İstanbul'un güzelliklerinin kaynağını dinî motiflerden aldığını ifade eden beyitler kaleme almışlardır. Bu beyitlerde, İstanbul'un Bizans'ı yöneten Konstantin elindeki durumuyla Osmanlı'nın İslami değerlerini buraya taşıyan Fatih'in eline geçtikten sonraki durumu kıyaslanır. Batılı seyyahların metinlerinde ise genellikle şehrin genel görünümü, mimari eserleri, kutsal emanetler ve bu emanetlerin fethi ve gündelik yaşama etkisi, kiliseler anlatılır.

2.1.1. Dinler

“Yıldırım Bayezid Han” başlıklı bölümde yer alan aşağıdaki ilk iki beyitte Enverî, padişahın İstanbul'u kuşattığını ancak alamadığını ifade etmiştir. Bu beyitler, bir bakıma fetih konusuna giriştir. Daha önce de yapılan fetih denemelerinden, bunların zorluklarından bahsederek gerçekleşen fetih ve zaferin önemini daha iyi anlatmayı amaçlamış olduğu görülmektedir. Beyitte, Padişah'ı Allah'ın gölgesi olarak gören şair, Padişah'ın Rumeli'ye geldiğini, tedbir için de İstanbul Boğazı'nı kapatıp Allah'ın, din düşmanlarına fırtına gibi esmek istediğini belirtmektedir:

Rûm-ili'ne çünkü geldi pâdişâh

Dinle ne tedbîr eder zıll-ı İlâh

Dedi İstanbul Boğazı'nı kesem

Ol adüvu'llâha yel gibi esem (Öztürk, 2012, s.42)

Enverî, bu beyitten itibaren ise II. Mehmed'den ve onun İstanbul ile ilgili fetih hareketinden bahsetmeye başlamıştır. İstanbul'un içinde bulunduğu üzücü bir durumdan ve buna da Bizanslıların sebep olduğundan söz etmektedir. Şehrin her yanında Bizanslıların fitneye yol açtığını belirten şair, bu olumsuzluktan dolayı Allah'ın, şehri Müslümanların sultanına verdiğini söylemektedir. Aslında İstanbul'un fethi tarihî bir süreçtir, ancak şair hüsn-i talil sanatı yaparak İstanbul'un Bizanslıların elinden neden alındığını manevi duruma bağlayarak açıklamaktadır. Bu açıklama, fetih tasarrufunu insanların çabasından ayrı tutarak direkt Allah'ın tasarrufuna bağlamaktadır. Bu durum da fethin İlahî yardımla gerçekleştiğine dair olan görüşün sanatkârane bir üslupla dile getirilmesidir:

Fitneye her yana İstanbul sebep

Nice ola şâha verdi Hak Çalap (Öztürk, 2012, s. 45)

Kıvamî, bir beytinde Fatih Sultan Mehmed'in şehre yönelik idari, coğrafi ve kültürel düşüncesini dile getirmektedir. Sultan, İstanbul şehrini fethederek orayı hem bir fetih ülkesi hem de bir İslam ülkesi yapmak istemektedir. Böylelikle sadece Hristiyanlar değil başka dinden olan insanlar da İstanbul'da daha rahat bir şekilde bulunabilecek, yaşayabilecek ve oradan başka yerlere de geçebileceklerdir. Bu düşünceden anlaşılıyor ki Bizans'ın elindeki Konstantiniyye'de Hristiyan dininden olmayan özellikle Müslüman olanlar rahat bir şekilde yaşayamamakta, orayı başka yerlere geçiş güzergâhı olarak istedikleri şekilde kullanamamaktadır. Bu düşünce de Fatih'in dönemine göre çok ileri bir hoşgörüyü, ticari anlayışa ve demokrasiye yakın olduğunun göstergesidir. Aynı zamanda Hristiyanlık inancıyla Müslümanlık inancının yönetimlere, devlet yapısına nasıl yansıdığını karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koymaktadır:

Ki dâru'l-feth ola hem dâru'l-İslâm

İçinden hōş geçeler hâş-ıla 'âm (Uygur, 2018, s. 104)

Kıvamî, bu beyitlerde Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u Konstantin'den alınca kâfirliğin son bulacağını ve böylelikle İslam dininin daha da yayılacağını, gelişeceğini; şehrin İslam olmasının nimetleriyle halkın da iyilik, ihsan ve nimetlere ulaşacağını, bolluk ve bereket göreceğini düşünür. Şairin bu söyleminde hem Konstantin ile Fatih'i

hem de kâfirlik olarak gördüğü Hristiyanlık ile kurtuluş olarak gördüğü İslam'ı kıyasladığı görülür:

Vara şehrini Kıstantîn'ün ala

İrişe kâfirün hâli zevâle

Kemâle irişe tâ şer'-i İslâm

İrişe sâyesinde halka in'âm (Uygur, 2018, s. 134)

Cadix'ten Semerkand'a giden İspanyol elçisi Ruy Gonzales de Clavijo 1403 yılında uğradığı başka ülkelerden sonra İstanbul'a da gelir. Elçilik heyeti, padişah tarafından görkemli bir biçimde karşılanır ve İstanbul'da buldukları süre içerisinde onlara İstanbul gezdirilir. Clavijo, Beyoğlu'ndaki bir kilisede yağmadan kurtarılabilen kutsal emanetlere yaptığı ziyareti şu satırlarla anlatır:

“Aynı gün Beyoğlu'ndaki Sainte Jean Kilisesi'ne gittik. Biz oraya vardığımız zaman bütün rahipler sıralanmış, bizi bekliyorlardı. Bizi görünce ilahiler okudular; mumlar, meşaleler yaktılar ve hep birlikte mukaddes eşyanın olduğu yere çıktık. (...) Çantanın içine Hz. İsa'nın son akşam yemeği sırasında Yahuda'ya verdiği ekmeğin parçası saklanmıştı. (...) Biz bu mukaddes eşyayı temaşa ediyorken şehir ahalisinden birçokları ile bazı eşraf, bizim ziyaretimizden haberdar olarak gelmişler, yanımızda durmuşlar, bu mukaddes eşya gösterilirken yere kapanmışlar ve birçokları ağlamışlardı.” (Meriç, 2010, s. 100).

Fetih sonrası bu görüntü, kuşatma sırasında şehrin II. Mehmed'in isteği doğrultusunda teslim edilmemesinin doğal sonucu olarak ortaya çıkan çatışma ve yağmalardinî eser, kutsal emanetler ve Hristiyanlara sistemli bir zarar verme kastına dönüşmemiş, anlık taşkınlık ve parlamalarla sönmüştür. Zaten Fatih'in uzun süreli bir yağmaya izin vermediği ve Frenkleri koruyarak inançlarına saygı gösterdiği ortak kanaat ve belgelerle tarihteki yerini almıştır.

Bertrandon De La Broquiere, aslında Türkleri yakından gözlemleyip rapor hazırlamakla görevli olan bir ajandır. Bourgogne dükü Philippe le Bon'un elçisi olarak 1432'de İstanbul'a gelmiştir. Şehirde antik eserlerle pek ilgilenmemiş, daha çok gündelik hayatı ve fetih arifesindeki manzarayı anlatmıştır:

“İstanbul, Batı için konumu itibariyle büyük bir ticari öneme sahiptir. Surları kuvvetlidir, Altın Boynuz derin bir iç limandır. İstanbul’da Latin tüccarlar pek çoktur. Venedikliler bunların en güçlüsüdür ve bağımsız bir statüleri vardır. Şehrin güvenliğinin devamı da en çok onlara bağlıdır. Zira İstanbul, eğer Venedik donanması zamanında yetişememiş olsa idi Türklerin eline geçecekti. Esasen şehri koruyan, hâlâ orada kalmış olan Hristiyanlığın kutsal emanetleridir.”(Meriç, 2010, s. 68).

Bu tarihî metinden de açıkça anlaşılacağı üzere düşmana karşı İlahî yardımın Müslümanlarda olduğu kadar Hristiyanlarda da koruyucu özelliğinin Allah, peygamber, din adamı ve kutsal emanetler silsilesine bağlanması dine dayalı bir inanın göstergesidir. Dinin koruyuculuğunun yanında diplomatik, siyasi ve askerî yönden de yapılan çalışmalar görülmektedir. Konstantiniyye’nin Osmanlılara karşı savunulması için Bizans ve Avrupa’nın nasıl bir işbirliği yaptığı ve fethin ne derece güçlü bir ortaklığa karşı gerçekleştiği de daha iyi anlaşılmaktadır.

15. yüzyılın başlarında Christophore Buondelmonti adlı bir Floransalı, doğduğu şehir Rodos’a gitmek üzere yola çıkmış ve Ege Denizi’ni adalar yoluyla aşarak İstanbul’a ulaşmıştır. Batılı seyyah, kiliselerin sayısının çok fazla olduğunu ve onlara hayran kaldığını belirtmiştir. Özellikle Saint-Apotres Kilisesi’ni gezmiş, imparatorların erguvan kırmızısı mermerden yapılmış görkemli mezarlarını görmüştür. Burada imparator mezarları da dikkat çekilen eserlere eklenmiştir. Dünya yaşamına açılan kiliseler kadar öteki dünyaya geçiş kapısı hükmündeki mezarlar da gizem, merak ve saygıyı bünyelerinde barındıran manzaralar olarak seyyahın anlatıları arasında bulunacak kadar önemli görülmüştür.

2.1.2. Allah

İstanbul, hicrî 857 (miladi 1453) yılında fethedilmiştir. Osmanlı Devleti, İslam kültürünün etkisiyle Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye hicret (göç) tarihini başlangıç kabul eden hicrî takvimi kullanmaktaydı. Şairler, önemli olay ve durumların tarihini şiirlerinde doğrudan veya remiz (şifre) ile vermektedir. Buna “tarih düşürme” denir. Sarıca Kemal de fetih tarihini hicri olarak vermektedir. Şair, beyitte, İstanbul’un fethinin, Allah’ın, padişaha bir ihsanı olduğunu belirtmektedir:

Sekiz yüz elli yidide anı şâh

Virür İstanbul'ı ol şâha Allâh (Öztürk, 2001, s.171)

Kıvâmî, Fatih Sultan Mehmed'i övdüğü bir beytinde fetih ve zaferin onun arkadaşı ve en yakın dostu olmasını istediğini anlatır. Bu da Allah'ın yardımı ile olacaktır. İslam kültürünün etkisinin görüldüğü beyitte, Allah kullarına yardım edendir, anlayışı görülmektedir:

Ꞑul olsun ꞑapusunda naşr u 'izzet

Nedîm ü maḥremi hem feth ü nuşret (Uygur, 2018, s.106)

2.1.3. Peygamber

Şair (Kıvâmî), beyitte Fatih Sultan Mehmed'den söz etmektedir. Onu iki âlemin yani dünya ve ahiretin padişahı, peygamberlik göğünün güneşinden ışığını alan ayı olarak nitelendirmektedir. Hz. Muhammed, Son Peygamber olarak Allah'ın nuru olan *Kur'an-ı Kerîm*'i ve Müslümanlık inancını getirmiştir. Bu yönüyle dünya hayatının sonunu, ahir zamanı ve de kendisine kitap verilen dört büyük peygamberin son büyük halkasını temsil eder. Fatih de son ve en büyük fethi yapması hasebiyle maddi âlemin, dünyanın en uç, en yüksek rütbesine ulaşarak dinî hâkimiyetin temsil edildiği göklerde ay gibi vasıflandırılmaktadır. Fatih, İstanbul'u fethederek Müslümanlık inancını yaymaya başlayan Hz. Muhammed'in yolundan giderek bu yayılışı ileriye taşıyan bir padişah olarak görülmektedir. Buradan Hz. Muhammed'in manevi âlemin, ahiretin güneşi; Fatih'in de maddi âlemin, dünyanın ayı olarak değerlendirildiği sonucuna ulaşılır:

Soñ ucı geldi çün kim şâh-ı kevneyn

Risâlet göglerinde mâh-ı kevneyn (Uygur, 2018, s.160)

Şair (Kıvâmî), bir beytinde Fatih Sultan Mehmed'in Hz. Muhammed soyundan geldiğini söyler. Hz. Muhammed, son peygamberdir ve Müslümanların başıdır, onun ümmetinden gelenler de yüce kişilerdir. Fethin sultanı da, İstanbul'u fethederek sultanların başı unvanını almıştır:

Anuñ ḥâs ümmetinden Ḥan Muḥammed

Selâtin server-i Sultân Muhammed (Uygur, 2018, s.162)

2.1.4. Cennet

İstanbul, büyüleyici güzelliği ile çoğunlukla cennete benzetilmektedir. Bu beyitte de şair (Sarıca Kemal), İstanbul ile cennet arasında bir anlam ilişkisi kurarak Padişah'ın İstanbul'u çok güzel imar ettiğinden ve bu nedenle de şehrin sanki cennet hurileri ile dolduğundan söz etmektedir. Bir yerin mamur hâle getirilmesi oranın binaları, yolları, bahçeleri vb. maddi özellikleriyle güzel ve bakımlı olmasını içerir. Burada İstanbul'un mamur edilmesiyle cennete dönüştüğü düşünülmektedir. Cennet denince de şairin aklına öncelikle huriler gelmektedir. Bu da rahatlığa kavuşmanın zevke yönelişi getirdiğini ortaya koyar:

Ki şöyle itdi İstanbul'ı ma'mûr

Özi şan cennet içi toptolu hûr (Öztürk, 2001, s.171)

İrem bağı, Doğu mitolojisinde, tanrılık iddiasında olan Şeddat bin Âd'ın Yemen dolaylarında kurduğu; ağaçlık, akarsuların çağladığı, çiçek bahçeli köşkerin bulunduğu yapay bir cennet olarak betimlenen yerdir. Kevser de Cennet'te bulunan suyu hep taze, lezzetli olan havuzun adıdır. Asel ise Cennet'teki dört ırmaktan biri olan bal ırmağıdır. Tursun Bey, burada İstanbul'u her köşesi cennet ve bağı-ı İrem; her çeşmesi Kevser, her nehri de bal akan Asel ırmağı olarak ifade etmiştir. Bu ifadede şairin en belirgin olarak tenasüp sanatından yararlandığı görülür. Tursun Bey, anlam yoğunluğundan yararlanmak için öncelikle her köşeyi güzelliği kelimelerle anlatılamayacak ölçüde olan yerler için en kısa ve betimleyici olarak kullanılan cennet tabiriyle vermiştir. Sonra da bu güzelliklerin içine en kısa betimlemelerle İrem bağlarını, Kevser suyunu ve Asel ırmağını birbirini tamamlayan unsurlar olarak yerleştirmiştir. Burada şairin kültürel birikimi de ortaya çıkmıştır. Çünkü cennet, İrem, kevser hemen hemen herkesin bildiği ve kullandığı motiflerdir. Ancak Asel ırmağı daha derin bir kültür birikiminin olduğunun kanıtıdır:

Her kûşesi cennettür ve her bâğı İrem'dür

Her çeşmesi kevserdür ve her nehri aseldür (Tulum, 1977, s.76)

Bu beyitte de Tursun Bey'in kültürlü olduğu kadar iyi bir şair olduğu da anlaşılmaktadır. İstanbul, öyle büyüleyici bir güzelliğe sahiptir ki şair beyitte, istifham, tenasüp, cinas, intak, kişileştirme ve kapalı istiare sanatlarına başvurarak bu görselliği sanatsallığın birçok çeşidiyle anlatma başarısını göstermektedir. Güzellikler ancak bu kadar güzel sanatlarla anlatılırsa gerçek anlamının tesirine ulaşabilir. İrem bağı kavramını konuşurarak hem onun hem de şehri görenlerin bu güzellik karşısında şaşkınlığa kapıldıklarını belirtmektedir. İstanbul'u gören insanlar, der ki cennet mi yoksa İrem mi; İrem bağı ise der ki bu güzelliğe ben irem mi yani erişebilir miyim? Burada İrem'in cennet bağı anlamıyla "irem" in erişeyim anlamı arasında söz oyunuyla anlama bağı olan cinas sanatına başvurulmuştur:

Gören dir kim: "Bu Cennet yâ İrem mi?"

İrem dir kim: "Bu hüsne ben irem mi?" (Tulum, 1977, s. 74)

2.2. SOSYAL VE SİYASİ HAYAT

Dönemin sosyal hayatı; yönetim sistemi, sanat zihniyeti ve halk yaşamı olarak birbirine geçen ve birbirini etkileyen üç halkadan oluşmaktadır. Yönetim sistemi, padişahın halka doğru inen ve etken otoritenin edilgen halka ulaştığı bir düzen içinde arızasız olarak işlemektedir. Amaç halkın memnun olduğu iyi bir yönetim, fetihlerle genişleyen bir devlet ve daha mamur bir memleket inşa etmek için artırılması gereken bir hazinedir. Sanat zihniyeti de padişah, paşa ve devrin ileri gelenlerine hitap etmekte, onların zevkini gözetmekte ve iltifatlarına mazhar olmak için yazmaktadır. Halk ise hem kendi geçimini ve mutluluğunu hem de yönetimin memnuniyetini temin etmek için çalışmaktadır.

Türk şairlerin tarihî metinlerinde anlatılan sosyal hayat yapısı Batılı seyyahların metinlerinde farklı bir bakış açısıyla aktarılmaktadır. Batılı seyyahların, İstanbul'un fetihden sonraki harap hâline vurgu yaptığı, halkın çektiği geçim zorlukları; tüm bu

olumsuzlukların yanı sıra ticaret merkezi olma özelliğini koruduğu izlenimleri metinlerinde geçmektedir.

2.2.1. Tarihî Şahsiyetler

Dönemin tarihî şahsiyetleri olan Yıldırım Bayezid, Konstantin ve II. Mehmed (Fatih)'den doğrudan, fetih hareketini olumsuz yönde etkileyen eylemleri nedeniyle de Moğol Hükümdarı Timur'dan dolaylı olarak bahsedilmektedir.

Tarihî süreç içerisinde Roma, Bizans ve Osmanlı olmak üzere üç uygarlığa başkentlik yapan İstanbul, başka milletler için de elde edilmek istenen bir yer olmuştur. Bilhassa Bizans'ın hâkimiyetindeki süreçte defalarca kuşatılmıştır. Osmanlılar tarafından da tam manasıyla ilk kez Yıldırım Bayezid tarafından kuşatılmıştır. Bu kuşatma, sonuca ulaşmasa da ikinci ve sonuca ulaşacak olan son kuşatmaya zemin hazırlamış, hazırlıkta bulunmuştur. Anadolu Hisarı'nın (Güzelcehisar) bu ilk kuşatma sürecinde yapılması Fatih'in yapacağı kuşatma hazırlıklarına büyük katkı sağlamıştır.

Enverî, Niğbolu Zaferi'nden sonra Yıldırım Bayezid'in kuşatma sürecini anlattığı bölümde, Padişah'ın İstanbul'u fethetme girişiminden söz etmektedir. Oradan (Niğbolu) Padişah'ın İstanbul'a geldiğini, iki ay boyunca şehri kuşatarak savaştığını anlatmaktadır:

Andan İstanbul'a düşdü pâdişâh

Cenk edüp egirdür anı iki mâh (Öztürk, 2012, s. 32)

Enverî, bu beyitte, Yıldırım Bayezid'e ansızın bir haber gelmesiyle ve İstanbul'u fethetmesi için ortak bir kararın olmaması nedeniyle kuşatmanın kaldırıldığını ve fethin gerçekleştirilemediğini anlatmaktadır. Yıldırım Bayezid, Bizans İmparatoru'nun barış teklifini kabul ederek kuşatmayı kaldırmıştır. Çünkü bu sırada Anadolu'da Timur tehlikesi belirmiş ve Bayezid 1402'de Ankara'nın Çubuk Ovası'nda yapacağı savaşa hazırlanmak zorunda kalmıştır:

Şâha nâgeh erişür çapar ulak

Üşdü İstanbul'a olmaz ittifâk (Öztürk, 2012, s. 32)

Yıldırım Bayezid, 1396'da İstanbul'u kuşattığında ortaya çıkan Timur tehlikesinden dolayı kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır. Bizans İmparatoru, 12.000 asker verme karşılığında kuşatmanın kaldırılmasını ister. Timur'dan dolayı kabul edilen teklife İmparator, daha sonra Fetret Devri'nde uymaz. Enverî de bu olayı telmih sanatıyla dile getirmektedir. Enverî'nin "Fetret Devri" başlıklı eserinden alınan beyitte ise İstanbul'un hileye başvuran Tekfur'un elinde kaldığı aktarılmıştır:

Anı İstanbul tekfûrı alur

Hîleyile böyle iş ana kalur (Öztürk, 2012, s. 37)

Enverî'nin *Düstûr-nâme* adlı eserindeki "Fatih Sultan Mehmed" başlıklı bölümde İstanbul'a dair ayrıntılar fetih hazırlıklarının anlatılmasıyla başlar. İstanbul Boğazı'nı kontrol altına almak isteyen Fatih, hisar yapmaya karar verir. Daha sonra ismi "Boğazkesen" olan bu hisarın içine şâhî topları yerleştirilir ve böylece bölge düşmana karşı kontrol altına alınmış olur. Beyitte de İstanbul Tekfuru'nun ülkesini kurtarmayı dilediğinden, dünyanın da fitne ile darmadağın ve muzdarip olduğundan söz edilmektedir:

Diler İstanbul tekfûrı hem il

Doldu âlem fitne oldu derhem il (Öztürk, 2012, s. 41)

Enverî'nin *Düstûr-nâme*'sindeki beyitte, "Gazi Padişah" olarak nitelendirilen Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethine karar verdiğinden ve bu nedenle de şehri almak için toplar döktürüp onları taşıttığından bahsedilmektedir. Fatih, Macar Urban'ı getirtip planını bizzat kendisinin çizdiği günün şartlarına göre en güçlü olan şâhî toplarını döktürmüştür. Yine hafif gemileri ve topları Galata sırtlarından Haliç'e indirterek şehri hem karadan hem de denizden top atışına tutturmuştur:

Şâh-ı Gâzî kasd-ı İstanbul eder

Künkler dökdü çeküp aldı gider (Öztürk, 2012, s. 43)

Fatih Sultan Mehmed, fetih hareketini gerçekleştirdikten sonra dönemin başkenti olan Edirne'ye gitmiş ve üç yıl orada kalmıştır. Şair de (Enverî), *Düstûr-nâme*'de İstanbul'un başkent olmasıyla Sultan'ın da Edirne'den ayrılıp İstanbul'a gelmesini anlatır. Fetihden sonra Osmanlı, başkenti Edirne'den İstanbul'a taşımıştır. Fatih Sultan Mehmed de, bu tarihî değişimden dolayı yeni başkente yani İstanbul'a gelmiştir:

Döndü andan geldi İstanbul'a şâh

Kim anı kılmışdı çünkim taht-gâh (Öztürk, 2012, s. 48)

Kıvâmî'nin İstanbul'un fethi ile ilgili bilgi verdiği bölümden alınan bu beyitte, Fatih Sultan Mehmed'in gidip Konstantin'i fethettiğinde kâfirin (küfrün) son bulacağından söz etmektedir. Zira fethedilen yerlerde karanlığı ve inkârı temsil eden kâfirlik yerini aydınlığı ve kurtuluşu temsil eden İslam'a bırakacaktır. İsrâ Suresi'nin 81. ayeti olan "De ki: Hak geldi, batıl zail oldu."ya atıfta bulunulmuştur:

Vara şehrini Kostañtîn'üñ ala

İrişe kâfirüñ hâli zevâle (Uygur, 2018, s. 134)

Kıvâmî bu beyitte, fetih sırasında Fatih Sultan Mehmed'in şehri almak için çok kan döktüğünden ve şehri bu şekilde fethettiğinden söz etmektedir. Kuşatma elli üç gün sürmüştür. Bu sırada II. Mehmed, şehrin harap olmaması ve insanların kanının dökülmemesi için şehrin teslimi hâlinde mal ve can güvenliği sağlayacağına dair birçok kez elçi göndermiştir. Ama Konstantin, kabul etmek istese de Papalık, Venedik ve emrindeki bazı adamlar barış yapmaması için ona psikolojik baskı yapmış ve savaşın devamına dolayısıyla da kan dökülmesine sebep olmuşlardır:

Şu dem kim şehr-i Kostañtîn'i Sultân

Alup feth itdi dökdi anda çok kan (Uygur, 2018, s. 148)

Şair (Enverî), bu beyitte, dönemin dünyasının gözde şehri olan İstanbul'u aldığı için "Âlem Padişahı" olarak görülen Fatih Sultan Mehmed'in, bu şehri fethettikten sonra

nasıl canlandırdığı, imar ve iskânla ihya ettiği, zenginleştirdiği, tamir ettirdiği, sağlam, dayanıklı ve korunaklı hâle getirdiğini ifade etmektedir:

Ki Kōstantîn şehrin şāh-ı ‘ālem

Ne resme itdi ihyā kıldı muhkem (Uygur, 2018, s. 158)

Şair (Tursun Bey), burada Fatih Sultan Mehmed’e övgüde bulunarak, onun, hilafetin güneşi olduğunu, unvanının hem “Fatih” hem de “Fetih Babası” olduğunu belirtir. “Hilafet” yani “müminlerin emiri” olan “halifelik” henüz o dönemde (1453) Osmanlılara geçmemiştir. Hilafet, Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi ile 1517’de Osmanlılara geçecek ve padişahların unvanı olacaktır. Şair ise bundan yarım asra yakın bir süre önce bu unvanı Fatih unvanına eklemektedir. Bu da Osmanlının idare ve sanat hayatının halifeliliği, Hz. Muhammed’in kültürel devamını hedeflediğini ve bu yüzden edebî metinlerde Fatih ile Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin neden beraber anıldığının sebebini göstermektedir:

Ne mihr-i hilâfet Mehemmed-i gâzî

Lakabda Fâtih-i Kostantiniyye vü Bü’l-feth (Tulum, 1977, s. 33)

2.2.2. Sanatkârlar

Kıvâmî’nin, İstanbul’a yapılan yeni hisarları anlattığı bölümden alınan aşağıdaki beyitte, o dönem sanat anlayışı ve sanatkârları ile ilgili bilgi verilmektedir. Şair, sanatkârların sanat yolunda canlar feda etmesini, kalemin gözünden kanlar akıtmasını istemektedir. Kalemin gözünden kanlar akıtmasını, resmin çok etkileyici ve gerçekçi olması anlamında kullanmıştır:

Gözinden hâmenüñ kanlar revân it

Yolında şan’atuñ cânlar revân it (Uygur, 2018, s. 96)

Kıvâmî, bir beytinde ressama seslenerek, ondan kalemi eline almasını ve daha önce hiç görülmemiş bir resim çizmesini ister. Bu beyit, o dönem İstanbul’unun fetih ile birlikte yeni bir çehre kazanmasına yönelik beklentiyi göstermesi açısından önemlidir:

aleml ur eyle bir h ş Őekli taŐv r

Ki kimse eylememiŐ ola taŐr r (Uygur, 2018, s. 96)

2.2.3. Şehirler ve Semtler

İstanbul'un fethi tarihte çok önemli bir hadisedir. Fethin ardından Şehir tüm Şairlerin ve seyyahların ilgi odağı olmuştur. İstanbul'u anlatan eserlerde özellikle Galata eğlenceleri, güzelleri, Üsküdar oradaki Müslüman halkın yaŐayıŐı, Haliç ekonomik yönüyle anlatılmıştır. Bilhassa da yabancı seyyahların bu semtlerle ilgili izlenimleri verilmiştir. Ayrıca Karaman İstanbul'daki nüfusun arttırılmasına yönelik alınan tedbir, Edirne de İstanbul'un fethi için askerlerin orada toplanmasını anlatan beyitlerde kullanılmıştır.

Enver , bu beyitte Avrupa ve İstanbul'un içinde bulunduğu ekonomik zorluklarla ilgili bir durumdan bahsetmektedir. İstanbul'un fetih hazırlıklarında Avrupa Şehri kaybetmemek için, Fatih de almak için askeri hazırlıklar yapmıştır. Bu hazırlıklar, her iki tarafı da ekonomik olarak oldukça sarsmıŐtır. Şair de, bunun sonucunda iki yerin de kıtlık ve yokluktan bunaldıklarını ve bu nedenle de sıkıntılı zamanlar geçirdiklerini belirtmektedir:

Pes Frenk ile Sitanbul h r u z r

Kaht u teng den kamu kıldı niz r ( zt rk, 2012, s. 43)

Enver 'nin başka bir beytinde de İstanbul fethinin artık yaklaŐtıđı anlatılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed, fetih için tüm orduyu Edirne'ye konuŐlandırmıŐtır. Burada da askerlerin ejderhaya benzetilerek, hicr  857 yılında Edirne'de toplandıkları ve artık fetih hareketinin baŐladıđı belirtilmektedir:

 n sekiz yüz elli yedi oldu tüm

Edrene'de doldu leşker-i ejdeh m ( zt rk, 2012, s. 43)

Yukarıdaki beytin ardından, fetih hareketi ile ilgili bilgi verilmeye devam edilmektedir. Osmanlı topraklarında bulunan tüm gemiler askerlerle doldurularak İstanbul'a getirilmiştir. Şair de (Enverî), bu beyitte, bu hazırlığın ne derece azametli olduğunu, geniş bir coğrafyanın eşya ve insanının nasıl etkilendiğini ve fethine verilen önemi anlatır:

Mülk-i Osman'da ne kim varsa gemi
Geldi İstanbul'a bile âdemi (Öztürk, 2012, s. 43)

Enverî, bu beyitte de İstanbul'un fethi sırasında düşman imparatorunun başının kesildiğini, fethin gerçekleştiğini, İstanbul'un temizlendiğini ve yıllardır devam eden İstanbul'u alma işinin hallolduğunu belirtmektedir. Burada Bizans İmparatoru için "düşmanın başı" ifadesi kullanılmaktadır. Düşmanın başı olan XI. Konstantinos Paleologos İstanbul'un fethi sırasında öldürülmüştür. Şair, burada imparator değil de Bizans'ın vali ve beylerine verilen tekfur sıfatını aşağılayıcı, hakaret kastıyla ve küçültücü anlamda kullanmıştır. Tekfur, kâfir anlamını da barındırmaktadır ve Fatih'e göre imparator sıfatıyla değil de beye karşılık gelen bu unvanla nitelendirilmektedir. Çünkü anılan bu Tekfur, Müslümanlar için çibanbaşı olan Konstantiniyye'nin sadece İmparatoru değil Osmanlı aleyhinde bin bir hileye başvuran, Müslümanlara zulmeden bir zalimdir:

Kesilüp tekfûr-ı düşmenün başı
Oldu hem perdâht İstanbul işi (Öztürk, 2012, s. 44)

Şair (Kıvâmî), aşağıdaki beyitlerde İstanbul'un tarihinden söz edeceğinden bahsetmektedir. Burada İstanbul, "Kostantin" adıyla geçmektedir. Şehri ilk olarak kimin kurduğunu, kalelerini sağlam ve mükemmel yaptığını anlatacağını belirtmektedir. Sonraki beyitte de şehrin Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilene kadar kimden kimin eline geçtiğini anlatacağını ifade etmektedir:

Diyem kim Şehr-i Kostantîn'i evvel
Yapup hışnını kim kıldı mükemmel

Dahi kimdem kime degdügini hem
Diyem tâ feth idince şâh-ı ‘âlem(Uygur,2018, s. 111)

Fatih Sultan Mehmed, fethin ardından şehre girdiğinde ilk gittiği yer Ayasofya olmuştur. Oradan şehre baktığında fetihten geriye yıkık ve harap bir şehir kaldığını görmüştür. Bu nedenle de padişah hemen imar faaliyetlerine başlanmasını emretmiştir. Şair (Tursun Bey) de, fetih gerçekleştikten sonra İstanbul’un belli bir sistem ve plan dairesinde düzenlenerek bayındır bir şehir hâline getirildiğini belirtir. Bu sözlerden de İstanbul’un fetihten önce düzensiz ve bakımsız bir şehir olduğu anlamı çıkmaktadır:

Yapıldı adl ü bezl erkânı üzre
Anunla oldı İstānbûl ma‘mûr (Tulum, 1977, s. 73)

Beyitte, “Firengistan” ile kastedilen “Avrupalılar”dır. İstanbul da bu beyitte “İslâmbol” olarak geçmektedir. Sarıca Kemal, fetih gerçekleştikten sonra Avrupalıların İstanbul’un ellerinden alındığını ve gittiğini işittiklerini önemli bir haber olarak zikreder. Çünkü İstanbul’un fethi, İslam âlemi için çok önemli bir zafer haberi olduğu kadar Bizans’ı canı gönülden destekleyen ve onunla omuz omuza aynı safta çarpışan Avrupalılar için de bir hezimet ve kayıp haberidir:

Firengistan işitdi bu haberden
Ki İslâmbol alındı gitdi elden (Öztürk, 2001, s. 168)

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul’u fethettikten sonra şehrin subaşılığını Süleyman Bey’e vermiştir. Bütün vilayetlere haber göndererek “İsteyen gelsin. İstanbul’da evler, bağlar ve bahçeleri mülküyle veriyorum. Dileyen gelip alsın.” (Yavuz, Saraç, 2003, s. 219) demiştir. Bunun üzerine çeşitli vilayetlerden gelen ailelere evler verilmiş, ancak istenilen hedefe ulaşılamayınca padişah tarafından vilayetlerin kadılarına ve subaşlılarına verilen emir doğrultusunda İstanbul’a yerleşen aile sayısı artırılmıştır. Bu yerleşim hareketinden sonra İstanbul’a yerleşen ailelerden kira alınmaya başlanmış, ödemekte zorluk çeken aileleri bu durum çok rahatsız etmiştir. Şair (Âşık Paşazade)de İstanbul’a yerleşenlerden alınmaya başlanan bu kirayı ödeyemedikleri için zorluk çeken ve buradan kaçan ailelerin durumunu anlatır. İstanbul’un ne kötü talihi var ki kararı

insanda ve dünyada aynı şekilde devam etmez, diyerek halkın İstanbul'a gelmesi için yapılan cazip düzenlemelerle sonrasında yapılan ağır ekonomik düzenlemeleri kast etmekte ve halk adına konuşmaktadır:

Ne talihi var şu İstanbul'un

Ki hükmü aynı şekilde sürmez cihânda (Yavuz, Saraç, 2003, s. 221)

Padişahın, şehrin nüfusunu arttırmak için önce şehre gelip yerleşenlerden kira bedeli alınmayacağını, herkesin ev, bağ, bahçe sahibi olacağını sonra da gelenlerden kira alınmasını buyurması halk üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Âşık Paşazade de, bu beyitte, padişahın sözlerinin birbiriyle uyuşmadığı takdirde memleketinin devamlı zarar göreceğini belirtir:

Pâdişahın sözü birbirini tutmasa

Olur memleketi sürekli ziyânda (Yavuz, Saraç, 2003, s. 221)

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra şehre Osmanlı kimliği kazandırmak istemiştir. Zira şehir her ne kadar Osmanlı'nın eline geçse de halkının çoğunluğunu Hristiyanlar ve mimarisini de bunların kültürüne ait eserler oluşturmaktaydı. Şehri tam anlamıyla Müslüman kimliğe büründürmek ve bayındır hâle getirmek için buraya farklı vilayetlerden aileler getirtmiştir. Şair (Sarıca Kemal), beyitte Fatih Sultan Mehmed'in, halkı Müslüman olan Karaman'ı fethettikten sonra oradaki halkı İstanbul'a getirtip yerleştirdiğinden söz etmektedir:

Karaman ilini ser-cümle yeksân

Getürüp koydı İstanbul'a ol hân (Öztürk, 2001, 176)

İspanyol elçisi Clavijo'nun, uçsuz bucaksız ama تنها bir şehir olarak görülen İstanbul'la ilgili izlenimlerinden şu sonuca varılmaktadır: O dönemde, şehrin geçiminin tarım üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Sadelik ve fakirlik göstergesi olan kenar mahalle evlerinin şehrin merkezinde olmasının da Fatih'in neden eyvanlar, yani

gösterişli binalar yapılmasını istediğini açıklar. Yine şehrin merkezi bile böyleyse kenar mahalleleri tahmin etmek zor değildir. Tarımdan bahsedilip silah, tamir dükkânlarından bahsedilmemesi de dikkate şayandır. Elçi'nin aradığını bulamamanın şaşkınlığını yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu basit tariftten, ileride dünyanın ihtişamını taşıdığı övgüsüne ulaşacak şehirde Fatih'in ne kadar çalışma yaptığı ve gelişme kaydettiği de ortaya çıkar.

“Bu şehirde birçok tepe ve vadi var; bu vadilerde ekili alanlar ve bahçeler görülüyor. Buralarda kenar mahalle meskenlerine benzer evler bulunmaktadır ve bütün bunlar şehrin orta yerindedir. ... Şurası açıktır ki bu kent vaktiyle çok gelişmişti; o haliyle dünyanın en önemli kentlerinden birisi olsa gerek.” (Ebersolt, 1999, s. 41).

Clavijo'nun İstanbul gezisi sonunda vardığı sonuç şudur:

“Şehir, çok ciddi bir çöküş süreci yaşamaktadır. Sur içi İstanbul'da boş alan çoktur. Orada burada harabeler göze çarpmaktadır. Tenhalaşmış olan İstanbul'da ahali daha çok denize yakın bölgelerde oturmayı tercih etmektedir. İstanbul, tarihteki zenginliğinden ve güzelliğinden çok şey kaybetmişe benzemektedir.” (Meriç, 2010, s. 59).

Yazarın şehrin eski bakımlı hâlini bildiği anlaşılan bu tasvir ve yorumundan bir geriye gidişin ve bakımsızlığın ortaya çıktığı görülmektedir. Belli ki kuşatmanın sonucu harabeler oluşmuş, yıkıntıya dönüşen evler terk edilerek bir göç sonucu meydanlarda tenhalık meydana gelmiştir.

Fransız asıllı bir diplomat ve seyyah olan Lannoy, 1420'de V. Henry tarafından, Kudüs'te bir Hristiyan krallığı kurmakla görevlendirilmiştir. Bu amaçla yola çıkan seyyah 1421'de İstanbul'a gelmiştir. İmparator ile birlikte şehri gezen Lannoy, kutsal emanetlerin olduğu yerlere gitmiş, av partilerine katılmıştır. De Lannoy, şehri gezmiş ancak gördüklerini kısaca kaydetmiş, teferruata girmemiştir (Meriç, 2010, s. 61). Bu kayıtlardan da Müslümanların kendi dinlerini yaymayı ve sınırlarını genişletmeyi bir İlahî görev saymaları gibi Hristiyanların da kendi dinlerini yayma ve topraklarını genişletme amacıyla hareket ettikleri ve birbirine karşı yürütülen bu çalışmalarda barış zamanını bilgi toplayarak ve hazırlık yaparak geçirdikleri anlaşılmaktadır.

Ajan olarak İstanbul'a gelen Bertrandon de la Broquiere'in genel izlenimi şu şekildedir:

“Üsküdar, Türklerin elindedir. Karşıya geçmek isteyenlerden Türkler vergi alırlar. Rumlara ait kayıklara binilerek karşı kıyıya geçilir. Pera (Galata), Milano Dukası Visconti'nin elinde olup Cenovalılara aittir. ... İstanbul, Bizanslılara aittir. Şehrin güneyinde bir liman vardır. İstanbul sanki köylerden meydana gelmiştir, içinde boşluklar meskûn yerlerden daha çoktur. Şehirde pek çok güzel kilise vardır. En güzeli Ayasofya'dır.” (Tunç, 2010, s. 74).

Üsküdar'ın Türklerin elinde olması ile İstanbul'un surların içine hapsedildiğinin, ulaşımının deniz yoluyla gerçekleştiğinin ve burada da Avrupalılara bağımlı olduğunun aşikâr olduğu anlaşılmaktadır. Yönetim ve savunmadan Bizans, ticaretten ise Venedikliler, Cenovalılar ve Rumların sorumlu olduğu bir uygulama görülmektedir. Denizin, çıkış kapısı olarak görüldüğü, şehrin kalabalık olmayan ve seyrek yerleşim yerleriyle düzenlendiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Kastilyalı bir İspanyol şövalyesi olan Pero Tafur, 1437 yılında Kudüs'e hacı olmak üzere giderken deniz yolu ile İstanbul'a da gelmiştir. Uzaktan görünen Ayasofya, ona muhteşem bir dağ gibi gözükmuştür. Ayasofya'yı ziyaret eden Tafur, gördüğü manzara karşısında büyülenmiştir. Ayasofya'nın altındaki sarnıca da inen Tafur, bunun ömründe gördüğü en büyük sarnıç olduğunu ifade etmiştir. Tafur'un İstanbul gezisi sonrasında izlenimleri şöyledir: Blakhernae Sarayı'nın kilisesinin harap hâlde olduğu, sarayın artık son günlerini yaşadığı, sadece İmparator'un yaşadığı yerlerin durumunun iyi olduğu, şehir halkının tepeleri terk ederek sahil boyundaki köylere toplandığı, Haliç'in hareketliliğini sürdürerek ticaretin devam ettiği, İstanbul kısmındaki halkın kılık kıyafeti fakirane iken Pera tarafındakilerin çok şık giyindiğidir. Fethe on beş yıl kadar yakın olan bu süreçteki gözlem ve değerlendirmeler fetihten sonraki İstanbul için iyi bir kıyaslamaya kaynak teşkil etmektedir. Halkın tepelerden sahile inmesi, tarımdan balıkçılığa ve deniz ticaretine yönelişin, sarayın dışındaki yerlerin bakımsızlığı da ekonomik çöküşün göstergeleridir.

Fatih Sultan Mehmed'in Eğriboz Seferi'nde esir düşen Venedikli Maria Angiolello, donanma ile birlikte İstanbul'a getirilmiştir. Yıllarca Osmanlı hizmetinde çalışan Angiolello, fetihten sonraki İstanbul'un ilk tasvirlerini yazan kişidir:“Konstantiniyye'nin karşısında, limanın öte yanında, adı Pera olan bir şehir vardır. Bir yandan öte yana

kayıkla geçilir. ... Bu Pera şehri, Venedik büyüklüğündedir.” (Meriç, 2010, s. 130). Seyyahın, Pera denen Galata’yı anlatırken genel olarak cennete başvuran “Firdevs veya İrem” teşbihlerinden yararlanan divan şairlerinin aksine kendince güzel saydığı ve gerçek dünyaya ait olan Venedik şehriyle karşılaştırma yoluna gitmiştir. Bu da Hristiyan ve Müslüman sanatçıların bakış ve anlatış farkını ortaya koymaktadır.

Angiolello’nun, şehrin genel görünümü ile ilgili izlenimleri ise şöyledir:

“Konstantiniyye üçgen biçiminde inşa edilmiştir ve her yanı altı mildir. Bir cephesi günbatımına, bir cephesi kibleye ve üçüncüsü de yıldıza bakar. Günbatımına bakan cephe kara tarafıdır; burada enli, derin bir hendek ve Burgazlarıyla üç millik mazgallı bir sur uzanır. (...) Şehrin kibleye bakan cephesi deniz tarafıdır; suru o denli büyük olmasa da yine de güçlü ve sağlamdır. Gemi ve kayıklardan boşaltılan mallar, dört adet kapısı olan bu cepheden karayolu ile şehre iletilir. (...) Şehrin, yıldıza bakan üçüncü cephesi liman tarafıdır. Fener denilen yeri dışında güçlü bir suru yoktur. Fener ise kısa bir hisar gibidir ve orada Trabzonlular oturur. (...)” (Meriç, 2010, s. 129,130).

Metinde dikkat çeken yönler, alışılmışın dışında gündoğumu (doğu), kible (güney), yıldız (kuzey) gibi kelimelerle anlatılmaktadır. Bu da seyyah kültürünün derinliğini ve kaleminin gücünü göstermektedir. Yazar, şehri kelimelerden oluşan bir haritayla yazıya dökmüştür. Güçlü bir gözlem yeteneğiyle kuşbakışı olarak hareketli bir maket şeklinde ortaya koyma başarısını göstermiştir.

Anonim Ermeni bir hacı tarafından 1434 yılında yazıldığı bilinen seyahatnamede, şehir tasvirinde üzerinde durduğu ilk eser Ayasofya’dır. Ayasofya’daki sütunların sayısını veren seyyah, başka kilise ve manastırlardan da söz etmiştir. Ermeni Hacı, bu kutsal yerlerin biçimsel yapısı ile ilgili bilgi vermiş, başka yönlerine değinmemiştir. Bu durum, seyyahın Hristiyan bir hacı olması yönüyle algıda seçicilik ilkesince dinsel motiflere yöneldiğini göstermektedir. Hristiyanlıkta hacılık, kutsal bir mekânı ziyaret olabileceği gibi din için ızdırap çekmek olarak da tanımlanmaktadır. Kutsal yer olarak da genellikle Kudüs, az da olsa İzmir, Mersin, İstanbul ve buralardaki mabetler anılmaktadır. Kudüs’e, İzmir’e veya Mersin’e giderken İstanbul’daki Ayasofya’ya uğramayı da bir gelenek hâline getirdikleri için seyahatnamelerde bu kutsal mekânlara çokça yer verdikleri görülmektedir. Seyyahların seyahatnamelerde İstanbul’daki

mekânları detaylı ve okuyucunun beyninde net olarak canlanacak kadar canlı tasvir etmeleri, onları âdeta ressam gibi vermeleri bir bakıma buralara gelemeyenlere de gelmiş ve görmüş hissini yaşatabilmek amacıyla olduklarını düşündürmektedir.

2.2.4. Etnik Yapı

Moskova'daki Sergius Manastırı Papazı Zosimo, 1419 yılında geldiği İstanbul'da on altı hafta kalmıştır. İstanbul'un meşhur mekân ve abidelerini gezen rahip, Üsküdar'dan, orada yaşayan ve ticaretlerini sürdüren Türkler, Grekler ve Frenklerden söz ederek Türklerin de artık İstanbul'un gündelik hayatına dâhil olduklarını belirtmiştir (Meriç, 2010, s. 59). On altı hafta, bir yerin tarihî, sosyal ve kültürel özelliklerini yeteri kadar tanımak için o devrin şartlarında normal bir süredir. Aynı zamanda papaz, işi gereği halkın en mahrem sırlarına kadar gündelik yaşantısına vâkıf olabilmektedir. Doğal olarak bu mahremiyet tespiti, Hristiyan olmayan ve bu nedenle de kâfir saydıkları bir dinin din adamından dinden çıkarılma kaygısıyla uzak durmaya çalışan Müslümanlar için geçerli değildir. Bu yüzden sosyal hayatın özelliklerini belirten bu kaynak tek taraflı olup Türklerin bu hayattaki azınlıktan kaynaklanan sıkıntılarını tam manasıyla ortaya koymaktan uzak olmakla beraber Türkleri kendi dininin mensupları arasında kabul edilebilir bir yere yerleştirmesi açısından önemli bir tespittir. 1396'da Yıldırım Bayezid'in kuşatmayı kaldırma karşılığında Konstantin'e kabul ettirdiği tekliflerinden biri de, Konstantiniyye surları içerisinde bir Türk mahallesinin kurulmasıydı. Yirmi yılı aşkın bir süredir beraber yaşayan Hristiyan ve Müslüman kültürün Batılılar tarafından ilgi ve dikkatle izlendiği, bu tarihî belgelerden de anlaşılmaktadır. Farklı etnik yapıya ait halkların siyasi-idari sıkıntılarının meydana çıkmadığı huzur ortamında barış içinde yaşayabildiğinin de bir göstergesidir.

2.2.5. Silahlar

İstanbul'un kuşatmasında ve fethinde silah gücü de insan gücü kadar etkin rol oynamıştır. Bizans'ın en güçlü savunma silahları gemileri, surları ve meşhur zinciridir. Venedik kolonisi ve beş Venedik ticaret gemisi şehrin Osmanlılara karşı savunmasında

Bizans'ın yanında yer almıştır. Kuşatma sırasında Papalık'a ait üç yardım gemisi Haliç'e girerek Bizans'a yardım getirmiştir. Surların yüksekliği ve dayanıklılığı Osmanlı ordusuna günlerce geçit vermemiş, Haliç'teki zinciri de Osmanlı savaş ve nakliye gemilerinin yolunu keserek kuşatmanın uzamasına sebep olmuştur. Bütün bunlara karşılık gemi mücadelesi bağlamında Osmanlı da zincirle yolu kesilen Haliç'e Galata tepesinden yetmiş gemiyi kızaklarla karadan yürüterek karşılık vermiştir. Bizans surlarının savunmasına karşılık da Osmanlı, o güne kadar görülmemiş bir silahı denemiştir. Bu silah, o günden sonra surlara dayalı savunmayı tahtından edecek, devrin en güçlü silahı olan şâhî toplarıdır. Öyle ki Fatih'in İstanbul'u fethi için Bizanslı tarihçi Kritovulos şöyle der: "Her şeyi toplar yaptı." (Ebersolt, 1999, s.44). Bu söylemden de bu denli güçlü topların varlığı ve kuşatmalara etkisinin o zamana kadar asker ve sağlam surlar ekseninde hesaba katılmadığı anlaşılmıştır. Topların çok etkin kullanılması hayranlık ve şaşkınlıkla karşılanmıştır.

2.3. COĞRAFİ VE DOĞAL YAPI

İstanbul, coğrafi olarak kendine has bir oluşuma sahiptir. İki kıtanın birbirine inceleterek ulaşan kollarının bu coğrafi incelikteki özelliğine tabiat da eşlik eder. İki kıtanın ve iki denizin birleşmesine ilave olarak iki mevsimin de harmanlanması, her mevsim geçişinde ayrı bir iklimsel atmosferin oluşması da şehrin cazibesini ve çekiciliğini artırır. Bu atmosferde, âdeta iki kıtanın en yüksek tepelerinden, en yeşil ormanlarından, en berrak denizlerinden süzülüp gelen hoş ve gönül okşayıcı havası İstanbul'da buluşur. Tatlı ve temiz sular burada ortaya çıkar. Yedi tepenin yedi kıtaya naziresi, gizemli bir görsellik sunar. Verimli, güzel ovalar uzanır, rengârenk bahçeler yeşerir, çeşitli ağaçlarla dolu ormanlar boy verir. Bütün bu coğrafi ve doğal güzellikler de hâliyle şairlere ilham kaynağı oluşturur. Devrin şairleri ve seyyahları de bu gönül okşayıcı ve insanı mest eden ortamda kasidelerin giriş bölümlerine, gazellerin en güzel beyitlerine bu temaşaları serpiştirmekten geri kalmamıştır. Kıvamî boğazın gerdanlığını oluşturan hisarlara, Clavijo ovalara, Tursun Bey kırların güzelliğine teşbih ve telmih yoluyla eserlerinde övgü dolu ifadelerle yer vermiştir.

2.3.1. Deniz

Kıvâmî, bir beytinde Padişah'ın bir tasarısı ve amacını onun ağzıyla ifade eder. Fetih hazırlıklarını yapan Padişah'ın düşüncelerinden biri de İstanbul Boğazı'nın her iki yakasına da hisar yaptırmaktır. Böylelikle denizin iki yanına da kilit vurarak deniz yolunu düşmana kapatacak, şehrin savunmasını sağlamlaştıracaktır:

İki yanında bahruñ kúfl idem tã
Deniz yüziñ 'adüdan berkidem tã (Uygur, 2018, s. 102)

Eyice, Clavijo'nun, Haliç ile ilgili izlenimlerini belirtirken seyyahın şehrin deniz suyu ile ilgili görüşlerine de yer verir:

"Deniz kolu (yani Haliç) Pera'yı Konstantinopolis'ten ayırır. 'Her iki şehrin de limanı olup, dünyanın en emin ve en mükemmel limanı olduğu görüşündeyim' diyen seyyah, buranın her bakımdan güvenilir bir sığınak olduğunu söyledikten sonra, suyunun berrak ve en büyük savaş gemisinin rahatça girebileceği ve şehir surlarına kadar yaklaşabileceği derin olduğunu da belirtir.'"(s.144).

2.3.2. Dağ ve Bahçeler

Şair (Tursun Bey), İstanbul'un dağlarından söz ederken şehrin dağları üstünde sanki bölük bölük bulutlar olduğunu ve bu bulutların da âdeta cihan padişahına gölgelik kurduğunu anlatır. Beyitte cihan padişahıyla kast edilen Fatih Sultan Mehmed'dir. Bulutların bölük bölük olması ve padişaha gölgelik kurması şehri çevreleyen dağların büyüklüğünü ve yüksekliğini gösterir:

Tagları üstünde turmuşdur bulut bölük bölük
Sanki şâh-ı âlem için sâyebânlar kurdılar (Tulum, 1977, s. 66)

İspanyol elçisi Clavijo, elçilik heyeti ile İstanbul'u gezerken şehri uçsuz bucaksız ama تنها bir yer olarak görmüştür. Bu izlenimini şöyle anlatmıştır: "Bu şehirde birçok tepe ve vadi var; bu vadilerde ekili alanlar ve bahçeler görülüyor. Buralarda kenar mahalle

meskenlerine benzer evler bulunmaktadır ve bütün bunlar şehrin orta yerindedir.” (Ebersolt, 1999, s. 41).

Dönemin şartlarına göre tarım alanlarıyla şehrin iç içe olduğu görülmektedir. Dönemin ulaşımının atlar olduğu, bunların da en temel besin kaynaklarının ot, arpa vb. bitki ve tahıl ürünleri olduğu düşünülürse iki unsurun yan yana bulundurulmasının çok doğal olduğu anlaşılır. Ayrıca ot ve tahılların depolanacağı, binek hayvanlarının besleneceği yerler de kenar mahalle evleri gibi sıradan yapılardır. Ta ki Topkapı Sarayı, köşk ve yalılar yapılan dek bu düzen ve görüntü sürecektir. Sonradan, basit çiftliklerin yerini haralar, kervansaraylar alacaktır.

2.3.3. Hava

Şair (Tursun Bey), beyitte teşbih ve telmih sanatına başvurmuştur. İstanbul’un nimetlerini ve rüzgârlarını Rıdvan’ın cennetinin sıfatlarına benzeterek bunların güzelliğini anlatmaya çalışmıştır. Burada Cennet’i direkt olarak güzelliğiyle değil de koruyucusu olan Rıdvan meleğiyle vermesi hem İstanbul’u cennet gibi güzel bir yer hem de Fatih’i bu güzel yeri koruyan Rıdvan gibi gücünü İlahî kaynaktan alan şahsiyet olarak algılatmak istediğini düşündürmektedir:

Şehrün lehû bi-nesîmihî ve na‘îmihî

Sıfatün tühâkî cennete’r-Rıdvâni (Tulum, 1977, s. 65)

Tursun Bey, bir beytinde İstanbul’un doğal güzelliklerinden söz eder. Şehrin uzun ömür kaynağı havasına dikkat çekerek, yaşanmak için imrenilecek bir yer imajı çizmek ister. Nasıl ki Halikarnas Balıkçısı Bodrum’u işleyen eserleriyle Bodrum’u Bodrum yapmışsa işte o dönemin şair ve yazarlarının bu etkileyici anlatıları da İstanbul’u gidilmek, görülmek ve yaşanılmak istenen “taşı toprağı altın” olan yer algısıyla meşhur etmiştir:

Kenâr-ı lücce vü sebze havâsı medd-i hayât

Şükûfe ile bezenmiş fezâsı medd-i basar (Tulum, 1977, s. 75)

2.3.4. Bitkiler

Kıvâmî, “Sıfat-ı Bâhâr” adlı on üç beyitten oluşan manzumesinde, İstanbul’a baharın gelişini müjdelemekte, baharla birlikte değişen tabiatın yeni bitki örtüsünü anlatmaktadır. Her tarafın rengârenk çiçeklerle bezendiğini, çiçeklerin büyük bir mutlulukla etrafa güzel kokular yaydığını, bu yüzden herkesin Yaradan’a şükrettiğini ve kuşların tatlı muhabbetini anlatır. Şair, beyitlerde nergis, lale, yasemin, gül, nilüfer gibi çiçeklerle kişileştirme sanatına başvurarak baharın gelişinden ve her yanın çeşit çeşit renklerle bezenişinden söz eder:

Bahâr olmuş-ıdı, ezhâr-ı nevrûz

Cihânı eylemişdi hem-çü bîrûz (Uygur, 2018, s.98)

Tursun Bey’in eserinden alınan bu beyitte, İstanbul’un kırlarının güzelliğinden söz edilir. Şair, sabâ rüzgârı ile kişileştirmeye başvurmuştur. Şehrin dümdüz kırları ona sorulduğunda o da bu kırların sayısız gül, lale ve yaseminle örtülü olduğunu söyleyecektir, diyerek İstanbul’un doğal güzelliğini açıklar:

Sabâ yilinden anun sor ki bayırın düpdüz

Disün ki nice gül ü lâle yâsemîn örter (Tulum, 1977, s. 75)

2.3.5. Çiçekler

Kıvâmî, beyitte kişileştirme sanatı ile şehrin çiçeklerinin etrafı renk cümbüşüne çevirdiklerini anlatır. Çimenin yeşil örtü yayması, zamanın dünyasının çeşit çeşit yiyecekler hazırlaması ile tabiat bu güzel şehrin güzel insanlarına hizmetkâr olarak gösterilmiştir:

Döşemişdi çemen hâdrâ bisâtı

Yasamışdı dehir dürlü sumâtı (Uygur, 2018, s.98)

Nergis çiçeğinin, kendi başının derdinin sarhoşluğundan kurtulup başını yerden kaldırmasıyla şair (Kıvâmî), bu çiçek hakkındaki efsaneye atıf yapmıştır. Efsaneye göre nergis, kendi aksini suda görüp, ona bakarken de suya düşüp boğulmuştur. Bu nedenle nergis, dalgınlığın, önüne ve yere bakışın, bekleyişin sembolüdür. Aynı zamanda kendi güzelliğine hayran oluşuyla da kendini beğenmişlik olan narsisizmin kaynağıdır. Burada Kıvâmî, İstanbul'un tabiat güzelliğinin çok büyüleyici olduğunu, her zaman yere bakan nergisin bile bu büyüleyicilik karşısında önüne bakmaktan kendini alamayarak bu manzarayı seyre daldığını anlatmak ister:

Götürmüş idi nerges başı yirden

Halâş olup ħumâr-ı derd-i serden (Uygur, 2018, s.100)

Şair (Kıvâmî), şehrin tabiat güzelliği karşısında lalenin eline bir kadeh alarak, sarhoş olduğu ve bu kadehten bir yudum daha almak istediğini ifade eder. Bu durum, güzellik karşısında aklın baştan gitmesini ve alınan hazla mutluluk içinde bir şeyler içme arzusu duymanın psikolojisini ortaya koymaktadır:

Eline almış-ıdı cām-ı lāle

Diler kim nüş ide birkaç piyâle (Uygur, 2018, s.100)

Şair (Kıvâmî), şehrin bahar mevsimini anlattığı bu beyitte tevriyeden yararlanarak “saba” kelimesini hem sabah yeli hem de Saba Melikesi anlamında kullanmıştır. Aynı zamanda yasemin, ağlayan geline benzetilerek teşbih, gözyaşı da çiyeye benzetilerek açık istiare yapılmıştır. Tevriye sanatı ele alındığında iki anlama ulaşılır: Birinci anlamda, yasemin, etrafına çiy döverdi; gelin başı yapıcısı olan sabah rüzgârı sarsıntısıyla koku veren bir maddeyi ezerdi. Sabah yeli estikçe hem çiçekler gelin başı gibi açılıp taranır hem de esintinin sarsıntısıyla açılan çiçeklerin kokuları etrafa yayılır. İkinci anlamda ise yasemin çiçeği etrafına çiy taneleri serperken Saba Melikesi'nin başını hazırlayan yardımcı, güzel koku elde etmek için kâfur ağacını ezerek gelin için ıtır hazırlardı:

Semen ħaddine jāle dūr dizerdi

Şabā meşşâtası kâfūr ezerdi (Uygur, 2018, s. 100)

2.4. SANAT HAYATI

15. yüzyılda devletlerin siyasi, ekonomik ve askerî başarılarıyla sanatsal faaliyetleri de atbaşı gitmiştir. 15. asır Osmanlı Devleti'nin bu üç alandaki başarısının yanında sanat hayatının yükselişinin de hızlandığı devir olmuştur. Askerî alanda dönemindeki gücün zirvesine ulaşan Osmanlı Devleti, siyasi alanda rahatlığa, ekonomik düzeyde de refaha ulaşmıştır. Bu atmosferde sosyal bir ihtiyaç olan sanata da önem vermiş ve maddi manevi gelişmeler kaydetmiştir. İran, Roma ve Çin saraylarıyla yarışacak Topkapı Sarayı'nın inşasına başlanmış, fakir hayat tarzını zenginleştirecek imaret, köşk ve kasırlar yapılmış, şehrin güvenliğini pekiştiren kaleler ve surlar tamir ve inşa edilmiş, yaşam kalitesini arttırmak için çeşmeler, huzurlu ibadet için camiler yapılmıştır. Saray ve kasırların ihtişamı, imaretlerin hayır hizmetleri, padişahın yiğitliği ve yüceliği, paşaların cömertlikleri, hisarların konumları, çeşmelerin ve sularının hoşluğu, camilerin uhreviliği metinlerde gözler önünde canlandırılmıştır.

2.4.1. Saraylar

İran, Roma ve Çin sarayları ile ünlü ülkelerdir. Şair de (Tursun Bey), İstanbul'daki saraydan söz ederken onu İran, Roma ve Çin sarayları ile birlikte vermektedir. Şair, İstanbul Sarayı ile bu ülkeleri karşılaştırarak, hiçbir sarayın İstanbul'daki sarayla güzelliği bakımından boy ölçüşemeyeceğini belirtmektedir:

Sarây-ı âlî kanûn mislini hiç

Ne kisrâ gördi ne kayser ne fağfûr (Tulum, 1977, s. 73)

Pero Tafur, sarayın yaşayışına dair izlenimlerini şöyle belirtmiştir: “Sarayda aşırı bir lükse kaçılmakta, ahali ise fakirlik içinde yüzmektedir. Mutsuz ve günahkâr bir avuç Grek'in, İstanbul'u Türklere karşı koruması mümkün değildir.” (Meriç, 2010, s. 69). Saraydaki fakirlik halkta yönetime karşı güvensizlik, öfke ve kızgınlık olarak sosyal hayata yansımaktadır. Avrupa'dan gelen Haçlılar ve yardıma geldiğini söyleyen şövalyeler; kendilerine borçlu gördükleri Bizans'ı yağmalamaktan, halkı soymaktan geri

durmamış ve öfkeye sebep olmuştur. Bu öfkeyi Grandük Notaras: “Şehirde Latin külâhı görmektense Türk sarığını yeğlerim.” sözüyle tarihin sayfalarına kaydettirmiştir.

14. yüzyılın son yıllarında ya da 15. yüzyılın ilk yıllarında, Johann Schiltberger adında bir Münihli, İstanbul’u ziyaret etme fırsatını bulmuştur. 1396’daki Nicopolis Savaşı’nda Türklere esir düşmüş, 1427 yılına kadar da tutsak kalmıştır. Gördüğü şeyleri seyahatnamesinde anlatmış ve esir olduğu için her şeyi tam olarak anlatamadığını da eklemiştir.

Hipodrom yakınındaki saray karşısında kendisinden geçen Schiltberger, “Bu büyük sarayın girişine yakın bir yerde muhteşem bir sütun, Iustinianos Sütunu yükselmekteydi, ne var ki tepesindeki ata binmiş İmparator Heykeli biraz hasar görmüş, imparatorun elinde tuttuğu altın ayna düşmüştü.” der (Ebersolt, 1999, s. 38-41). Bu metinde de bir seyyah ilk kez açıkça sansürden bahseder. Esaretin istediği şekilde yazmasını engellediğinden bahseder. Oysa daha önceki seyyahlar da kendi tarafgirliklerine göre yazmışlardır fakat bunu açıkça ifade edememişlerdir. “...altın ayna düşmüştü.” sözünden aslında altın ayna çalınmıştı demek istediği anlaşılmaktadır. Çünkü gerçekten düşmüş ve orada kalmış olsaydı altın ayna yerdeydi, demesi gerekirdi.

2.4.2. İmaret

İstanbul, fethin ardından yıkık ve harap bir görünüme bürünmüştü. Bu manzarayı gören Fatih Sultan Mehmed, şehrin bu olumsuz görüntüsünü tez zamanda yok etmek için hemen imar faaliyetlerine girişilmesini emretmiştir. Kıvâmî, İstanbul’un imar yapısındaki bu değişimi ve gelişimi anlatmak ister. Beyitte de, Sultan’ın şehre pek çok bina yaptırdığını ve bu binaları görenlerin de gördükleri ihtişam karşısında mest olduklarını ifade eder:

Binalar kıldı bünyâd anda sultân

Gören gözler kalurlar mest ü hayrân (Uygur, 2018,s.158)

1453'ten birkaç yıl önce, Charles VII'nin baş silahçısı olan Gilles le Bouvier adındaki bir Fransız, İstanbul'u ziyaret etmiş ve kenti kısa ve öz bir biçimde şöyle tanıtmıştır: "Konstantinopolis şehri deniz kıyısında kurulmuş olup her ülkeden insanlar, mal satmak ve mal almak için buraya gelmekteydiler. Bu kentte, Ayasofya adını taşıyan, her yeri mermerden yapılmış çok güzel bir kilise vardır." (Ebersolt, 1999, s. 51). Konstantinopolis ve Ayasofya birlikte anılarak şehrin dinî yönüne dikkat çekilmektedir. Konumu itibariyle de ticarete uygun olması devrinin ticaret merkezi olduğunun göstergesidir. Bu yönüyle Avrupa'nın Doğu'ya açılan kapısı olmuştur. Avrupalıların Türklere karşı burayı savunmaları hem dinî hem de ticari kaygılarından ötürü olmuştur.

Rönesans Dönemi seyyahları arasında geç dönem ortaçağının gezginleri de vardı. Şövalye Arnold von Harff de Colugne de bunlardan biridir. 1496-1499 yılları arasında Doğu'ya bir hac seferi yapmış şövalyeye göre Konstantinopolis sağlam surlarla çevrilmiş "büyük ve güçlü bir şehir"di. Ayasofya'da madeni kapıların çokluğu, kubbenin kurşun örtüsü, herhangi bir sunak mahallinin olmayışı ve azizlerin harap olmuş resimleri karşısında şaşırıp kalmıştır (Ebersolt, 1999, s. 60). Fetih sonrası İstanbul manzaraları verilirken "güçlü bir şehirdi" vurgusu Türklerin burayı fethedişine olan şaşkınlığı, Ayasofya'daki madeni ve kurşundan yapılmış malzemeler Avrupalıların ekonomik önceliği gözetişini, sunak mahallinin yokluğu ve azizlerin harap resimlerine yapılan vurgu da dinsel aidiyetlerine yapılanlara karşı duydukları hassasiyeti göstermektedir.

2.4.3. Kaleler ve Surlar

Enverî, bir beytinde, fetih sürecinde yapılan bir hazırlıktan ve bunun sonucundan bahsetmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in deniz kıyısındaki karaya sağlam bir kale yaptırarak oradan İstanbul'a hem geçiş yolunu kapattığından hem de darbe vurduğundan söz eder. Burada bahsedilen kale Rumeli Hisarı'dır:

Kara-deryâ'dan yana bir kal'a sarp

Yapdı andan urdı İstanbul'a darp (Öztürk, 2012, s. 43)

İstanbul'un Bizanslılardan alınmasında Rumeli Hisarı çok önemli bir rol üstlenmiştir. Fatih'in bu hisarı yaptırması Bizanslılarda büyük bir korku oluşturmuştur. Şair de, bu beyitte, İstanbul'a yapılan hisardan söz etmeye devam etmektedir. Enverî, Fatih Sultan Mehmed'in, nice kalelere bedel bir hisar yaptırdığını ve dünyanın, şimdiye kadar böyle bir kale görmediğini anlatmaktadır:

Nice kal'a ancılayın bir hisâr

Görmedi âlem içinde rûzgâr (Öztürk, 2012, s. 43)

Şair (Tursun Bey), burada Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetme isteğinden söz eder. İstanbul'un kaleleri çok sağlam olduğu için şehre girmek çok zordur ve bu nedenle padişah, şehre girememenin üzüntüsünü yaşamaktadır. Padişah, bu kaleler ne kadar sağlam olsa da kavuşmak için ne kadar muhkem yerlerin geçilmesi gerekse de âh topuyla şehri fethetmeyi umduğunu dile getirmektedir:

Umaramtôp-ı âhumla kılâm feth

Ne denlü berk ise hısn-ı visâlün (Tulum, 1977, s. 46)

Orta Çağ Avrupa'sının sıradan şehir planlarına alışık olan seyyahlar, değişik bir plana sahip olan İstanbul'un uzayıp giden surları karşısında şaşkınlıklarını ve hayranlıklarını gizleyememişlerdir. Uzayıp giden surlar karşısında tüm seyyahlar, Konstantinopolis'in fetholunamayacağı hükmüne varmışlardır. Doğu Romalıların, at sırtındaki bir meleğin kenti koruduğuna olan inançları 1204'teki Haçlı Seferi ve 1453'teki Türk fethi ile sarsılmıştır. Bu düşünceye karşın Pero Tafur, şehir kurulduğundan beri surları koruyan meleğin kaybolduğunu ve bu yüzden Türkler tarafından alınabilme ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmiştir. O günün şartlarına kadar surlar, şehirlerin savunmalarında çok etkili olmuştur. Bizans'ın surları da genişliği, yüksekliği ve yıllardır güçlendirilmiş ana gövdeleriyle İmparator ve halkına güven vermiştir. Bunu gören ve çözüm yolu arayan II. Mehmed, şâhî topu denen, geliştirilmiş bir silahı devreye sokarak hem şehri hem de Fatih unvanını almıştır.

Rönesans seyyahı Colugne, şehrin surlarını gördükten sonra izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır:

“İstanbul çok hoş, geniş ve büyük bir şehirdir. Şehir üçgen biçimindedir; kara tarafı çok güçlü sur duvarları ve kuleler ile emniyete alınmıştır. (...) Saray çok geniş ve görkemlidir. Sultanın maiyeti 60 bin kişidir. 32 bin piyade muhafız, padişahı daimi takip eden 600 silahdar, 700 sipahi oğlanı, 400 kadar kapıcı, 100’den fazla seyis, aşçı, sucu, fırıncı gibi muhtelif hizmetkâr vardır. Yahudiler 36 bin kadar olup bunların her biri yılda 3 düka haraç verirler. Ayasofya tarif edilemeyecek derecede güzel ve görkemlidir. Ayasofya’nın her tarafı mermer ve altın mozaik ile kaplıdır.” (Tunç, 2010, s. 75).

Surlara ve kulelere yapılan bu vurgu şehrin sürekli saldırı ve savunma durumunda kaldığının göstergesidir. Asker ve hizmetçi sayısı da yönetimin gücünü, şaşaasını ve israfını ortaya koymaktadır. Yahudilerin vergi vermesi de Hristiyanların başka dine mensup olanlara bakışını ve onları kendilerinden ayrı tutuşunu göstermektedir. Burada da yine Ayasofya’ya ve zenginliğe verilen önem sözcüklere dökülmüştür. Batı’nın güce ve paraya karşı zaafının, sömürsünün belgeleri seyyahlarının satırlarına da yansımıştır.

2.4.4. Kiliseler ve Camiler

Tursun Bey, Ayasofya’yı cennete benzeterek zahitlere seslenmektedir. Sofu (zahit), İslam dinine sıkı sıkıya bağlı olan ve dinî emirlere uyan, takva sahibi kişidir. Şair, onlara, cennet isterlerse yeryüzünün cennetinin Ayasofya olduğunu söyleyerek bu yerin güzelliğini dile getirmek istemiştir:

Bihîst ister isen eyâ sûfiyâ

Bihîst-i berîndür Ayasofya (Tulum, 1977, s. 63)

Ajan olarak gelen Bertrandon, kentin genel görünümünü şöyle tasvir etmektedir: “Kent, birbirinden geniş tarım alanlarıyla ayrılmış kalabalık nüfus bölgelerinden oluşuyordu.” (Ebersolt, 1999, s. 50). Bertrandon, bronzdan mamul yüksek ve geniş kapılardan, büyük ve rengârenk dayanak sütunlarından oluşan Ayasofya’ya hayran kalmıştır. Bu hayranlık tasviri, Konstantiniyye’nin değerini; kalabalık nüfus bölgeleri de toplumsal barışın veya çatışmanın altyapısını incelemenin sonucu olarak görülmektedir.

Johann Schiltberger’in, Ayasofya’nın kubbesi ve insanın kendisini aynada görüyormuş hissine kapıldığı mermerlerle kaplı duvarlarıyla mabedin içinin temizliği ve aydınlığı

dikkatini çekmiştir. Daha sonra Hindistan'ı da gezen seyyah, orada bile Ayasofya'nın güzelliğini aşabilecek bir anıta rastlamadığını belirtmiştir. Ayasofya'nın mermerlerinin parlaklığının şiirler kadar nesirlere de konu olduğu görülmektedir. Bir eserin güzelliği şiirlerde olduğu gibi cennet ile değil de başka bir güzel eserle karşılaştırılarak ortaya konulmaktadır. Bu da Müslümanlıktaki karşılaştırmaların cennet tasvirleriyle Hristiyanlıktaki karşılaştırmalarınsa dünya gerçekleriyle yapıldığını göstermektedir.

İstanbul'un coğrafi konumunu detaylı bir biçimde anlatan Angiolello, kent eserlerini onlara duyduğu hayranlığı da belirterek açıklamıştır: “İlk olarak Ayasofya Kilisesi gelir; taş, mermer, somaki ve mozaik işçiliği ve büyüklüğü ile hayret verici bir eserdir. Eşi bulunmaz bir yapı olduğu için Türkler onu mabetleri olarak seçmişlerdir. İçinde âdetleri üzerine ibadet ederler.” (Meriç, 2010, s. 133). Seyyah, Türklerin Ayasofya'yı mabet olarak seçmelerini bir hakaret olarak görmemektedir. Her bölümde olduğu gibi Ayasofya'yı da taşlarının ve işçiliğinin bütün detaylarına varacak kadar anlatmasından seyyahın analitik incelemede yetenekli olduğunu düşündürmektedir.

Angiolello, şehre dair izlenimlerini aktarmaya devam etmektedir: Ayasofya'nın çevresinde bu kubbeye bağlı olan kiliseler de vardır. Bu kiliselerde Sultan'a ait olan eşyalar bulunmaktadır. Ayasofya kapısının önünde bulunan San Agustino tasvirinin olduğu sütun Sultan tarafından kaldırılmıştır. Bunun nedenini Angiolello şöyle açıklamaktadır: “Kahinler ve müneccimler derler ki San Agustino tasviri bu sütunun üstünde durdukça Hristiyanlar Müslümanlara hükmedecektir.” (Meriç, 2010, s. 133). Aslında Müslümanlıkta put ve resim yasaktır. Bu kaldırılışın nedeni dinî bir yasağa uymak olsa da seyyah bunu kendi öğretilerine ve onlara karşı duyulan şehri geri almaktan duyulan korkuya bağlamıştır.

Ayasofya'nın mimari yapısını tüm teferruatıyla veren Angiolello; ayrıca Sultan'ın sarayını, yaptırdığı mabetleri, sultan cariyelerinin oturduğu sarayı, şehrin sütunlarını, Bedesten'i de en ince ayrıntısına kadar tasvir etmiştir.

İstanbul'un fetihten önceki durumunu görenlerden olan Rus Elçisi Zosima, 1419 ve 1422 yıllarında iki defa İstanbul'da bulunmuştur. Yazdığı seyahatnamede, ilk ziyaret

ettiği yerin Ayasofya olduğunu belirten Zosima, daha sonra bu çevrede olan Hodegetria ve Lazaros ile bir kadınlar manastırını kısaca anlatmıştır. Ayrıca, Üsküdar'da Türklerin yaşadığını ve ticaretle uğraştıklarını da belirtmiştir. Elçi'nin de önceliğini dinî yapılara verdiği görülmektedir. Ancak dikkat çeken bir husus vardır ki camilere karşı bir ilgi duydukları görülmemiştir. Türklerin ticaretinin dikkatlerini çekmeleri de gözlerinin yine parada ve ekonomik çıkarda olduğunu düşündürmektedir.

2.4.5. Meydanlar

Mahmud Paşa, ilim ve kültür faaliyetlerine çok önem veren Fatih devri Osmanlı sadrazamlarındandır. Kıvâmî, aşağıdaki beyitlerde Mahmud Paşa zamanında yapılan imareten söz etmektedir. Mahmud Paşa, İstanbul'a öyle bir imaret yaptırmıştır ki nimetlerinin tekkelerden daha çok olduğu belirtilerek hem Mahmud Paşa'nın hayratına hem de bu imaretin tekkelerden daha üstün ve berekete sahip olduğuna dikkat çekilmektedir. Şair aynı zamanda Mahmud Paşa'nın İstanbul'a yaptırdığı imaretin yanı sıra iki tane de köşk yaptırdığından ve dünyada, bu köşkların benzerini gören kimsenin olmadığından söz etmektedir:

Bir imâret kıldı İstanbul'da ol
Ni'meti her hânkâhdan anda bol (Öztürk, 2012, s. 61)

Yapdı İstanbul içinde iki kasr
Âlem içre mislini görmedi asr (Öztürk, 2012, s. 61)

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra şehrin kozmopolit yapısını değiştirmek için öncelikle şehrin inşasını emretmiştir. Bu beyitte de Kıvâmî, padişahın önce İstanbul'u fethettiğini sonra da şehre çeşitli eyvanların yapılmasını istediğini belirtmektedir. Bina değil de eyvandan kasıt yapılacak yerlerin büyüklüğüne ve zenginliğine işaret eder. Ev denmemiş çünkü evler halka aittir ve sıradan bir binadır. Eyvan ise üstü ve üç yanı kapalı olan ve avluya bakan bina olduğu için köşk, kasır ve saraylarda bulunur. Buralarda eğlence ve sohbet meclisleri kurulur, çeşitli ziyafetler

verilir, mutlu bir yaşam sürülürdü. Bu da gösteriyor ki Fatih, şehrin şanına yakışır büyüklükte ve insanlara mutluluk verecek özellikte binalar istemektedir:

Çü evvel fetih kıldı şehri sultân

Buyurdı yapalar çok dürlü eyvân (Uygur, 2018,s.160)

İspanyol elçi Clavijo, bir seyyah olarak kiliselerdeki kutsal kalıtları, mezarları sıra sıra anlatmış, yapıların genel konumu ve süslemeleri hakkında fikir vermeye çalışmıştır. Ayasofya'nın mimari yapısını ve duyduğu hayranlığı anlatan seyyah, Hipodrom'la ilgili de "...sonra, meydana bakan kapılarıyla büyük evler geliyordu; bu evlerde şövalyeler silahlarını kuşanıyorlar, yarışmalarda ve oyunlarda kullandıktan sonra da buraya bırakıyorlardı." demiştir (Ebersolt, 1999, s. 42). Kiliselerin, mezarların, antik yapıların fetihten sonra da ayakta kalması; Osmanlı'nın yabancı kültürlerle karşı olan hoşgörüsünü ve tarihî eserlere karşı duyarlı bilincini ortaya koymaktadır. Yaklaşık altmış dönüm alanı kaplayan Hipodrom, 3. yüzyılın başında İmparator Büyük Konstantin tarafından yaptırılmıştır. Hristiyanlık ile kanlı dövüşlerin yapıldığı bu arena yarışmaları daha sonra son bulmuştur. Latince "At Yolu" anlamında kullanılırken Osmanlı Dönemi'nde "At Meydanı" adıyla anılmıştır.

Elçilik heyeti ile içinde çekişmeli oyunlar ve yarışmaların yapıldığı "Hipodrom"u gezen Clavijo, bu meydanı şöyle tasvir etmiştir: "Bu 'düz alan' halkın aşağı kesimine ayrılmış olan yüksek sıralarla çevriliydi, sonra meydana bakan kapılarıyla büyük evler geliyordu, bu evlerde şövalyeler silahlarını kuşanıyorlar, yarışmalarda ve oyunlarda kullandıktan sonra da buraya bırakıyorlardı." (Ebersolt, 1999, s. 42). Bu metinlerde de görüldüğü gibi seyyah, elçi ve tarihçiler kelimelerle resim yaparcasına şehrin panoramasını çizmişlerdir. Bunu yaparken de devirlerinde gördükleri mekânlarla duydukları eski anlatıları da birleştirecek atmosferi oluşturma başarısını göstermişlerdir.

2.4.6. Sütunlar

Marmara kıyılarından, Hipodrom'dan, Ayasofya'dan ve kiliselerden söz eden Floransalı seyyah Boundelmonti, şehrin içinde bulunan sütunlar karşısındaki şaşkınlığını belirtmiştir. Özellikle kenarları boyunca sıra sütunların yer aldığı ve etrafını da yapıların çevrelediği Augusteon Meydanı'nın başkentin en güzel külliyelerinden birini oluşturduğunu düşünmüştür. Seyyahların, hacıların Kudüs'e, Rodos'a veya Doğu'ya giderken özellikle Konstantinopolis'i güzergâhlarına almaları buranın ünlü, cazip ve kutsal görüldüğünü ortaya koymaktadır. Batı'ya döndüklerinde buraya uğramadıklarını söylemenin büyük bir eksiklik olacağı düşüncesi vardır. Bu şehrin tarihî ve doğal güzelliklerini anlattıkları seyahatnameler de Batı'da yeni hayranlıklar oluşturmuş ve başka seyyahların da şehre gelmek istemesine vesile olmuştur.

Florensalı seyyah şunları da eklemiştir: “Hipodrom’un başında yirmi dört sütun vardı, vaktiyle bunların her birinin üstünde imparatorun ve ulu kişilerin heykelleri bulunuyormuş. İki yanda ise halka ayrılmış mermer sıralar uzanıyordu.” (Ebersolt, 1999, s. 46). Seyyahların aynı zamanda tur rehberleri gibi tarihî bilgileri iyi öğrendikleri ve etkili bir şekilde aktardıkları bu eserlerinden görülmektedir. Onun tanıklığına göre caddelerin her iki yanında sıra sıra sütunlar ve üstü kapalı revaklar vardır. Bu revaklar buldukları semte göre isimler almakta, alışveriş yapan şehir ahalisini ve tüccarları güneşin yakıcılığından da yağmurun etkisinden de korumaktadır (Meriç, 2010, s. 112). Revakların varlığı, ticarete dolayısıyla da tüccarlara verilen önemi anlatmaktadır. Semtlere göre sıralanması da ticaret pazarının sistemli olduğunu, her yörenin malının ayrı ayrı satıldığını, ilgili kişilerin aradıkları malı kolayca bulabildiğini göstermektedir.

2.4.7. Anıtlar

Boundelmonti'ye göre şehirdeki çok sayıdaki anıtlardan bazıları bilhassa yükseklikleri bakımından dikkate değerdir:

“Bu hamam geçildiğinde dört tunç küp üzerine oturan yekpare taştan kırk dört kulaç yüksekliğinde bir anıt yükselir. Az ötede birbirlerine dolanmış tunç üç yılan vardır. Söylendiğine göre bunların ağızlarından sadece yarışma günleri su, şarap ve süt akıyordu. Yine ortadaki ayırma duvarının üstünde taşlardan örülmüş elli sekiz

kulaç boyunda bir anıt daha vardır. Aynı duvarın ucunda alçak dört sütun üzerindeki loca ise, tören günleri imparatoriçeye mahsus idi.” (Eyice, 2017, s. 154).

Bu anıtlardan, hiyerarşik yapının ve bunun oluşturduğu kültürün özellikleri anlaşılmaktadır. Anıtlar yüksekliğiyle, sembolleriyile ve kullanım amaçlarıyla dikkat çekmektedir. Metinlerde direkt olarak farkına varılarak anlatılmasa da böyle şehirlerin cazibe merkezi olmaları, yani günümüzün turizm canlılığını yaşamaları biraz da süslü anlatılarla ve ihtişamlı görünüşleriyle meşhur anıtları barındırmalarından kaynaklanmaktadır.

Rus Elçi Zosimo, Ayasofya'nın önündeki at üstünde İmparator Iustinianos'u tasvir eden tunç heykeli şöyle anlatır:

“İmparator, doğuya bakmaktadır ve ileriye uzanan sağ eli, Müslüman hükümdarlarını tehdit eder. Diğer elinde ise üstünde haç olan altın bir küre tutar. Bir ok atımı uzaklıktaki Hipodrom'da, yaklaşık üç adam boyundaki mermer bir kaidenin üstünde yekpare taştan bir anıt yükselir. Yanındaki, üç yilandan oluşan anıtın içinde yılan zehri depolanmıştır. Şehir içindeki bir kişiyi yılan sokar ise bu anıta dokunmakla kurtulur, fakat şehir dışından olanlara böyle bir işlem geçersizdir. Hipodrom'un az ilerisindeki İmparator Constantinos'un sarayının yerini gösteren ve üzerinde bir haç olan başka bir anıt vardır: Çemberlitaş. Studios Manastırı dolaylarında da gövdesi tasvirlerle süslü ve İmparator Arcadius tarafından kendi anısına yaptırıldığı anıt yükselir.”(Eyice, 2017, s. 150).

Metinde Elçi'nin siyasi bakışı görülmektedir. Haç, anıt ve manastır figürlerini eserinin konu merkezine yerleştirmiştir, İslami bir figüre yer vermemiştir. İmparator heykelinin doğuya, Müslüman memleketine bakması ve hedef gösterircesine elini uzatmasını anlatış tarzı tarafsız olmadığını göstermektedir. Yılan anıtıyla da şehre -ki içinde Hristiyanlar yaşamaktadır- bir kutsiyet ve İlahî koruma kalkanı atfederek şehrin dışına -ki burada da Müslümanlar yaşamaktadır- ise bu korunmadan mahrumiyeti dolayısıyla da kötü insanlar yakıştırmamasını yapmaktadır.

Gerçek adı Ciriaco de Pizzicoli olan seyyah, Anconalı bir tüccar, tarih ve eski eser meraklısıdır. 1418'de Gelibolu ve İstanbul'a gitmiş, daha sonra da farklı yıllarda birkaç sefer daha burada bulunmuştur. Bu gezilerde topladığı kitabe kopyaları ile meydana

getirdiği altı ciltlik büyük eserinin bir yangında yok olduğu ancak birtakım yazıları ile parçalarının günümüze kadar ulaştığı bilinmektedir. Seyyahın, Ayasofya'dan bazı çizimler getirdiği ve buradaki bir kitabenin de kopyasını aldığı bilinir (Eyice, 2017, s. 147, 148). Bu metinden de seyyahların İstanbul'dan sadece bilgi toplamadıkları, bazı değerli eşya ve eserleri de yanlarında götürdükleri anlaşılmaktadır.

2.4.8. Çeşmeler

Tursun Bey, İstanbul'un çeşmelerini, Kevser havuzuna benzetererek, bu çeşmelerden akan suyun Hızır'ın ölümsüzlük suyu olduğunu ve insanların ömrünü uzattığını söyler. Hızır; peygamber, veli veya evliya olduğu söylenen, ab-ı hayat denilen ölümsüzlük suyunu bulan, bu suyu içtiği için de ölümsüzlüğü yakalayan ve zorda olan iyi insanlara yardım eden bir kişi olarak edebî metinlerde telmih yoluyla geçen bir şahsiyettir:

‘‘Havzıdur san Havz-ı Kevser, çeşmesidür Âb-ı Hızır’’(Tulum, 1977, s. 73)

Clavijo, İstanbul ile ilgili izlenimlerini anlatırken, şehrin çeşmelerine de değinir: ‘‘Sur içindeki şehirde çok sayıda tatlı su çeşmesi ile sarnıcı vardır. Kutsal Havariler Kilisesi'ne komşu mahalleden itibaren tepeden tepeye, evlerin ve bahçelerin üzerlerinden geçen bir su kemeri, bu bahçelere gerekli suyu akıtır.’’ (Eyice, 2017, s.144). Bu, suyun evlere ve bahçelere nereden ve nasıl ulaştırıldığını gösteren önemli bir belgedir. Ayrıca seyyahın ifadelerinden şehir suyunun ne kadar tatlı olduğu ve çok sayıda çeşmenin bulunduğu da anlaşılmaktadır.

3. BÖLÜM:

ÖRNEK METİNLER

AVNÎ

I

Bir güneş yüzlü melek gördüm ki ‘âlem mâhıdur

Ol kara sünbülleri ‘âşıklarınıñ ‘ahıdur

Karalar geymiş meh-i tâbân gibi ol serv-i nâz

Mülk-i Efrenğüñ meger kim hüsn içinde şâhıdur

‘Ukde-i zünnârına her kimse kim dil bağlamaz

Ehl-i îmân olmaz ol ‘âşıklarunñ güm-râhıdur

Gamzesi öldürdüğine lebleri cânlar virür

Var ise ol rûh-bahşunñ dîn-i ‘Îsâ râhıdur

‘Avniyâ kılma gümân kim saña râm ola nigâr

Sen Sitanbul şâhısuñ ol (da) Kalâtâ şâhıdur (Doğan, 2014, s. 171)

II

Bağlamaz firdevse gönlini Kalâtâyı gören

Servi anmaz anda ol serv-i dil-ârâyı gören

Bir Firengî şîvelü ‘Îsayî gördüm anda kim

Lebleri dirisidür dir idi ‘Îsâyı gören

‘Akl ü fehmin dîn ü îmânın nice zabt eylesün
Kâfir olur hey müselmânlar o tersâyı gören

Kevseri anmaz ol içdüğü mey-i nâbı içen
Mescide varmaz o varduğı kilîsâyı gören

Bir Firengî kâfir olduğun bilürdi ‘Avniyâ
Belün ü boynunda zünnâr ü çelîpâyı gören (Doğan, 2014, s.449).

III

Bir şâha kulam kim kulu sultân-ı cihândur
Mîhr-i ruhı şems-i feleğe nûr-feşândur

Katlüme ya müjgânı ya tîri sebep olmuş
Çün öldüriser tîr hemân tîg hemândur

Zülfün şeb-i Kadr oldu kaşun ‘îd hilâli
Vaslun dem-i ‘îd oldu firâkun ramazândur

Ol Yûsuf-i hüsn urdı dile nîze-i hecri
Cânımı alan nîze degül belki sinândur

‘Avnî gözi Mahmûd şehün bakduğı bu kim
Mülkin dahılar zabt ider ana nigerândur (Doğan, 2014, syf.223)

AYNÎ

MURABBA

Şehr-i âzam kim binâsı gerçi mâ vü tıydedür

Ya anuñ üstüdedür cennet yağud altındadır

Bu haber kim söylenür hem zâhir ü bätındadır

Revnağı bu kâ'inâtuñşehr-i Kıstantindedür

Ger sala Sulţan Muğammed Zülfikâr-ı Hayderî

Misl-i Hayberdür güşâd ide bu yedi kişveri

Dir melekler nutqa geldikçe felekler dilberi

Revnağı bu kâ'inâtuñşehr-i Kıstantindedür

Misl-i dünyâdur anıñıçindeki camileri

Zeyn olur hem cum'a gün huffâz ile mahfilleri

Güşe-ber-güşe pür olmuşdur cihan hâmilleri

Revnağı bu kâ'inâtuñ şehr-i Kıstantindedür

İki âlem görmegi fikr ider isen cân ile

Var Kıalâtâ şehrine deryâyı geç seyrân ile

Bâde vir de ömrü nuş it bâde-i hûban ile

Revnağı bu kâ'inâtuñ şehr-i Kıstantindedür

Şûle saldıkça zemin üstüne mâh-ı encümen

Nergis-i ra'nâ biter hâk üzre her güşe çemen

Dir zebân-i cân ile sorsan bu güftârı çü men

Revnaķı bu kâ'inâtuñşehir-i Kostantindedür

Feth idüp Sulţan Muĥammed anda çün câ eyledi

Kâr-i âliler yapup firdevs-i a'lâ eyledi

Degmemiş ey Aynî pür ğılman ü havrâ eyledi

Revnaķı bu kâ'inâtuñşehir-i Kostantindedür (Çelebi, 2001, s.20,21)

CELÎLÎ

MURABBA

Şehr-i ĥüsnüñ şimdi mâhı bir nigâr-ı sâdedür

Mihr-i gerdün işüğinde bende-i üftâdedür

Gül gibi nüş itdüĝi dâ'im elinde bâdedür

Şol güzeller pâdişâhı kim sipâhî-zâdedür

Sürse meydân-ı cemâle esb-i nâz ol şeh-süvâr

Göricek anı gider elden 'inân-ı ihtiyâr

Mâh-ı nev olur kılıcı kabzasından şermsâr

Şol güzeller pâdişâhı kim sipâhî-zâdedür

Avlayup şehr-i Sitânbuluñ gözi âhûların

Ruĥları gül lebleri mül ĝonca-i ĥoş-bûların

Nüş ider her dem bûlarla Rûm ili toluların

Şol güzeller pâdişâhı kim sipâhî-zâdedür

Ĥancerine öykünüp gâhî hilâl olur kamer

Gâh olur meydân-ı ĥüsninde tutar sîmîn-siper

Yaraşur mihr olsa aña altun üsküflü nöker
Şol güzeller pādişāhı kim sipāhī-zādedür

Åh kim ol cevri[i] çok mihr ü vefāsın az ider
Ben niyāz itdükçe nāz u şīveye āgāz ider
At kulağılar içüp ‘uşşāka ol şeh nāz ider
Şol güzeller pādişāhı kim sipāhī-zādedür

Şol gözi āhū için āhum kemendümdür benüm
Cāna başa qalmamaq yolında bendümdür benüm
Bendesiyem ben Celīlī ol efendümdür benüm
Şol güzeller pādişāhı kim sipāhī-zādedür (Nas, 2018, s. 47,48)

AHMED-İ RIDÂN

İSKENDERNÂME

Ber-taht Nişesten-i Sulţān Mehemmed hān

Oldı çün Sulţān Mehemmed milke hān

Bende-i fermān oldı emrine sipāh

'Adliyile buldı revnaq memleket

Üstüvār oldı esās-ı salţanat

Başına urındı tāc-ı cevheri

Cismine geydi kabā-yı serveri

Buldı anuñ cūd'ile zīnet zamān

Oldı eyyāmında āsūde cihān

Gönliñi halkuñ kamu almış idi

Şenlerin cümle ŝikār itmiş idi

Ġālib oldı çünki her hān üstine

Yüridi evvel Karaman üstine

Yalvarup niŝfini virdiler aña

Yürimeye tā ki anlardan yaña

Didiler kim kılmıŝuz biz çok günāh

Olmıŝuz sen pür-keremden ‘özr-hāh

Anlaruñ kıldı kelāmın ŝeh kabūl

Buldılar anlar murādına vuŝul

Anlaruñla eyleyüp ‘ahd ü qarār

Döndi girü tahtına ol tēc-dār

İki yıldan soñra ol ŝāhib-ķırān

Çekdi İŝtanbul'a leşker bī-kerān

Her taraftan geldi leşker bī-ŝümār

K'alalar İŝtanbul'ı idüp hiŝār

Kūs ile çalındı sūr-nā vü nefir

K'ideler kâfirler ile dâr u gîr

Hep düzeldi meymene hem meysere

Düzdiler alb ü cenâhı yek-sere

Yidi yüz biñ kişi olındı şümâr

Her biri bir pehlevân-ı nâm-dâr

Didiler Tekfur'a geldi ejdehâ

Kim deminde bulımaz kimse rehâ

Geldi şâh İştanbul'ı kıldı hışâr

Eyledi kâfirler ile kâr-zâr

Ĝâziler çün kûs-ı harbi çaldılar

Toplar atup mancınıklar urdılar

şeh buyurdı kimhışârı yıalar

Kâfirüñ cânını oda yaalar

İdeler oĝlın ızın amu esîr

Hep ıralar irkegin bernâ vü pîr

uru yirde gemiler yüritdiler

Bir depeden çeküben aşurdılar

Top ile İstanbul'ı taldurdılar

'Ākıbet yağmā idüben aldılar(Avcı, 2013, s.1036-1038)

AHMED PAŞA

KASİDE

Ey қаsr-ı felek-rifa't-ü-ey tāk-ı mu'allā

Her bāb ile beñzer қаpuña Cennet-i Me'vā

Gerdūnda ne saқfuñ gibi bir beyt ola ma'mūr

Cennetde ne ferşüñ gibi bir 'arş ola a'lā

Hem Zāt-ı 'İmādā işigüñ mesned-i 'ālī

Hem menzil-i Maḥmūda қаpuñ maқsad-ı aқşā

Hācet elin urmağa tavāf içre melā'ik

Kā'be қаpuñuñ ḥalkasıdur 'urve-i vüṣṣā

Şan āyine-i ḡayb-nümā oldu ruḥāmuñ

Ki itdi dü cihān naқşını gün gibi hüveydā

Mirқātuña bir pāye yedi çarḥ-ı muṭabbak

Eyvānuña bir tāk toқuz қubbe-i 'uzmā

(...)

Hōrşīd işidüb didi ki ey mah yirüñ bil

Ben vār iken ol mertebe degmez saña zīrā

Ferrāşlaruñ çalduğı cārüb ile her şubḥ

Kāfūr ğubāri ile tolar k̄ubbe-i minā

Cārüb-şıfat beste-miyān olsa yiridür

Kim yüz sürüyüb süpürür işiğüñi pāk Cevzā

Bezmüñde yanan şem' den uyarmağa kıñdıl

Her gice gelür revzenüñe mäh-ı mu'allā

Nāhīd nevāsından ider bezmüñi mağñī

Muṭriblerüñ alsa ele k̄anün ile şeş-tā

Aqvāl-i mağannīñi semā' ideli her şeb

Ta'līme gelür çengün alub Zöhre-i zehrā

Çün maṭbaḥuñun dūdınadur çarḥ hevā-dār

Ṭolarsa dımāğına ne ṭañ her gice sevdā

Şol serv ki dīvāruña naqş eyledi naqqāş

Teşbīh olunmağa yarardı aña Ṭübā

(...)

Şādī ile geçer 'ömr gibi tāze-vü-ḥurrem

Şol şu ki sarāyuñda hemīşe olur icrā

Kevşer mi bu yā şerbet-i cüllāb-ı revān-baḥş

Yā nehr-i leben ki itdi cinān bāğını iskā

Hem baħr-i sipihr anda ħabāb-ı gūzerāndur

Hem Ĥūt-ı felekdür aña dil-teşne-vü-zam'ā

Buħavz mı yā çeşme-i ħörşid-i cihan tāb

Bu ferş mi yā Cām-ı Cihān-bīn-i mücellā

Mir'āt-ı müzehheb aşar altun resen ile

Ĥörşid ki ola levħa-i zerrīnūñe hem-tā

(...)

Ķaşruña kaçan beñzeyeye bir māh ile eflāk

Kim mihr-liķālarla tolu bunda zevāyā

Ahūlar olur bunda perī-peyker-ü-müşgīn

Ṭūṭiler olur bunda şeker-ħande-vü-gūyā

Her gün ser-i kaçruña çıkar mihr-i dil-efrūz

Kim şāh-nişīnūñi görüb ide temāşā

Nā-geh görünür gözine bir māh-liķā kim

Germ olub ider revzenine kendüzün ilķā

Bālā-yi sarāyuñda tutar kaçr-ı refi'ūñ

Gerdün-ı berîn üstine bir hayme-i vâlâ

Tâ kim toğa sa'd ılduzı ol bürc-i şerefdin

Mâh ile muķārin görine Cem'-i Süreyyâ

Şol mâh-ı sa'âdet kim ide kaçruñı kılur menzil

Hörşid-i cihāndur ki felek farkına kor pā

Sultān-ı salātin-i cihān Şāh Muhammed

Cemşid-i kader-ķadr-ü- Feridün-i kaçā-rā

(...)

Şāhā ne var oldu ise evvelki sarāyuñ

Ķudsilere yüz urmağičün Mescid-i Aķsā

Ķün eyledüñ ol Ka'be-i 'ālīyi 'imāret

Oldı aña taḥvīl bu gün kıble-i 'ulyā

(...)

Şol gevher-i ter-naẓm ki aña irmedügi içün

Deryāya düşer ğayret ile lülü-yi lālā

Şol midḥat-ı a'lāñı ki vaşfinda bu kaçruñ

Şoffañdaki zer levḥde taḥrīr ola Şāhā

Tolaşdı siyeh baḥtum ucından dilüme kııl

Kim yazamadum şulşini bir harfinüñ ammā

Düzdüm tabağ-ı ‘arzda bir silk-i cevāhir

Kim meclisüñe naql ola ol ‘ıkd-i Şüreyyā

Kanda bula medhüñ gibi şirîn şekeristān

Ahmed gibi bir tütü-i ter-güy-i şeker-hā

(...)

Bünyād-ı sarāyuña budur ahsen-i tārīḥ

Kim ide mübārek tapuña hayy-i tūvānā (Tarlan, 1996, s.23-32)

CEMÂLÎ

**Ve eyzān lehu fî -medḥihi li-münāsebeti fethi'l-Kal'ai'l-Ḳoştañaniyye ḥurremet
‘ani'l-āfāt**

Zihî ki ḥurrem olupdur bahār-ı feth ü zafer

Ki oldı gülşen-i dil lāle-zār-ı feth ü zafer

Münevver oldı cihān yine nūr-ı nuşretile

Çü leyl-i miḥneti sürdi nehār-ı feth ü zafer

Zülāle eyledi sîr-āb rûḥ-ı teşne-lebin

Ḥayāt ābı gibi cüyibār-ı feth ü zafer

Zemāne Vāmıḳ-ı ‘Azrā-yı ğamdan aldı murād

Güşāde oldı çü sîmîn-‘izār-ı feth ü zafer

Yazıldı sīnelerūñ levhine şafā nakşı
 Çü çekdi haṭṭ-ı vefāyı nigār-ı feth ü zafer

Ḳulūb beytini kılmağa luṭf ile ma‘mūr
 ‘İmāret oldu temāmet diyār-ı feth ü zafer

Göñül ki meyl ide gül-zār-ı zevke fırsatdur
 Ki hūb u hurrem olur sebze-zār-ı feth ü zafer

Zevi'l-‘uḳūl işidür çün nidā-yı Fa’tebirū
 Gerek ki eyleyeler i‘tibār-ı feth ü zafer

Hezār şükr ki aḥmezleyin helāk itdi
 ‘Adūları sitem-i intizār-ı feth ü zafer

Ne ola sīmuya zer kim bu yola ola fidā
 Hezār cān u göñüldür nişār-ı feth ü zafer

Ki mīr-i milk-i ğazā Ḥazret-i Meḥemmed Ḥān
 ‘Aliliğ itdi çeküp Zü'l-fiḳār-ı feth ü zafer

Murād-ı ümmet-i Aḥmed-penāh-ı halk-ı Ḥudā
 Şeh-i cihān u ḥudāvendiğār-ı feth ü zafer

Ḥuceste-ṭāli‘u ferruḥ-ruḥ-ı Sikenderdür

Sa'īd- aḥter u şāhib-veķār-ı fetḥ ü zafer

Göçürdi menzil-i Kōnstantıniyyeden küfri

Ki ehl-i dīn ideler iftiḥār-ı fetḥ ü zafer

Hişārı burcına ol resmile çıkardı beden

Ki evce irdi hevādan ğubār-ı fetḥ ü zafer

Geçürdi Şancağ-ı İslāmı 'arş-ı ā'līden

Zihī şehen-şeh-i a'lā vü yār-ı fetḥ ü zafer

Ġazā-yı ekberi oldı beyān-ı fetḥ ü mübin

Cihānı tutmağıçün iştiḥār-ı fetḥ ü zafer

Çü tır ü nīze çekildi mişāl-i ḥaṭṭ-ı şecer

İrişdi gülşen-i nuşretde bār-ı fetḥ ü zafer

Düşürdi heybet-i āvāzı şark u ğarba şadā

Çün aldı bahrile berden kenār-ı fetḥ ü zafer

Kimine bendesinüñ yāri nuşret ü ruḥşat

Kimine çākerinüñ yiri dār-ı fetḥ ü zafer

Zihī Sikender ü Dārā ki dār-ı İslāmuñ

Sa'ādetinde olupdur medār-ı fetḥ ü zafer

Sürüp semendini şayd itse şīr-i gerdūnı

‘Aceb mi çünkü anuñdur şikâr-ı feth ü zafer

Bu resme k'eyledi a‘dâ-yı bî-ķarâr helāk

Meger ki var idi ķavl ü ķarâr-ı feth ü zafer

Süheyl-i ‘izzetini bām-ı kaşr-ı saltanata

Çıķardı zülfiyle nev-bahâr-ı feth ü zafer

Diyâr içinde nola ķılsa Zâl u Rüstemlik

Ki kem ķulı durur İsfendiyâr-ı feth ü zafer

Yiridür olsa ‘adü hāk ü ğarķ-ı baħr-ı bela

Ki viridi bāda ğülin yine nār-ı feth ü zafer

Çü şaldı atını ol Şāh ķalb-i ā‘dāyı

Piyāde eyledi çābüķ-süvār-ı feth ü zafer

Hudaya ħamd ki fi‘li ferah revāyiş olup

Mu‘aţţal eyledi aħzānı ķār-ı feth ü zafer

‘Aceb mi bülbül-i cān olsa hoş-nevā

Pür oldı verd-i şafā mürğüzār-ı feth ü zafer

Du‘alar eyle Cemālī bu şükre şükranē

Ki payidar ola ol kām-ķār-ı feth ü zafer

Niçe kılursa şabā bergini gülün hurrem

Niçe olursa ter ü tāze bār-ı fetḥ ü zafer

Hasūd u düşmenini miḥnet ile eyleye ğark

Hurūş u cūş ile mevc-i biḥār-ı fetḥ ü zafer

Nevā virüp dil-i ‘uşşāka ‘iyş-i āvāzı

Maḳām-ı Zühreye irsün hişār-ı fetḥ ü zafer (Derdiyok, 1994, s.61,62)

KIVÂMÎ

ŞIFÂT-I RŪZ

Meger bir şubḥ mihr-i āsumān-gîr

Sifid açıla geçdi levḥe taḥrîr

Ḳarasın yudı yüzinden cihānuñ

Mücellā kıldı saḥḥın āsumānuñ

Eline aldı zerden hāmesini

Açup yazdı zamānuñ nāmesini

Ḳılup rüşen bisâṭ-ı āsumānı

Tamāmet nūra ğark itdi cihānı

Ufuḳdan nur dökdi açdı revzen

Yine dünyâyı kıldı taze gülşen

Zemîn yüz şevk-ıla pes geldi cūşa

Yine ‘ışk ehli başladı hurūşa

Çü diller oldı yine ğamdan āzād

Ser-ā-ser şehr-i cān oldı girü şād (Uygur, 2018, s.98)

ENVERÎ

DÜSTURNÂME

Bunda mezkûr ol hidîvün medhidür

Dahı âsârı hem anun fethidür

Çün atası mevti oldu âşikâr

Fitne vü âşûb doldu her diyâr

Lâz-ili’n Vılk-oğlu kâbin adına

Kızla aldı resm ü âyîn adına

Diler İstanbul tekfûrı hem il

Doldu âlem fitne oldu derhem il

Anadolu tîg-i bürrân ser-te-ser

Elde tutmuş rumh-ı lerzân ser-te-ser

Karaman-oğlu adüvu’llâh dîn

Karaman'dan oldu a'dâya mu'în

Derdi leşker Edrene'den pâdişâh

Kıldı pes Anadolu'ya azm-i râh

Cavk cavk ardınca erişdi guzât

Bursa'da pür-leşker oldu kâyinât

Karaman-oğlu'na erişdi haber

Kaşdı Taş-il'e becid der el-hazer

Geşdi çün Karahisâr'ı pâdişâh

Çaydan öte kıldı Ak-şehr'e nigâh

Alay alay saf saf oluban guzât

Pâdişâhile yürüyüp depdi at

Geldi dedi pâdişâha bir cüvân

Kaşdı gitdi Taş-ili'ne Karaman

Ol seker kaya başında karga-vâr

Geh biner geh yeder iki yorga var

Dedi hem vardur babucum iki çift

Kim gâyem yapışduram ben ana zift

Bulam ol kaçgun kulumı arayam

Dagını taşını anun tarayam

Pes Karaman-oğlu İbrâhîm Beğ

Elçi göndürdi der ana durma teg

Elçi geldi ele ayağa düşer

İbn-i Mevlânâ zârısı hadden aşar

Merhamet kıldı yine sultân anı

Eyledi gamgîn iken şâdân anı

Varuban Mahmud Beğ eyledi pend

Sulh İbrâhîm eder çok işdi and

Ol il ederdi du'â leyl ü nehâr

Kim Karaman-ili'n ala şehriyâr

Olmaz anlarun du'âsı müstecâb

Bî-hatâ sulhu görür begler savâb

Şeh dedi hikmetle Yunân illerin

Hak vere alam Karamân illerin

Çünkü her iş vaktine merhûn durur

Şimdi devrân anı şâha döndürür

Anadolu'ya olur beglerbegi

Hazret-i İshâk Paşa er yigi

Aydın-oğlu'n Mentеше-oğlu'nu hem

Çıkarur ilden varup çekdi alem

Rûm-ili'ne çünkü geldi pâdişâh

Dinle ne tedbir eder zıll-i İlâh

Dedi İstanbul Boğazı'nı kesem

Ol adüvu'llâha yel gibi esem

Çün sekiz yüz elli altı oldu sâl

Buldular ol yörede birkaç cibâl

Kara-deryâ'dan yana bir kal'a sarp

Yapdı andan urdı İstanbul'a darp

Nice kal'a ancılayın bir hisâr

Görmedi âlem içinde rüzgâr

Husrevanî kûp gibi çok toplar

Atılır kûhlara andan kuplar

Ne gemi geçemez andan kelebek

Kim ururlar topıla geçse sinek

Pes Frenk'ile Sitanbul h r u z r

Kaht u teng den kamu kıldı niz r

Ç n sekiz yüz elli yedi oldu  m

Edrene'de doldu leşker-i ejdeh m

Ő h-ı G z  kasd-ı  stanbul eder

Künkler d kd  çeküp aldı gider

Kir-Lik  geldi Hal l'e der meded

M l çok aldı Őehi kılmaga redd

Okı Ő h atdı anı kim d ndert r

Pes Hal l anları mahzun gönderür

Mülk-i Osman'da ne kim varsa gemi

Geldi  stanbul'a bile  demi

Kal'aya karŐu konar Ő h-ı guz t

Doldu sahr  v  k h leşker her cih t

Toplar d z ld  önünde metris

D Őd  a' d nun içine vehm   teres

EriŐ r n g h dört ulu köke

YetiŐ r  v zı  sl m'un göge

Köke dopdoluydu harbî Frenk

Dimneler şîrile geldi kıla cenk

Her taraftan geldi istişfâ' çok

Kâfirün etbâ'ıyla eşyâ'ı çok

Toplarla kıldılar zîr ü zeber

Burc u bârâyı savaştur bahr ü ber

Kalmışdı onu Cemâziyelâhir'ün

Katl Seşenbe gün oldu kâfirün

Yaya oğlanları geldi subh-dem

Hamle üç kez etdi çok saçıldı dem

Şâh-ı Gâzî ata çün oldu süvâr

Yürüdü alay düzüben üstüvâr

Top yıkdugı gedükdeki Frenk

Kaşdı mecrûh oldu kılımadı cenk

Kesilüp tekfûr-ı düşmenün başı

Oldu hem perdâht İstanbul işi

Geldi düşdü ana ashâb-ı Resûl

Çok cefâlar çekdi ashâb-ı Resûl

Çok çeriyle geldi nice pâdişâh

Hak ta'âlâ vermedi bu fethe râh

Yapılup devr-i Süleyman'dan berü

Çok selâtîn fethine vermişdi rû

Cümlesi ol hasretile gitdiler

Fethine anun vasiyyet etdiler

Fazlına bu pâdişâhundur delîl

Âleme zıll-ı İlâh'undur delîl

Kıldı feth İstanbul'u hasmun bilin

Üzüben zîr ü zeber kıldı ilin

Fitneye her yana İstanbul sebeb

Nice ola şâha verdi Hak Çalap

Çünkü böyle oldu İstanbul'a hâl

Hûb-rûlarla cihânı tutdu mâl

Çünkü buldu ara yerden tılsım

Pâdişâha oldu her iklim kısım (Öztürk, 2012, s.41-45)

(...)

CLAVIJO

Sur içindeki şehirde çok sayıda tatlı su çeşmesi ile sarnıcı vardır. Kutsal Havariler Kilisesi'ne komşu mahalleden itibaren tepeden tepeye, evlerin ve bahçelerin üzerlerinden geçen bir su kemeri, bu bahçelere gerekli suyu akıtır. Pera'ya geçmek için kullanılan kapıya giden yolun ucunda borsa vardır. Yolun ortasında ise sağlam yapılı teşhir kafesi bulunur. Burada işledikleri suçtan dolayı hapse mahkûm olanlar ile ekmek, et gibi şeylerde hileli tartı yaparak şehir nizamına aykırı davrananlar, gece ve gündüz yağmurun, rüzgârın altında teşhir edilirler. Kimse buradan onları kurtaramaz. Surların dışında, Pera'nın karşısında kıyıda, sayısız derecede çok mağaza ve dükkanlar sıralanır. Bunlarda her çeşit mal satılır. Bizanslılar, şehre Konstantinupoli değil Eslambol derler (Eyice, 2017, s.144).

Pera ise, küçük bir şehir olmakla beraber çok kalabalıktır. Etrafını güçlü bir sur duvarı çevirir, içinde çok güzel inşa edilmiş mükemmel evler bulunmaktadır. Burada Cenevizler yaşar, evler kıyıya çok yakındır. Su ile şehir suru arasında ancak gemilerin bodoslamasının sığabileceği kadar mesafe vardır. Duvarlar kıyıları boyunca uzanır, yukarıya doğru çıkan uçları tepenin zirvesinde, çok yüksek ve içinde muhafızlar olan bir kulede birleşir. Bu tepenin arkasındaki başka daha yüksek bir tepe, Pera ve Konstantinopolis'i kuşattığında Sultan'ın karagâhını kurduğu yerdir (Eyice, 2017, s.144).

Panagia Peripleptos Kilisesi'nin haricinde birçok serviler vardı. Kilisenin asıl binasının dışı da birçok resim ve tasvirle süslenmişti. Kiliseye girerken sol tarafta Hazreti Meryem'in ayaklarının dibinde otuz kale ve şehrin temsil olduğu ve isimlerinin Yunan harfleriyle yazılı olduğu bir tasvir dikkatimi çekti. Anlatıldığına göre bu kale ve şehirler, İmparator Romanos tarafından (1028-1034) bu kiliseye vakfolunmuştu. Kilisenin bir köşesinde İmparator Romanos'un mezarı görülmekte idi. Eskiden bu mezar, altınla kaplı ve kıymetli taşlarla işli imiş. İki yüz sene evvel Lâtinler, İstanbul'a girdikleri zaman bu mezarı da yağma etmişler. Kilisede bir başka imparatora ait bir mezar daha var. Burada Vaftizci Yahya'nın diğer kolunu gördük. Kakat bu kol hiç bozulmamış gibi görünüyordu. Çünkü bize anlattıklarına göre Hazreti Yahya'nın bir

kolu yanmamış. Bu kol, altın çubuklar arasında muhafaza olunuyor. Aynı kilisede bize küçük bir haç gösterdiler. Papazların anlattığına göre bu haç, bizzat İsa Efendimiz'in, üzerinde çarımha gerildiği asıl haçtan yapılmış. Tahtanın rengi siyahtı. İstanbul'u kuran İmparator I. Konstantinus'un validesi Kudüs'e giderek hafriyat yaptırmış ve asıl salibin bu parçasını buldurmuş (Meriç, 2010, s.93).

JOHANNES SCHİLTBERGER

Etrafı sur duvarları ile çevrili olan şehrin 85 kapısı vardır. Üçgen şeklinde olan İstanbul'daki iki taraf denizle sınırlanmıştır. Yunanlıların istimboli dedikleri şehir Türkler tarafından Stambol olarak adlandırılır. Şehrin karşısındaki Pera'ya ise Yunanlılar Kalathan derler. İstanbul'un karşısındaki Schuter adlı yerde ise Türkler vardır. Buranın Üsküdar olduğu kolayca anlaşılır (Eyice, 2017, s.161).

Heykelin elinde uzun süredir bir altın elma varmış. Bu onun Hristiyanlar ve putperestler üzerinde güçlü bir hükümdar olduğunun işaretiymiş... Bu şehirde dünyada rastlanabilecek kiliselerin en güzeli olan bir kilise vardır. Buna Saint Sophia denir. Üstü bütünüyle kurşun örtülmüştür. İçeride ise duvarları sanki ayna gibi parlak mermerler ile kaplıdır. Ayasofya'nın hepsi de, tunç kaplı yüz kapısı vardır (Eyice, 2017, s.161).

PERO TAFUR

Çevresini kötü durumda bulunmasına karşılık kilise henüz yapımı bitmiş gibi mükemmel haldedir... Zeminden bir mızrak boyundan itibaren içi mozaikler ile kaplanmış, taban itina ile biçilmiş harikulade büyük taşlar ile döşenmiştir... Çok büyük ve yüksek olan orta bölümün ortasında mozaik ile işlenmiş bir Baba Tanrı (yani Pantokrator) tasviri vardır, aşağıdan bakıldığında bu tabii ölçülerde gibi görünür, fakat söylendiğine göre bir ayağı bir mızrak boyudur, bir gözünden diğeri arasındaki açıklık pek çok karış uzunluğundadır (Eyice, 2017, s.172).

Bunun üstünde altın kaplamalı tunç bir ata binmiş imparator vardır. Bu bir eliyle Türkiye'ye işaret eder, diğer avucunda ise, bütünü dünyanın elinde olduğunu belirtmek üzere bir küre tutar. Ancak bir kargaşada bu yuvarlak yere düşmüştür... Bu atın zincirler ile kaideye bağlanması ve kürenin emniyete alınması, sekiz bin duka altınına mal olmaktadır. Söylendiğine göre, buradaki imparator Constantinos'tur. Eliyle işaret ettiği yönden gelen bir tehlike, Grek ülkesinin yok olacağını haber vermektedir (Eyice, 2017, s.172).

CHRISTOPHORE BUONDELMONTİ

... deniz surlarının dışında, eskiden Vlanga (Langa) adı verilen bir limanın yer aldığı küçük bir ova vardı. Burası, bugün sebze bahçelerinin bulunduğu eski Eleuthere ve Theodosios limanıydı (Vllanga Bostanları) ve düzlüğü çevreleyen bir sur ve iki de kule ile korunuyordu... burası eski Condoscolion limanıydı. "Iustinianos Evi"nin yakınlarında, deniz civarındaki bir tepenin üstüne kurulmuş devasa bir gözetleme kulesi denizin tahribatı yüzünden çökmüş durumdaydı. Bu kule, Marmara'dan gelen gemilere büyük limanın girişini gösteren bir fenerdi. Hemen yakınındaki küçük liman imparatora aitti ve Büyük sarayın yani Boukoleon Sarayı'nın limanıydı (Ebersolt, 1999, s.44).

... bu sütunun (Haçlı Sütun) yanı başında, üstündeki yaldızlı at heykellerini Venediklilerin kendi vatanlarına götğ-ürdükleri ve Saint-Marc Kilisesi'ne yerleştirdikleri dört sütun daha dikliiliydi. Saint-Apotres kilisesinin yakınlarında da "tepesinde, brozdan yapılmış bir melek ve önünde diz çökmüş imparator Konstantinos'u temsil eden bir heykelin bulunduğu" başka bir sütun vardı. Bütün bu sant eserleinden yalnız bir tanesi bozulmadan kalabilmiştir: o da, bir rivayete göre Theodosios II tarafından Chio'dan geri getirilen ve Hipodrom'a yerleştirilen Saint-Marc'ın dört atıdır (Ebersolt, 1999, s.48).

ANGIOLELLO

Sultan birçok mabet yaptırmıştır. İçlerinden biri özellikle güzeldir. Şöyle ki; mermer sütun ve taşları belirlediği yere getirmiş, orada Ayasofya kubbesi biçiminde büyük bir

kubbe bina ettirmiştir. Bir dairesi hariç içi tümüyle beyazdır. Bitki ve motiflerle bezeli bu daireye bazı Arapça yazılar nakşedilmiştir. Bazıları somaki ve serçe gözünden olmak üzere pek kıymetli mermer ve sütunlarla bezeli bu mabette çok sayıda kandil bulunur ki aralarında zarif altın zincirlerle sarkıtılmış devekuşu yumurtaları bulunur. Yerler bütünüyle büyük ve güzel halılarla örtülüdür. Zira Türkler bunların üstünde ibadet ederler. Bu kubbenin, üçü ön cephede ve birer tanesi iki yan cephede olmak üzere beş adet kapısı vardır. Bu kapılar, kakma usulünde ince yaprak tasvirleriyle bezenmiştir. Yan kapılardan birinin önünde bir giriş vardır ki küçük bir avlu biçimindedir. Çevresinde güzel sütunlu yüksek revaklar vardır. Bu revaklar kurşunla örtülü ve mermerle kaplıdır. Avlunun ortasında fiskiyeli büyük bir çeşme vardır. Ortasından havaya fişkırان sular önce küçük bir havuza, sonra oradaki fiskiyelerle ondan daha geniş ikinci bir havuza düşer. Suları havuzdan havuza geçen bu çeşmede Müslüman halk, ibadetten önce temizlenir. Avlunun dışında, ancak birkaç geçidi bulunan, çevresi bir buçuk mil uzunluğunda, bu avluyla beraber mabedi de içine alan bir dış avlu daha vardır ki sağ ve soldan iki yanında medreseler uzanır. Tonoza örtülü ve kurşunla kaplı bu medreselerde, mabetteki ibadetleri düzenleyen din adamları ve talebeler için odalar bulunur. Ayrıca bütün bu kimselere Sultan tarafından maaş verilir (Meriç, 2010, s.135).

SONUÇ

“*Divan Edebiyatında İstanbul: 15. Yüzyıl*” adıyla hazırlanan bu tez çalışması sırasında İstanbul’u konu alan birçok metin üretildiği tespit edilmiştir. Bu metinlerde de ağırlıklı olarak 15. yüzyıl İstanbul’unun öne çıktığı görülmüştür. Çünkü bu asır; İstanbul denen şehrin el değiştirmesidir, tarihî çağların sınırlarının yeniden çizilmesidir, Doğu ve Batı kültürlerinin iki kıtanın birleştiği bu mekânda harmanlanmasıdır. Çok önemli bir tarihî değişimin yaşandığı bu asırda, İstanbul ile ilgili yapılan metin araştırmalarında İstanbul’a yönelik Batı eserlerinin sayıca çokluğu dikkat çekmiştir.

Çalışmada 15. yüzyıl divan şiirindeki İstanbul’un inanç hayatının; Müslümanlık, Hristiyanlık, Yahudilik gibi dinlerin, yardım dilenen Yüce Allah’ın, Hz. İsa ve Muhammed gibi peygamberlerin, kutsal mekânları oluşturan Cennet, Kâbe, Mescîd-i Aksâ, Ayasofya gibi isimler etrafında oluştuğu tespit edilmiştir. Sosyal ve siyasi hayatı; sanatkârlar, tarihî-efsanevi şahsiyetler, ülkeler ve semtler, musiki, etnik yapı oluşturmaktadır. Coğrafi ve doğal yapıyı; deniz, bağ ve bahçeler, hava, su, toprak, bitkiler ve çiçekler tamamlamaktadır. Sanat hayatını; bu hayatı anlatan şairler ve bu anlatılara konu olan sütunlar, saraylar, hamamlar, imaretler, surlar, çeşmeler oluşturmaktadır.

15. yüzyıl divan edebiyatında İstanbul konulu şiirlerde deniz; güzelleri, güzelliği ve mehtabıyla; kuleler, yükseklikleri ve deniz manzaralarıyla; bağ bahçe, Firdevs gibi ve cennetten güzel oluşlarıyla, uçsuz bucaksız gülleriyle; bitkiler, güzellere benzeyen boy ve görsel özellikleriyle; hava, gönül açıcılığı ve ruhu koruyuculuğuyla; suyu, gülsuyu gibi oluşuyla, berraklığıyla, şeker gibi tadıyla ve saraylarda sürekli akışıyla; toprağı, misk ü anber benzerliğiyle, gönül dinlendiriciliğiyle ve cennet gibi oluşuyla; köşkler, eğlenceleriyle ve sürekli akan berrak sularıyla tasvir edilmiştir.

15. yüzyıl divan şiirinde ve tarihî metinlerinde Ahmed-i Rıdvân, Avnî, Cemâlî, Necâtî Bey, Aynî, Ahmed Paşa, Adnî, Celîlî, Mihrî Hatun, Cem Sultan, Tâcizâde Cafer Çelebi, Molla Aşkî, İbrâhim İbni Bâlî, Cem Sadisî adlı şairlerin, Enverî, Âşıkpaşazâde, Kıvamî,

Tursun Bey ve Sarıca Kemal adlı tarihçilerin, eserlerinde İstanbul'u çeşitli yönleriyle ele aldıkları, övdükleri, cennete benzeterek teşbih ve mübalağalı bir anlatım yolunu seçtikleri görülmektedir.

Batılı seyyah ve tarihçilerin nesirlerindeki İstanbul fetih öncesi elde tutulan çok değerli bir mekân olarak övülürken fetihten sonra ise ellerinden alınan ve harap olan kayıp bir değer olarak görülür.

Avrupalıların kaynaklarından Konstantinopol'ü dinî ve ticarî yönden çok değerli gördükleri, desteklemelerindeki temel amacın da bu iki amaca bağlı olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Seyyah tarihçi ve elçilerin metinlerinde Ayasofya'nın da hemen hemen Konstantiniyye kadar değerli ve güzel görüldüğü ortadadır. Bu desteklemeye dayalı olarak da Avrupa'nın Bizans İmparatoru'na baskı yapabilecek ve şehrin teslim edilip edilmemesinde İmparator'un kararına müdahale edecek derecede söz sahibi oldukları görülmektedir.

Tarihî ve efsanevi şahsiyetlerde Yıldırım Bayezid, Konstantin ve II. Mehmed (Fatih), "Kısra", "Vâmık u Azrâ", "Zaloğlu Rüstem", "Dârâ", "İskender", "İsfendiyar", "Hz. Ali", "Hayderî" gibi isim ve sanlar teşbih ve telmih yoluyla verilmiştir.

"Kostantiniyye", "İstanbul", "Amasya", "Edirne", "Galata", "Pera", "Üsküdar", "Hipodrom", "Mescid-i Aksâ", "Kâbe", "Ayasofya", "Saray (Topkapı)", "Yedikule", "Hisar (Anadolu ve Rumeli)", "Cennet", "Firdevs (Cenneti)", "İrem bağı", "Asel ırmağı", Rıdvan Cenneti, "Hayber", "Hidistan", "dükkân", "Zühre (yıldız)", "Venüs (yıldız)", "kasr (köşk)", "eyvân", "iskele", "Karaman", "Trabzon", "kilise", "manastır", "kutsal emanetler", "meydanlar", "dikili taşlar", "evler", "sokaklar", "Augusteon Meydanı", Saint-Apotres Kilisesi, Studios Manastırı gibi mekân ve eşya isimleri karşılaştırma, güzellik, halkının aidiyetini belirtmek ve benzetme tasvirleri için kullanılmıştır.

Unvan olarak “sâhib-kıran”, “gazi”, “sultan”, “şah”, “han”, “padişah”, “papaz”, “elçi” “zümrüt yeşili” övgü; “tefur”, “Rum Vezir”, “kâfir” nitelermeleri yergi için kullanılmıştır. Silah olarak “Zülfikâr”, “top”, “hisar”, “kale” isimleri yer almıştır.

Batılı seyyah ve tarihçilerin İstanbul’u fetih öncesi ve sonrası kendi bakışlarıyla anlattıkları görülmüştür. Konstantinopolis olarak gördükleri İstanbul’u anlatırken Müslümanlığı “Türkler ve ticaret” kelimelerinden başka bir kültürel bağlamda vermeyen, kiliselerin yanında camileri hiç görmeyen ama kendi kültürlerine ait eserleri ve yaşam tarzını Hristiyan bakışıyla etraflıca vermeleri de metin incelemelerinde görülmüştür.

Sonuç olarak İstanbul’un bu dönemde tarihî, siyasi, sosyal ve coğrafi özellikleriyle şiirlere ve de tarihî metinlere konu olmasının sadece onun başkentliğine atfedilen önemden değil aynı zamanda haklı olarak övülmesine gerekçe olan güzelliğinden kaynaklandığı da görülmektedir. Yerli ve yabancı sanatçıların üzerinde ittifak ettikleri övgü dolu metinler de çok değerli gördükleri İstanbul’a verdikleri değer göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Altan, E. (2017). İstanbul'un fethi sırasında şehirde yaşananlar ve psikolojik durum. *Tarih Dergisi*, 66, 63-67.
- Altun, M. (2017). *Hikmet-Nâme*. Erişim adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Arslan, M. (2018). *Mihri Hâtun Divânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Avcı, İ. (2013). *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâme'si*. (Doktora Tez).Balıkesir Üniversitesi. SBE. Balıkesir.
- Ayvazoğlu, B. (1997). *Güller Kitabı*. Ankara: Akçağ.
- Bayram, Y. (2018). *Adli Divânı (Divân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni)*. Erişim adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Bilgili, A.E. (2011). *Şehir ve kültür İSTANBUL*. İstanbul: Profil.
- Çelebi, A.H. (2001). *Divan şiirinde İstanbul*. Ankara: Hece.
- Derdiyok, Ç. (1994) Cemâlî hayatı, eserleri ve divânı. USA.
- Doğan, M.N. (2014). *Fâtihi Divânı ve şerhi*. İstanbul: Pasifik.
- Ebersolt, J. (1999). *Bizans İstanbul'u ve Doğu seyyahları*. (İlhan Arda, çev.). İstanbul: Mataş.
- Ece, A.(2008). *Fetih sonrası İstanbul'un dini, sosyal ve kültürel dönüşümü (1453-1511)*. (Yüksek lisans tezi). SBE. Ankara.
- Erzen, M.Halil (2013). Divan şiirinde mitolojik ve efsanevî şahısların kullanımına iyi bir örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8, 835-854.
- Eyice, S. (2017). *Yabancıların gözüyle Bizans İstanbul'u*. İstanbul: Yeditepe.
- Gündüz, A. (2008, Bahar). İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi, Türk-İslâm ve Avrupa açısından önemi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 17, 51-66.

- Horata, Osman (1991). XV. yüzyıl şairlerinden Cemâlî'nin hayatı ve eserleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 51-81.
- Horata, Osman (1998, Güz). Necati Bey'den Bâkî'ye Döne Döne. *Bilig*, 7, 44-66.
- İnal, H.İ. (2010). *Osmanlı tarihi*. İstanbul: Nokta.
- İsen, M., Horata, O., Macit M., Kılıç, F., Aksoyak, İ. H. (2018). Eski Türk edebiyatı el kitabı . Ankara: Grafiker.
- Karaalioğlu, S.K. (1982). *Resimli Türk edebiyatçıları sözlüğü*. İstanbul: Yelken.
- Kurnaz, Cemal (2012). *Hayalî Bey Dîvânı'nın tahlili*. Ankara: Kurgan.
- Meriç, Ü. (2010). *Seyyahların aynasında İstanbul*. İstanbul: Albaraka Türk.
- Mermer, A. (1997). *Karamanlı Aynî ve dîvânı*. Ankara: Akçağ.
- Nalçacı, N. (2010). İstanbul'un tarihsel kaynakları olarak seyahatnameler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 16, 523-562.
- Nas, Ş. K. (2018). *Celilî Dîvânı*. Erişim adresi:<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Özdemir, Ç.F. (2014). Gerard De Nerval'in gözüyle İstanbul'da sosyal hayat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 31, 119-125.
- Öztürk, N. (2001). *XV. yüzyıl tarihçilerinden Kemal Selâtîn-nâme (1299-1490)*. Ankara: TTK.
- Öztürk, N. (2012). *Düstürname-i Enverî (1299-1465)*. İstanbul: Çamlıca.
- Öztürk, A. (2017, Ekim). Necâfî Bey Divanı'nın mitolojik ve efsanevi şahısları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10, 207-214.
- Sungur, N. (2006). *Tâcî-zâde Cafer Çelebi Heves-Nâme*. Ankara: TDK.
- Şahin, S. (2019). *Fatih Sultan Mehmet devri şairlerinin gözünde Fatih*. (Yüksek Lisans Tezi). LEE. İstanbul.
- Şentürk, A., Boşdurmaz, N. (2012). *Molla Aşkî DÎVÂN*. İstanbul: YKY.
- Tarhan, A.N. (1992). *Necâtî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ.

- Tarlan, A.N. (1966). *Ahmed Paşa Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tulum, M. (1977). *Tursun Bey Târîh-i Ebû'l-Feth*. İstanbul: Baha.
- Tunç, Ş. (2010). *Şehristan İstanbul*. İstanbul: İTO.
- Uygur, C.V. (2018). *Kıvâmî Fethnâme*. İstanbul: YKY.
- Ünver, İ. (1979). Ahmed Rıdvan'ın İskender-nâmesindeki Osmanlı Tarihi (Nusret-nâme-i Osman) Bölümü, *TDE*, VIII, s. 378-379.
- Yavuz, K., Saraç, Y. (2003). *Âşık Paşazade Osmanoğulları'nın tarihi*. İstanbul: MAS.
- Yavuz, M. (2017). İstanbul'un fethi ve Akşemseddin. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 185-200.
- Yıldırım, Y. (2016). Bir devletin kuruluşu üzerine anlatı: Âşık Paşazade tarihi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 323-330.
- Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı şehir tarihleri açısından yabancı seyahatnamelerin kaynak değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/2, 587-614.
- Yılmaz, C. (2015). *Antik çağdan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi*. İstanbul: İBB.
- Yücel, B. (2002). *Mahmud Paşa Adnî Divanı*. Ankara: Akçağ.

EK KAYNAKÇA

- Avçin, M. (2015, Ağustos). Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin Heves-nâme'sinde İstanbul tasvirleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 39, 45-57.
- Başar, F. (2010) İstanbul'un fethine dair literatür değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 16, 61-100.
- Çeltik, H. (2017). *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı*. Erişim adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Derdiyok, Ç. (1988). Cemâlî Dîvânı. (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniv. SBE. Adana.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın.

- Dinçer İ, F.Çakmak, T.Fahri (2007). Seyyahlar şehri İstanbul ve tarihi devinim içerisinde bir kent görüntüsü. *Turizmoloji Dergisi, I*, 46-55.
- Duru, N.F. (2007, Ekim). Dönen dervişler. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 130, 118-146.
- Engin, S. (2006). Cem Sultan'ın Türkçe Dîvânı'nın Tahlili. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi. SBA. Adana.
- Horata, O. (1998). *Esrâr Dede hayatı, eserleri, şiir dünyası ve Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Horata, O. (2018). *Has bahçede döne döne (araştırma- inceleme yazıları)*. Ankara: Akçağ.
- İnalcık, H. (1954). Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar I. Ankara: TTK.
- İnceoğlu, F.S. (2005). *Tarih okumaları: Kendi metinleriyle Osmanlı tarihi*. Erişim adresi: bisav@bisav.org.tr
- Kemal, Y. (2018). *Fatih Devri ve Sonrasında Türk Dili ve Edebiyatı*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Kufacı, O. (2006). *Adnî Dîvânı ve Adnî dîvânında benzetmeler*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi. SBE. İstanbul.
- Kuntay, M.C. (2018). *Üç İstanbul*. İstanbul: Oğlak.
- Levend, A.S. (2008). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: TTK.
- Ortaylı, İ. (2017). *İstanbul'dan sayfalar*. İstanbul: İnkılâp.
- Özkan, Ö. (2005). *Divan şiirinde sosyal hayat (14 ve 15.yüzyıl)* (Yüksek lisans tezi). SBE. Ankara.
- Öztekin, Ö. (2016). *XIX. yüzyılda İstanbul: Kent mimarisini şiir üzerinden okumak*. Ankara: Ürün.
- Tanpınar, A.H. (2009). *XIX. asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: YKY.
- Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı şehir tarihleri açısından yabancı seyahatnamelerin kaynak değeri, *Tarih İnceleme Dergisi*, XXVIII/2, 587-614.